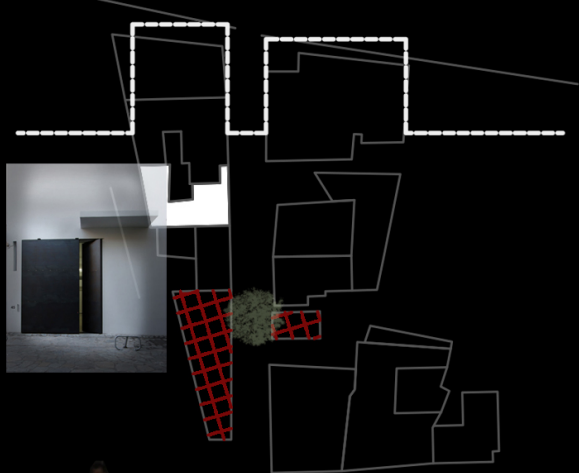

ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΕΣ

ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΙΑΣΩΝΟΣ

Φοιτήτρια : Ζόμπολα Θεώνη

Επιβλέπων Καθ. : Δραγώνας Πάνος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα, πρώτα απ' όλα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου κ. Δραγώνα για την πολύτιμη καθοδήγησή του και τους καθηγητές μου κ. Πανέτσο και κ. Ρόδη για τις χρήσιμες συμβουλές τους. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου για την στήριξή τους και ειδικά τον Αντώνη Δανιηλίδη για την ανεκτίμητη βοήθεια και στήριξή του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ : 2014-2015

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ : ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΕΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΙΑΣΩΝΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ : ΘΕΩΝΗ ΖΟΜΠΟΛΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΠΑΝΟΣ ΔΡΑΓΩΝΑΣ

ΠΑΤΡΑ 30 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2014

9-21 **1. Ορισμοί και βασικές έννοιες**

- 1.1. Ποικιλότητα, Super-ποικιλότητα, Υπέρ-ποικιλότητα
- 1.2. Ετεροτοπία
- 1.3. Διαπρογραμματισμός
- 1.4. Γεγονός
- 1.5. Εξευγενισμός
  - 1.5.1. Ορισμός έννοιας
  - 1.5.2. Προσέγγιση διαδικασίας εξευγενισμού

22-31 **2. Η ενίσχυση της ποικιλότητας μέσα από τον αρχιτεκτονικό και αστικό σχεδιασμό**

- 2.1. Bernard Tschumi, National Library of France (TGB), Paris, 1989
- 2.2. Reymond Hood, Downtown Athletic Club, 1930-1939
- 2.3. 2014 Hines Competition Winner, Andrew Casvant, Matthew Miller, Rameez Munawar, David Ensor and Amina Mohamed (University of Maryland)
- 2.4. MVRDV, Silodam, Amsterdam, 1995-2003

32-73 **3. Μεταξουργείο-οδός Ιάσωνος**

- 3.1. Η ανάπτυξη της Αθήνας
- 3.2. Η κοινωνική και πολεοδομική εξέλιξη του Μεταξουργείου
  - 3.2.1. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα
  - 3.2.2. Από τα τέλη του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα
- 3.3. Η οδός Ιάσωνος
  - 3.3.1. Πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά
  - 3.3.2. Υφιστάμενη Κατάσταση
- 3.4. Προτάσεις για το Μεταξουργείο
- 3.5. Αστική ποικιλότητα στο Μεταξουργείο
- 3.6. Ετεροτοπικά χαρακτηριστικά της οδού Ιάσωνος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα ερευνητική εργασία επικεντρώνεται στην περιοχή του Μεταξουργείου και συγκεκριμένα στην οδό Ιάσωνος. Στον πεζόδρομο της οδού Ιάσωνος συνοψίζεται η πολεοδομική ιστορία της Αθήνας, από το 1830 και μετά, με ίχνη νεοκλασικών κτιρίων, πολυκατοικιών του '50 και του '70 καθώς και νέες προτάσεις για κτίρια τα οποία πρόκειται να οικοδομηθούν μέσα στα επόμενα χρόνια. Τα πρώτα κτίρια που εμφανίστηκαν στην οδό ήταν νεοκλασικά σπίτια οικογενειών της αστικής τάξης. Στη συνέχεια, στην περιοχή μετακινήθηκε πληθυσμός που ανήκε στην εργατική τάξη, λόγω των βιομηχανιών και των βιοτεχνιών που εμφανίστηκαν εκεί. Σήμερα, υπάρχουν σχέδια για την αστική ανανέωση της περιοχής, με νέα κτίρια κατοικιών, συνεταιρικούς χώρους, καταστήματα κτλ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης, η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής. Η εργασία θα επικεντρωθεί στα ετεροτοπικά χαρακτηριστικά της περιοχής, διερευνώντας του τόπους του "έτερου", δηλαδή του άλλου, του διαφορετικού, του μη κανονικού, εκεί όπου οι κοινωνικές σχέσεις διαφοροποιούνται από τις κυρίαρχες.

Η έρευνα θα επικεντρωθεί στην ανθρωπογεωγραφία και τα ετεροτοπικά χαρακτηριστικά της περιοχής και θα εξετάσει τη δυνατότητα των μελλοντικών αρχιτεκτονικών και αστικών παρεμβάσεων να διατηρήσουν, και ενδεχομένως και να ενισχύσουν, την υφιστάμενη αστική ποικιλότητα. Επιμέρους ερωτήματα τα οποία θα αποτελέσουν αντικείμενο διερεύνησης είναι: Ποιες είναι οι ετεροτοπίες τις οδού Ιάσονος; Πώς δημιουργήθηκε η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής; Πώς σχετίζεται η υφιστάμενη πολεοδομική οργάνωση με τις κοινωνικές συνθήκες της περιοχής; Ποιες προτάσεις ανάπλασης υπάρχουν για την οδό Ιάσωνος, Πού αποσκοπούν και τι επιτυγχάνουν;

Τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν για την απάντηση των συγκεκριμένων ερωτημάτων είναι: η βιβλιογραφική έρευνα και η μελέτη δημογραφικών στοιχείων για την ιστορική εξέλιξη του Μεταξουργείου, η έρευνα πεδίου με σκοπό την κατανόηση της υπάρχουσας κατάστασης στην περιοχή, η βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα σχετικά με τις προτάσεις ανάπλασης που αφορούν την περιοχή αλλά και άλλα ανάλογα παραδείγματα από τον διεθνή χώρο.

Η εργασία αναπτύσσεται σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο επικεντρώνεται στην μελέτη και κατανόηση των εννοιών της ποικιλότητας, της ετεροτοπίας, του διαπρογραμματι-

σμού, του γεγονότος και του εξευγενισμού, στο δεύτερο αναλύονται προτάσεις αστικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού που ενισχύουν την ποικιλότητα, ενώ στο τρίτο κεφάλαιο η έρευνα εστιάζεται στο Μεταξουργείο και την οδό Ιάσονος, διερευνώντας την υφιστάμενη κατάσταση, τους παράγοντες που οδήγησαν σε αυτήν αλλά και τις προτάσεις που υπάρχουν για την ανάπλαση της περιοχής.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο, θα μελετηθούν οι έννοιες οι οποίες απασχόλησαν την συγκεκριμένη εργασία. Αρχικά παρουσιάζεται η έννοια και οι διαφορετικές εκδοχές της ποικιλότητας, όπως η *super*-ποικιλότητα και η Ύπερ-ποικιλότητα. Στη συνέχεια, θα οριστεί η έννοια της ετεροτοπίας, έτσι όπως διατυπώνεται από τον φιλόσοφο Michel Foucault. Συνεχίζοντας διερευνώνται οι έννοιες του διαπρογραμματισμού και του γεγονότος, έτσι όπως παρουσιάστηκαν από τον αρχιτέκτονα Bernard Tschumi. Το γεγονός, αποτελεί αντικείμενο σχεδιασμού για τον Tschumi, αφού η εμπειρία ενός χώρου είναι στην ουσία η εμπειρία των γεγονότων που συμβαίνουν μέσα σε αυτόν. Τέλος μελετάται η έννοια του εξευγενισμού και των διαφορετικών σταδίων από τα οποία περνάει μία περιοχή μέχρις ότου ολοκληρωθεί η διαδικασία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας θα μελετηθούν παραδείγματα πολυπρογραμματικών περιοχών και προτάσεων, τόσο αστικής όσο και κτιριακής κλίμακας, με σκοπό να βρεθούν τα αρχιτεκτονικά στοιχεία τα οποία συμβάλουν στη διατήρηση και ανάδειξη της ποικιλότητας. Η επιλογή των συγκεκριμένων παραδειγμάτων έγινε με βάση τα κριτήρια που προσδιορίστηκαν στην φάση της εννοιολογικής διερεύνησης.

Το τρίτο κεφάλαιο, εστιάζει πλέον στο Μεταξουργείο και την οδό Ιάσωνος. Η έρευνα επικεντρώνεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής με έμφαση στους παράγοντες εκείνους που καθορίζουν τη συγκέντρωση και την ποικιλότητα του πληθυσμού της. Αρχικά γίνεται αναφορά στην πολεοδομική εξέλιξη του Μεταξουργείου, από την περίοδο του 1830 μέχρι και σήμερα. Στη συνέχεια η έρευνα επικεντρώνεται στην οδό Ιάσωνος. Τονίζεται η σημασία του συγκεκριμένου δρόμου για την πολεοδομική ιστορία του Μεταξουργείου και της Αθήνας, λόγω των πολλών διατηρητέων νεοκλασικών κτιρίων που υπάρχουν στο δρόμο αυτό, καθώς και το πλήθος των πολυκατοικιών

του '50 και του '70 που μαρτυρούν την εξέλιξη της αθηναϊκής πολυκατοικίας. Επισημάνεται ακόμα η δραστηριοποίηση των κατοίκων της περιοχής, με στόχο την αστική ανανέωσή της. Τέλος, η έρευνα συμπληρώνεται από τα στοιχεία εκείνα που καταγράφηκαν κατά την επίσκεψη στην περιοχή. Στη συνέχεια του κεφαλαίου, παρουσιάζονται οι προτάσεις που υπάρχουν για την περιοχή του Μεταξουργείου και την οδό Ιάσωνος. Τέλος, μελετάται η αστική ποικιλότητα της περιοχής, μέσα από τα δεδομένα που συλλέχτηκαν κατά την διάρκεια της έρευνας.

1. ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1.1. Ποικιλότητα, super-ποικιλότητα, υπερ-ποικιλότητα

Ως ποικιλότητα ορίζεται η συμβίωση διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών, εθνικών και πολιτισμικών ομάδων σε μια συγκεκριμένη περιοχή (πόλη, γειτονιά, κομμάτι γειτονιάς).¹

Ο όρος super-ποικιλότητα χρησιμοποιείται για να τονίσει την εγχώρα πολυπλοκότητα και ποικιλομορφία. Προκύπτει από μια δυναμική αλληλεπίδραση μεταβλητών, οι οποίες περιλαμβάνουν: την χώρα καταγωγής (συμπεριλαμβανομένων υποσυνόλων, όπως η εθνικότητα ή η γλώσσα (ακόμα και γλώσσες), η θρησκευτική παράδοση, η τοπική ταυτότητα, οι πολιτισμικές αξίες και πρακτικές), τον δίαυλο της μετανάστευσης (που συχνά συσχετίζεται με τα δυο φύλα, συγκεκριμένα κοινωνικά δίκτυα και συγκεκριμένα τμήματα της αγοράς) και το νομικό καθεστώς (συμπεριλαμβανομένων μυριάδων κατηγοριών που καθορίζουν την ιεραρχία/ταξινόμηση των δικαιωμάτων και των διατάξεων). Αυτές οι μεταβλητές επηρεάζουν την ενσωμάτωση των μεταναστών, σε συνδυασμό πάντα με άλλους παράγοντες που συνδέονται με το ανθρώπινο δυναμικό των μεταναστών (κυρίως το εκπαιδευτικό υπόβαθρο), την πρόσβαση στην εργασία (η οποία μπορεί ή δε μπορεί να βρίσκεται στα χέρια των μεταναστών), την τοποθεσία (που συνδέεται κυρίως με πραγματικές συνθήκες αλλά και με την παρουσία άλλων μεταναστών ή εθνικών μειονοτήτων) και τις ιδιόμορφες αντιδράσεις των τοπικών αρχών, των υπηρεσιών και των κατοίκων (οι οποίοι συνήθως λειτουργούν με υποθέσεις που βασίζονται σε κάποια προηγούμενη εμπειρία τους με μετανάστες ή εθνικές μειονότητες).²

Η Super-ποικιλότητα θέτει σαν νέα παράμετρο την οικονομική και κοινωνική διαστρωμάτωση των μεταναστών και αναφέρεται σε νόμιμους μετανάστες.

Η Ύπερ-ποικιλότητα περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά και τις παραμέτρους της ποικιλότητας και της Super-ποικιλότητας αλλά θέτει ακόμα μία παράμετρο η οποία είναι το *lifestyle*, δηλαδή τις συμπεριφορές, τις δραστηριότητες και τον τρόπο ζωής των ομάδων αυτών.³

1. Kempen R., ΛΕΞΕΙΣ & ΣΚΕΨΕΙΣ «Η διαχείριση της ποικιλότητας στις σύγχρονες μητροπόλεις», κύκλος: Re-think Athens, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, 14 Ιανουαρίου 2014, <http://www.sgt.gr/players/lms/20140114/gr/>

2. Vertovec S., *New complexities of cohesion in Britain : super-diversity, transnationalism and civil integration*, Commission of Integration and Cohesion, United Kingdom, 2007, σ. 3

3. Kempen R., Ο.π.

1

Για να κατανοήσουμε τη διαφορά της *super*-ποικιλότητας και της *υπερ*-ποικιλότητας είναι χρήσιμο το παράδειγμα δύο Ολλανδών κοριτσιών με καταγωγή από το Μαρόκο. Η μία, αποτελεί παράδειγμα *υπερ*-ποικιλότητας, παρακολουθεί ολλανδικό σχολείο, δεν φοράει μαντίλα όταν κυκλοφορεί έξω, μιλάει μαροκινά αλλά η πλειοψηφία των ατόμων με τους οποίους κάνει παρέα είναι Ολλανδοί και μιλάει άπταιστα Ολλανδικά ενώ επισκέπτεται το Μαρόκο κατά τη διάρκεια των διακοπών της. Από την άλλη πλευρά, η δεύτερη κοπέλα, αποτελώντας παράδειγμα *super*-ποικιλότητας, ζει και αυτή στην Ολλανδία, παρακολουθεί ολλανδικό σχολείο, ανήκει στη μαροκινή κοινότητα και επισκέπτεται πολύ συχνά το Μαρόκο. Επίσης, δεν μιλάει τόσο καλά ολλανδικά όσο μαροκινά και κυκλοφορεί με μαντίλα όταν βγαίνει έξω. Και τα δύο κορίτσια αποτελούν δεύτερη γενιά μεταναστών στην Ολλανδία αλλά η κοπέλα της πρώτης κατηγορίας έχει εναρμονιστεί με τον τρόπο ζωής, το *lifestyle*, της Ολλανδίας ενώ η δεύτερη ακολουθεί τον τρόπο ζωής της χώρας από την οποία προέρχεται.⁴

1.2. Ετεροτοπία

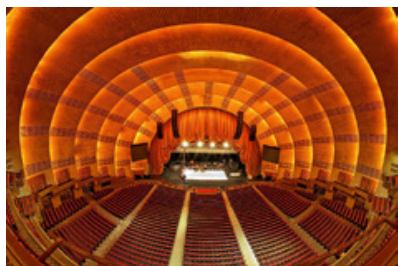
Στον χάρτη μίας πόλης, παρατηρώντας τους χώρους που δημιουργούνται θα δει κανείς δημόσιους-ιδιωτικούς χώρους, εργασιακούς-αναψυχής, πολιτιστικούς- χρηστικούς χώρους, χώρους οικογενειακούς- κοινωνικούς. Υπάρχουν όμως και κάποιοι χώροι οι οποίοι βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με αυτούς τους χώρους και δημιουργούν ένα μωσαϊκό σχέσεων και αλληλεπιδράσεων, κυρίως κοινωνικών. Μέσα, λοιπόν στον πραγματικό χώρο, υπάρχουν οι «άλλοι» τόποι-χώροι, που είναι είτε ουτοπίες είτε ετεροτοπίες. Οι ουτοπίες αναφέρονται σε μη πραγματικό χώρο, όμως οι ετεροτοπίες δεν είναι ανύπαρκτες, μπορούμε να προσδιορίσουμε τη θέση τους, ακόμα και αν μερικές φορές είναι α-χωρικές.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Foucault, οι ετεροτοπίες είναι είδη τόπων, των οποίων η θέση μπορεί να προσδιοριστεί, και βρίσκονται μέσα σε άλλους τόπους, αλλά έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτούς, και εκεί οι κοινωνικές σχέσεις διαφοροποιούνται από τις κυρίαρχες.⁵

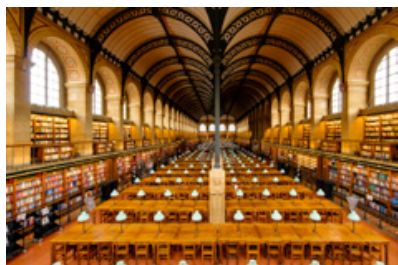
4. Kempen R., Ό.π

5. Foucault M., *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*, Architecture, Mouvement, Continuité, n°5, Οκτώβριος 1984, σσ. 46-49

Οι ετεροτοπίες διαθέτουν 6 βασικές αρχές:

Radio City Music Hall, Rockefeller Center, πηγή : en.wikipedia.org, λήμμα **Radio City Music Hall**

Αίθουσα αναγνωστηρίου βιβλιοθήκης Sainte-Genevieve, Henri Labrouste, Paris, πηγή : en.wikipedia.org, λήμμα **Henri Labrouste**

Πρώτον, δεν υπάρχει καμία κουλτούρα που να μη δημιουργεί ετεροτοπίες. Αυτό είναι σταθερά κάθε ανθρώπινης ομάδας και για το λόγο αυτό κανείς δεν μπορεί να βρει μία μοναδική μορφή ετεροτοπίας η οποία να είναι απολύτως παγκόσμια. Δεύτερον, η ετεροτοπία στη διάρκεια της ιστορικής της εξέλιξης μπορεί να λειτουργήσει με τελείως διαφορετικό τρόπο. Παράδειγμα αυτού μπορεί να αποτελέσει το νεκροταφείο. Μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα υπήρχαν πολλές δυνατότητες ταφής, όπως μαυσωλεία, ομαδική ταφή κτλ. Κατά τη διάρκεια των ετών όμως, όπου η αθανασία της ψυχής και η ανάσταση των νεκρών δεν είχαν πλέον τόσο μεγάλη σημασία στην πίστη των πολιτών, οι τρόποι ταφής απλοποιήθηκαν. Μέχρις ότου, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα τα νεκροταφεία μετακινήθηκαν στα προάστια της πόλης, αφού θεωρούταν ότι οι νεκροί οφείλονται για τις ασθένειες των ζωντανών. Τρίτον, η ετεροτοπία μπορεί σε ένα πραγματικό τόπο να προβάλλει άλλους χώρους και θέσεις, οι οποίες μόνες τους είναι ασύμβατες, όπως γίνεται στο θέατρο και στον κινηματογράφο. Τέταρτον, οι ετεροτοπίες συνδέονται συχνά με τμήματα χρόνου, είτε προσπαθώντας να τον συσσωρεύσουν στο εσωτερικό τους, όπως τα μουσεία και οι βιβλιοθήκες, είτε συνδέονται με το χρόνο με μια πιο εφήμερη μορφή, όπως στις γιορτές και τα πανηγύρια. Πέμπτον, οι ετεροτοπίες πρέπει να μπορούν να επικοινωνούν με τον υπόλοιπο χώρο αλλά ταυτόχρονα να αποκλείονται και από αυτόν. Είτε λοιπόν θα πρέπει να αναγκαστεί κάποιος να βρεθεί εκεί, όπως στις φυλακές, είτε για να εισέλθει κανείς θα πρέπει να έχει ειδική άδεια ή να επιτελέσει ορισμένες κινήσεις πρώτα. Έκτη αρχή, και τελευταία, οι ετεροτοπίες διαθέτουν μία λειτουργία με τον υπόλοιπο χώρο. Είτε έχουν ως ρόλο να δημιουργήσουν ένα χώρο ψευδαισθήσεων ο οποίος καταγγέλλει ως απατηλό κάθε πραγματικό χώρο στον οποίο οριοθετείται η ανθρώπινη ζωή, τέτοιο ρόλο παίζουν οι οίκοι ανοχής, είτε δημιουργούν ένα άλλο πραγματικό χώρο, τόσο σχολαστικό και καλά οργανωμένο που ο δικός μας να φαίνεται αποδιοργανωμένος και πρόχειρος, όπως το πρώτο κύμα αποικισμού που ίδρυσαν οι Άγγλοι στην Αμερική τον 17^ο αιώνα.⁶

6. Foucault M., Ό.π.

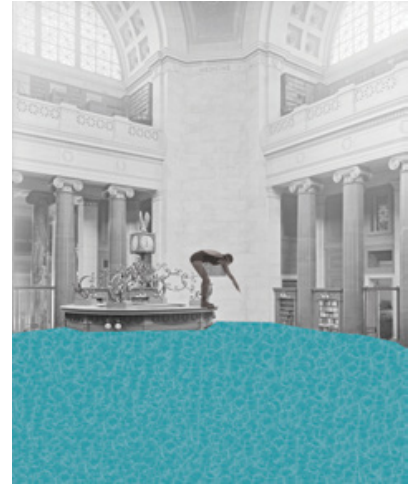
1.3. Διαπρογραμματισμός

Η περίοδος του μοντερνισμού χαρακτηρίζεται από το ρητό «Η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία και η λειτουργία τη μορφή», αυτό σημαίνει ότι κάθε κτίριο με συγκεκριμένη λειτουργία –π.χ. κατοικία, μουσείο, όπερα κτλ.- είχε συγκεκριμένα τυπολογικά χαρακτηριστικά. Μέσω του διαπρογραμματισμού, διασπάται αυτή η αιτιολογική σχέση μεταξύ μορφής και λειτουργίας και μία δομή ή χώρος δεν προσδιορίζεται λειτουργικά από τα τυπολογικά του χαρακτηριστικά.

Την έννοια του διαπρογραμματισμού εισήγαγε για πρώτη φορά ο αρχιτέκτονας Bernard Tschumi στο κείμενό του «Some Urban Concepts» το 1996, αφού είχε αρχίσει να εμφανίζεται το φαινόμενο της επανάχρησης κτιρίων με διαφορετική λειτουργία από αυτή για την οποία κατασκευάστηκαν αρχικά, π.χ. εκκλησίες που χρησιμοποιούνται ως κέντρα νυχτερινής διασκέδασης και σιδηροδρομικές γραμμές που χρησιμοποιούνται ως μουσεία.

Ο Tschumi ενθαρρύνει αυτού του είδους την επανάχρηση των κτιρίων, δηλαδή αυτή που καταρρίπτει τις αιτιολογικές σχέσεις μορφής και λειτουργίας, υποστηρίζοντας το μηχανισμό του «σοκ», που προκαλεί μία μη αιτιολογική σχέση μορφής και λειτουργίας, ως εργαλείο της αρχιτεκτονικής για την πρόοδο και την ανάπτυξη της κοινωνίας. Ο μηχανισμός του «σοκ» αναζητείται και επιτυγχάνεται κυρίως στις μεγαλουπόλεις, όπου αναζητούνται ασυνήθιστες λύσεις στα προβλήματα της κοινωνίας.

Το «σοκ» επιπλέον, σύμφωνα με τον Tschumi, είναι υπεύθυνο για την εξέλιξη του αστικού πολιτισμού. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Πρόσφατα, έχουμε δει σημαντική νέα έρευνα πάνω στις πόλεις, στη οποία η αποσπασματικότητα και η απώλεια του τόπου που παρήχθησαν από τη χωρίς κλίμακα αντιπαράθεση αυτοκινητόδρομων, εμπορικών κέντρων, ψηλών κτιρίων και μικρών σπιτιών, θεωρείται ως ένα θετικό σημάδι την ζωτικότητας του πολιτισμού. Σε αντίθεση με νοσταλγικές προσπάθειες αποκατάστασης μιας αδύνατης συνέχειας δρόμων και πλατειών, η έρευνα αυτή υπονοεί την πραγμάτωση ενός γεγονότος μέσα από το αστικό σοκ, εντατικοποιώντας και επιταχύνοντας την αστική εμπειρία μέσα από τη σύγκρουση και την απο-

Rotunda, Columbia University,
λειτουργεί ως πισίνα

σύνδεση.»⁷

Ο διαπρογραμματισμός, λοιπόν, έρχεται να υποστηρίξει και να πραγματοποιήσει αυτό το «σοκ», το οποίο πλέον η αρχιτεκτονική αδυνατεί να εμφανίσει με την «αντιπαράθεση όψεων και προθαλάμων» και προσπαθεί πλέον να το παράξει μέσα από την «αντιπαράθεση γεγονότων που λαμβάνουν χώρα πίσω από αυτές τις όψεις, μέσα σε αυτούς τους χώρους»⁸.

1.4. Γεγονός

Το γεγονός εδώ δεν μας ενδιαφέρει ως η πραγματοποίηση της δραστηριότητας, αλλά με την επέκταση που έδωσε στον όρο ο Foucault και απασχόλησε τον Bernard Tschumi, δηλαδή ως γεγονός σκέψης. Για τον Foucault, ένα γεγονός δεν είναι απλώς μια λογική ακολουθία λέξεων ή δράσεων, αλλά πιο πολύ η στιγμή διάβρωσης, κατάρρευσης, αμφισβήτησης ή προβληματισμού για την ίδια την υπόθεση του πλαισίου μέσα στο οποίο ένα δράμα μπορεί να λάβει χώρα, προκαλώντας την ευκαιρία ή την πιθανότητα για ένα άλλο πλαίσιο.⁹ Το γεγονός εδώ θεωρείται ως το σημείο καμπής- όχι ως μια αρχή ή ένα τέλος-, σε αντίθεση με προτάσεις όπως: «η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία»¹⁰.

Ο Tschumi πίστευε ότι «ο ορισμός της αρχιτεκτονικής δεν μπορεί να είναι απλώς μορφή ή τοίχοι, αλλά θα είναι πάντα ο συνδυασμός ετερογενών και ασύμβατων όρων»¹¹, δηλαδή η αρχιτεκτονική πρέπει να γίνει πιο βιωματική και να γίνεται αντιληπτή όχι μόνο μέσω των μορφών αλλά και μέσω των αισθήσεων.

Κατά τον Tschumi, στόχος πρέπει να είναι η δημιουργία γεγονότων μέσω των αντίστοιχων χώρων, οι οποίοι αποδεσμεύονται από την ιεραρχική σχέση μορφής και λειτουργίας. Τέτοιες σχέσεις, μη αιτιολογικές, συναντάμε στο Τόκιο, «με πολλαπλά προγράμματα διασκορπισμένα στους ορόφους πολυώροφων κτιρίων: ένα πολυκα-

7. Αίσωπος Γ., *Κάποιες αστικές έννοιες*, μετάφραση του κειμένου «Some Urban Concepts» του Bernard Tschumi, *Μετάπολις*, αρ. 1 (Οκτώβριος 1997), Αθήνα, σ. 43.

8. Ό.π.

9. Foucault M., *The archaeology of knowledge*, France: Gallimard, 1969, σσ. 164-165

10. Αίσωπος Γ., Ό.π., σ.44

11. Ό.π.

Bernard Tschumi, National Library of France, πηγή : tschumi.com/projects/25/

τάστημα, ένα μουσείο, ένα κέντρο υγιεινής, ένας σιδηροδρομικός σταθμός, με χώρους πράσινου γκολφ στο δώμα. Και θα την συναντήσουμε στα προγράμματα του μέλλοντος, όπου τα αεροδρόμια είναι ταυτόχρονα χώροι διασκέδασης, αθλητικές εγκαταστάσεις, κινηματογράφοι και ούτω καθεξής. Ανεξάρτητα από το αν είναι το αποτέλεσμα τυχαίων συνδυασμών ή οφείλονται στην πίεση των συνεχώς αυξανόμενων τιμών γης, τέτοιες μη αιτιολογικές σχέσεις ανάμεσα στη μορφή και τη λειτουργία, ή το χώρο και τη δράση, ξεπερνούν τις ποιοτικές αναμετρήσεις απίθανων συντρόφων.»¹²

Το γεγονός αποτελεί τον τόπο, αφού πλέον το γεγονός λαμβάνει μία χωρική διάσταση, όπου αν επανεξετάσουμε και επαναδιατυπώσουμε διαφορετικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής, μπορούμε να επιλύσουμε προβλήματα τα οποία έχουν καταλήξει σε σύγχρονες κοινωνικές αδικίες.

«[Το γεγονός] Εξ' ορισμού είναι ο χώρος του συνδυασμού των διαφορών»¹³

Για τον Tschumi αυτό που πρέπει να σχεδιάζεται είναι το γεγονός, δηλαδή «οι συνθήκες που θα μεταθέσουν τις πιο παραδοσιακές και οπισθοδρομικές πλευρές της κοινωνίας μας, και, ταυτόχρονα, ν' αναδιοργανωθούν αυτά τα στοιχεία με τον πιο απελευθερωτικό τρόπο, όπου η εμπειρία μας γίνεται η εμπειρία των γεγονότων που έχουν οργανωθεί κι έχουν γίνει στρατηγική μέσω της αρχιτεκτονικής.»¹⁴ Οι αρχιτέκτονες πρέπει να έχουν ως στόχο την εντατικοποιημένη σύγκρουση γεγονότων και χώρων.

12. Αίσιωπος Γ., 'Ο.π. σ. 44

13. 'Ο.π.

14. 'Ο.π., σ. 46

1.5. Εξευγενισμός

1.5.1. Ορισμός έννοιας

«Εξευγενίζω Ρ11 {κ. εξευγενίσθηκα} 1 προσδίδω σε κάποιον/κάτι ευγενικό χαρακτήρα, ύφος ' εκλεπτύνω: η μουσική εξευγενίζει τα ήθη ΑΝΤ. Εκχυδαίζω 2 βελτιώνω την ποιότητα: ~ τη γλωσσική έκφραση | | (για ζωική/ φυτική ουσία) ~ αλλοιωμένες λιπαρές ουσίες ΣΥΝ. Ραφινάρω.- εξευγενισμός Ο54 κ. εξευγένιση Ο20, εξευγενιστικός Ε1.»¹⁵

Μια πρώτη αναφορά στη λέξη εξευγενισμός, που είναι η αγγλική απόδοση της λέξης *gentrification*, γίνεται στο βιβλίο «Memoirs and Proceedings of the Manchester Literary & Philosophical Society», του 1888. Η Βρετανίδα κοινωνιολόγος Ruth Glass επινόησε τον όρο «εξευγενισμός» το 1964, με σκοπό να περιγράψει την εισροή ανθρώπων της μεσαίας τάξης σε αστικές γειτονιές, εκτοπίζοντας τους κατοίκους της περιοχής που ανήκαν στην εργατική τάξη. Το παράδειγμα που χρησιμοποίησε ήταν αυτό του Λονδίνου και εργατικών του περιοχών όπως το Islington.¹⁶

Ο εξευγενισμός είναι άμεσα συνδεδεμένος με την αποβιομηχάνιση και την ερήμωση εκτάσεων. Συνδέεται δε με την κίνηση του κεφαλαίου στον χώρο, όπως αργότερα ορίστηκε από τον Neil Smith (1982) και έχει σχέση με την επανεπένδυση του κεφαλαίου στα αστικά κέντρα, την παραγωγή δηλαδή χώρου για τη μεσαία τάξη στο κέντρο της πόλης. Προκαλούνται αναβαθμίσεις της περιοχής και των δημοσίων υποδομών ενώ ταυτόχρονα τα επίπεδα των ενοικίων και των ακινήτων αυξάνονται. Στις παρούσες συνθήκες ο εξευγενισμός έχει σχέση με την παγκοσμιοποίηση και παίρνει τη μορφή ενός νέου αστικού αποικισμού.¹⁷

15. Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*, Δεύτερη Έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2008, σ.346

16. en.wikipedia.org, λήμμα **gentrification**

17. <http://nomadikiarxitektoniki.net/>, λήμμα **remap2km**

1.5.2. Τα τέσσερα στάδια υλοποίησης του εξευγενισμού

Ο Phillip Clay, πρώην καθηγητής του Πανεπιστημίου MIT, είναι ο πρώτος που ερεύνησε τα στάδια υλοποίησης του εξευγενισμού, από τον πρώιμο εξευγενισμό, που αποτελεί το πρώτο στάδιο, μέχρι τον ώριμο εξευγενισμό, που αποτελεί το τέταρτο στάδιο. Η έρευνα του Clay βασίστηκε σε παρατηρήσεις και δεδομένα που συνέλεξε από παραδείγματα Αμερικανικών πόλεων. Αν και τα στάδια εξευγενισμού που ερεύνησε δεν ανταποκρίνονται πλήρως στην σύγχρονη μορφή του φαινομένου, όπως και ο ορισμός που έδωσε στο φαινόμενο η Ruth Glass, αποτελούν τη βάση για την κατανόηση της πρωτογενούς μορφής του εξευγενισμού.

Η σύγχρονη μορφή του φαινομένου περιλαμβάνει το στάδιο της μετακίνησης στην περιοχή καλλιτεχνών της μεσαίας τάξης αλλά και το γεγονός ότι ο εξευγενισμός δεν αφορά πλέον τον «εκτοπισμό» της εργατικής τάξης από μία περιοχή και την μετακίνηση της μεσαίας- αστικής τάξης σε αυτή, όπως μελετάται από τον Clay, αλλά τον «εκτοπισμό» της μεσαίας και εργατικής τάξης από την υψηλή, η οποία εμφανίζεται να μετακινείται από τα προάστια των πόλεων, πάλι, στο κέντρο της πόλης.¹⁸

Στάδιο 1

Στην περιοχή εμφανίζονται οι πρώτοι νεωτεριστές κάτοικοι, οι οποίοι μετακομίζουν και ανακαινίζουν, με ιδιωτικά κεφάλαια, κατοικίες με σκοπό την ιδιόχρηση. Στο στάδιο αυτό, παρατηρείται ελάχιστη δημοσιότητα, των αλλαγών που συμβαίνουν στην περιοχή, αλλά και μικρό ποσοστό εκτοπισμού των παλαιότερων κατοίκων αυτής, αφού οι νέοι κάτοικοι μετακομίζουν σε άδεια οικόπεδα ή εγκαταλελειμμένες κατοικίες. Οι επενδύσεις στην περιοχή γίνονται από αποκλειστικά ιδιωτικά κεφάλαια, αφού τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δεν παρέχουν συμβατικά στεγαστικά δάνεια σε περιοχές που παρουσιάζουν υψηλό κίνδυνο αποδοτικότητας. Οι πρώτες ενέργειες, αυτού του είδους, επικεντρώνονται σε μικρές περιοχές, δύο ή τριών τετραγώνων. Οι πρώτοι νεωτεριστές δραστηριοποιούνται στον καλλιτεχνικό χώρο, και έχουν τον χρόνο και την οικονομική δυνατότητα να πραγματοποιήσουν τις απαραίτητες ανακαινίσεις.

18. Clay P., *Neighborhood Renewal: Middle-class Resettlement and Incumbent Upgrading in American Neighborhoods*, Lexington : D.C. Heath, 1979, σ.65

Στάδιο 2

Ακόμα περισσότεροι κάτοικοι εμφανίζονται να μετακομίζουν και να ανακαινίζουν κατοικίες στην περιοχή. Παράλληλα εμφανίζονται οι πρώτοι διορατικοί κτηματομεσίτες που πραγματοποιούν δειλές αλλά έξυπνες προωθητικές κινήσεις για την περιοχή. Μικρής κλίμακας επενδυτές αγοράζουν και ανακαινίζουν κτήρια σε εμφανή σημεία, με σκοπό την ενοικίαση των χώρων ή και τη μεταπώληση. Σπάνια μεγάλοι επενδυτές εμφανίζονται σε αυτό το στάδιο καθώς το κεφάλαιο δεν είναι ακόμα διαθέσιμο για τους επενδυτές και τους κατοίκους. Οι νεοεισερχόμενοι, επενδυτές και κάτοικοι, αναζητούν χώρους εύκολης απόκτησης όπως κτίρια δημόσιας ιδιοκτησίας, εγκαταλελειμμένους χώρους, κατασχεθέντα κτίρια κλπ. Το φαινόμενο του εκτοπισμού γίνεται εντονότερο καθώς οι άδειοι χώροι λιγοστεύουν και τα ενοίκια αυξάνονται. Οι νέοι κάτοικοι των δύο πρώτων σταδίων, είναι αυτοί που στο τέλος θα χαρακτηρίζονται ως οι παλαιότεροι κάτοικοι της περιοχής.

Αν η γειτονιά πρόκειται να αλλάξει ονομασία, τότε αυτό πραγματοποιείται σε αυτό το στάδιο. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δείχνουν ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την περιοχή, καθώς αυτή ορίζεται πλέον από νέα όρια. Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα παρέχουν πλέον στεγαστικά δάνεια, είτε με την υποθήκευση κάποιας άλλης ιδιοκτησίας είτε με ένα μικρό ποσοστό επί της συνολικής αξίας της επένδυσης.

Στάδιο 3

Σε αυτό το στάδιο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι τοπικές αρχές δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για την περιοχή. Οι κάτοικοι των δύο πρώτων σταδίων συμβάλλουν στην υλοποίηση του φαινομένου, αλλά πλέον δεν αποτελούν τους μοναδικούς σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης της περιοχής. Οι μεγάλοι επενδυτές κάνουν την εμφάνισή τους, μαζί με την αστική ανανέωση.

Τα πρώτα έργα αστικής ανανέωσης της περιοχής γίνονται από μέρους των τοπικών αρχών. Οι δημόσιες παρεμβάσεις εστιάζονται κυρίως σε θέματα προσβασιμότητας, δηλαδή σύνδεση της περιοχής με το κοντινότερο δίκτυο μέσων μαζικής μεταφοράς, π.χ. λεωφορείο, τραμ, μετρό, και την αναβάθμιση των υποδομών της περιοχής. Οι παρεμβάσεις αυτές, από την πλευρά του δημοσίου,

γίνονται με βασικό στόχο την προετοιμασία του εδάφους για την ενεργοποίηση του ιδιωτικού κτηματομεσιτικού κεφαλαίου.¹⁹

Οι επενδυτές, από την άλλη πλευρά, συνεχίζουν να αγοράζουν την δική τους περιοχή, με σκοπό την αναστύλωση και ανακαίνιση ιδιοκτησιών για δική τους χρήση. Η τάση ανακαίνισης ιδιοκτησιών έχει πλέον παγιωθεί και πραγματοποιείται σε πολλές περιοχές. Οι μεγάλες κτιριακές αναπλάσεις γίνονται αισθητές λόγω της κλίμακάς τους, αλλά και λόγω της γενικότερης αναβάθμισης της περιοχής. Η αξία της γης αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς και ο εκτοπισμός συνεχίζεται.

Οι νέοι κάτοικοι αυτού του σταδίου είναι όλο και περισσότερο αστοί, για τους οποίους η κατοικία αποτελεί επένδυση και όχι μέρος κατοίκησης. Οι νέοι αυτοί κάτοικοι συσπειρώνουν τις δικές τους ομάδες και αλλάζουν τον χαρακτήρα που έχουν διαμορφώσει οι νεοεισερχόμενοι των δύο πρώτων σταδίων. Η νέα κοινότητα στρέφεται προς τα έξω με σκοπό να προσελκύσει η γειτονιά και άλλους μεσοαστούς, αλλά επίσης, και προκειμένου να πραγματοποιηθούν περισσότερες δημόσιες δαπάνες στην περιοχή. Αρχίζουν να δημιουργούνται εντάσεις μεταξύ των παλαιότερων κατοίκων, αυτών που προϋπήρχαν στην περιοχή πριν την εμφάνιση των πρώτων νέων κατοίκων των δύο πρώτων σταδίων, και των νέων «εξευγενιστών». Όταν οι νέοι κάτοικοι, ιδιαίτερα οι πρόσφατα εισερχόμενοι, είναι λιγότερο ανεκτικοί στην συμπεριφορά των χαμηλότερων και εργατικών τάξεων κατοίκων, οι εντάσεις γίνονται ακόμα πιο έντονες και οι επιπτώσεις σοβαρές. Οι τράπεζες και οι χρηματοπιστωτικοί φορείς χαρακτηρίζουν πλέον την περιοχή πράσινη ζώνη και αναζητούν χωρικά εδάφη για επανεπένδυση. Δημιουργούνται και παρέχονται προγράμματα δανείων σε μεσαίας τάξης αγοραστές και επενδυτές εντός των καθορισμένων ορίων. Η ανανέωση που παρατηρείται στην περιοχή σε αυτό το στάδιο απεικονίζει ξεκάθαρα το φαινόμενο του εξευγενισμού. Η περιοχή, πλέον, είναι έτοιμη να δεχθεί μεγαλύτερο αριθμό νέων επαγγελματιών μεσαίας τάξης.

Στάδιο 4

Ο αριθμός των κτιρίων που ανακαινίζονται όλο και αυξάνεται καθώς η μεσαία τάξη συνεχίζει να εισέρχεται στην περιοχή. Σημειώνεται ότι οι νέοι κάτοικοι προέρχονται

19. Lamarche F., *Property development and the economic foundation of the urban question*, in C.G. Pickvance (ed.), *Urban Sociology, Critical Essays*, 1976, London, Tavistock.

από την επιχειρησιακή και στελεχική ή διοικητική μεσαία τάξη, σε σχέση με τους επαγγελματίες των προηγούμενων σταδίων. Κτήρια τα οποία προωθούνταν για μελλοντική χρήση διατίθενται πλέον στην αγορά. Σε περιοχές που βρίσκονται κοντά στο κέντρο της πόλης ή κοντά σε μεγάλα ιδρύματα αυξάνεται η εμπορική δραστηριότητα και οι χρήσεις με αυτό το σκοπό. Ταυτόχρονα οι τιμές πώλησης και ενοικίασης ιδιοκτησιών αυξάνεται σημαντικά. Ο εκτοπισμός αφορά πλέον και ενοικιαστές αλλά και μικροϊδιοκτήτες.

Στη σύγχρονη έκφανση του φαινομένου του εξευγενισμού οι νεοεισαχθέντες κάτοικοι του πρώτου σταδίου αποτελούν τους πρώτους «ιχνηλάτες» της περιοχής, οι οποίοι είναι καλλιτέχνες με υψηλό πολιτισμικό επίπεδο, οι οποίοι όμως ανήκουν στη μεσαία κοινωνική τάξη. Οι άνθρωποι αυτοί έλκονται από την υποκοουλτούρα και την underground ατμόσφαιρα της περιοχής. Επωφελούμενοι από την ατμόσφαιρα αυτή αλλά και τα χαμηλά ενοίκια, εγκαθίστανται και δραστηριοποιούνται στην περιοχή.²⁰ Έπειτα μια επικρατούσα ομάδα επαγγελματιών μεσαίας τάξης μετακομίζουν στην περιοχή. Κτηματομεσίτες και μικροεπενδυτές αρχίζουν να εκδηλώνουν ενδιαφέρον. Καθώς οι τιμές των ιδιοκτησιών αυξάνονται οι παλαιοί κάτοικοι δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τις νέες οικονομικές απαιτήσεις και εγκαταλείπουν την περιοχή. Το ίδιο συμβαίνει και με τις ανήσυχες ομάδες που την ανακάλυψαν.²¹ Με την πάροδο του χρόνου, ανώτερης τάξης και πλουσιότεροι ιδιοκτήτες εγκαθίστανται, προελκυσόμενοι από αυτό που ονομάζεται ασφαλές περιβάλλον, το οποίο έχουν δημιουργήσει οι κρατικές παρεμβάσεις αλλά και οι αναπλάσεις που έχουν γίνει στην περιοχή από μεγαλύτερους επενδυτές. Τελικά ο εξευγενισμός σταθεροποιείται στο τελευταίο στάδιο, με την μορφή ώριμου εξευγενισμού.

20. Δραγώνας Π., [Public] Space 3, Γκάζι : ο εκλαϊκευμένος εξευγενισμός, 31 Δεκεμβρίου 2009, δημοσιεύτηκε στο www.greekarchitects.gr [πρόσβαση 21/10/2014]

21. Ό.π.

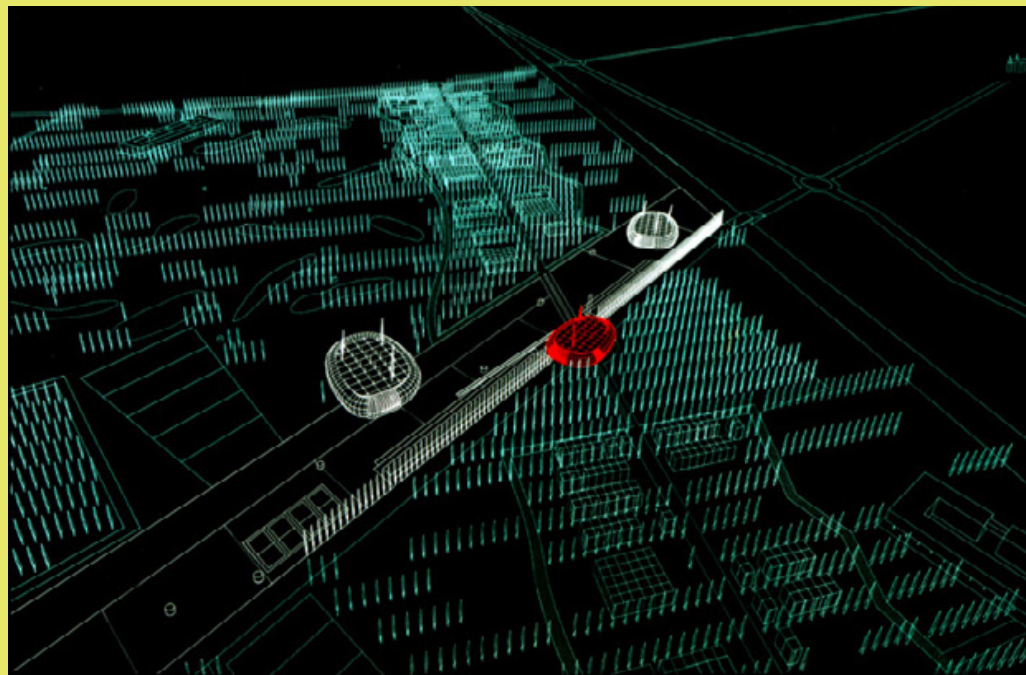
Εικόνα από δρόμο στο Γκάζι, στο βάθος φαίνεται η "Τεχνόπολις", πηγή : Δραγώνας Π., *[Public] Space 3, Γκάζι : ο εκλαϊκευμένος εξευγενισμός*, 31 Δεκεμβρίου 2009, δημοσιεύτηκε στο www.greekarchitects.gr

2. Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕ- ΚΤΟΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

Στον παρών κεφάλαιο θα γίνει μία μελέτη έργων αστικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού στα οποία τίγεται το ζήτημα της αστικής ποικιλότητας, προκειμένου να διερευνηθούν τα αρχιτεκτονικά μέσα με τα οποία αυτό επιτυγχάνεται. Τα κριτήρια επιλογής των συγκεκριμένων έργων έγιναν με βάση τα κριτήρια που προσδιορίστηκαν στην φάση της εννοιολογικής διερεύνησης.

πηγή: tschumi.com/projects/29/

2.1. Bernard Tschumi, Chartres, Business Park, 1991

Ο σχεδιασμός του πάρκου 450 στρεμμάτων για την πόλη Chartre στη Γαλλία, στοχεύει στη δημιουργία ενός καινούργιου τρόπου αστικής ζωής, ο οποίος βασίζεται στην διασταύρωση της σχέσης εργασίας και ελεύθερου χρόνου και όχι στον διαχωρισμό τους. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της συνεστίασης του χώρου εργασίας και διαφόρων δραστηριοτήτων εκτόνωσης, όπως είναι τα καταστήματα, χώροι διασκέδασης και αθλητισμού, σε έναν οριοθετημένο χώρο. Ο σχεδιασμός αυτός, στοχεύει στην συνύπαρξη ανθρώπων με διαφορετικές δραστηριότητες σε έναν καθορισμένο χώρο.

Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός αρχικά δημιουργήθηκε ένα «ελκυστικό» στοιχείο²², το οποίο ενισχύει τη σχέση του καινούργιου χώρου με την πόλη. Το αντικείμενο αυτό, οι long-cours, συνδέονται με το κέντρο του Chartres και τον Καθεδρικό Ναό. Σε αυτές, συγκεντρώνονται εγκαταστάσεις αναψυχής, όπως club, χώροι συνεδριάσεων, καταστήματα κοκ. σε καμπύλες αίθουσες. Κάθε κατασκευή μπορεί, μερικώς, να απομονωθεί και να φιλοξενήσει ποικίλες δημόσιες δραστηριότητες-γεγονότα. Οι long-cours, μπορούν να φιλοξενήσουν και άλλες εγκαταστάσεις όπως, θερινό cinema, πισίνα και γήπεδα tennis. Εκτείνεται από δυτικά πάνω από την εθνική οδό (που λειτουργεί ως γέφυρα σύνδεσης με την πόλη του Chartres) και ανατολικά προς την ύπαιθρο.

Η προγραμματική ετερογένεια του χώρου, με την συνύ-

22. Tschumi B., *Event Cities (Praxis)*, Cambridge: The MIT Press, 1998, σ. 41

παρξη διαφορετικών δραστηριοτήτων μέσα σε ένα ενιαίο κέλυφος, καθώς και η ημι-ιδιωτική τους δομή, δηλαδή το γεγονός ότι απομονώνονται εν μέρει από το σύνολο λόγω των προγραμματικών αναγκών, αλλά όχι σε βαθμό που οι χώροι να είναι τελείως εσωστρεφείς, επιτρέπει την αλληλεπίδραση διαφορετικών ανθρώπων μεταξύ τους. Επιπλέον, η τοποθέτησή του πάνω στους δύο κεντρικούς άξονες που συνδέουν τον νέο αυτό αστικό χώρο με την πόλη του Chartres, αναδεικνύει την εξέχουσα σημασία του και προσκαλεί, κατά ένα τρόπο, όποιοι περνάει από την περιοχή, είτε πηγαίνοντας στα γραφεία είτε επιστρέφει στην πόλη, να κάνει μία στάση. Άρα και η χωροθέτησή του, δηλαδή η εύκολη πρόσβαση σε αυτό, συμβάλει στην ενίσχυση της ποικιλότητας.

Η διασταύρωση της σχέσης μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου φαίνεται εντονότερα στην περίπτωση του δεύτερου κτιρίου που δημιουργήθηκε, παράλληλα με την εθνική οδό. Το κτίριο αυτό σχεδιάστηκε σύμφωνα με άξονες που ορίζονται από τις δενδροστοιχίες της υπαίθρου. Μέσα σε αυτά τα οικόπεδα, ελαφριές βιομηχανίες και κτίρια γραφείων αναπτύσσονται ελεύθερα. Ο δικτυωτός φορέας γραφείων παρεμβάλλεται στη, κάθετη προς αυτόν, παράλληλη σειρά δένδρων. Ανάμεσα στις δενδροστοιχίες δημιουργούνται χώροι με εγκαταστάσεις για άθληση και χώροι παιχνιδιού, καθώς και διάφοροι χώροι διασκέδασης. Η σχέση αυτή του χώρου γραφείων και των εγκαταστάσεων αναψυχής, αποτελεί την υλοποιημένη μορφή της σχέσης εργασίας και ελεύθερου χρόνου, που διασταυρώνονται. Και στο σημείο αυτό της διασταύρωσης είναι που οι άνθρωποι με διαφορετικές δραστηριότητες θα διασταυρώνονται και θα αλληλεπιδρούν.

Χρησιμοποιώντας, λοιπόν, σαν εργαλεία την προγραμματική ετερογένεια και τα όρια ο Tschumi επιτυγχάνει τη συμβίωση διαφορετικών ομάδων ανθρώπων στη συγκεκριμένη περιοχή.

πηγή: Koolhaas R., *Delirious New York*, Monacelli Press, Italy, 1994, σ.206

2.2. Raymond Hood, Rockefeller Center, 1930-1939

Στο κεφάλαιο αυτό το Rockefeller Center μελετάται έτσι όπως παρουσιάστηκε από τον Rem Koolhaas στο βιβλίο *Delirious New York*, δηλαδή έτσι όπως είχε σχεδιαστεί αρχικά να οικοδομηθεί το 1930 και όχι με τις αλλαγές που έγιναν στη συνέχεια και τις προσθήκες των ουρανοξυστών στη δυτική πλευρά της Λεωφόρου των Αμερικανών τη δεκαετία του '60 και του '70.

«Το Rockefeller Center ... δημιουργήθηκε για να ικανοποιήσει, στο μοτίβο και στις υπηρεσίες, το πολύπλευρο πνεύμα του πολιτισμού μας. Με την επίλυση των διαφόρων προβλημάτων του, δημιουργώντας μια στενότερη σχέση μεταξύ της ομορφιάς και της εργασίας, υπόσχεται μία σημαντική συμβολή στον πολεοδομικό σχεδιασμό

ενός εκτυλισσόμενου μέλλοντος)²³

Στο Rockefeller Center τα διαφορετικά προγράμματα που αναπτύσσονται σε μία έκταση τριών οικοδομικών τετραγώνων, απευθύνονται σε διαφορετικούς χρήστες. Τα διαφορετικά κτίρια, στα οποία αναπτύσσεται το έργο και περιλαμβάνουν διαφορετικά προγράμματα, παρ' όλο που χωρίζονται από τις οδικές αρτηρίες ενώνονται υπέργεια με γέφυρες και υπόγεια με συνδέσεις μεταξύ τους αλλά και με το metro.²⁴

Το κτίριο αυτό δεν διαθέτει έναν δημιουργό. Όπως παραδέχεται ο αρχιτέκτονας του έργου, Raymond Hood, για την δημιουργία του έργου συνεργάστηκαν αρχιτέκτονες, χτίστες, μηχανικοί, μεσίτες, οικονομολόγοι, δικηγόροι κ.τ.λ., οι οποίοι όλοι συνέφεραν στην δημιουργία του έργου με την εμπειρία και τη φαντασία τους.²⁵ Το γεγονός ότι το έργο δεν έχει έναν κεντρικό δημιουργό είχε σαν αποτέλεσμα δύο πράγματα. Το πρώτο είναι η δημιουργία πέντε διαφορετικών επιμέρους σχεδίων και το δεύτερο το γεγονός ότι το φάσμα των χρηστών στο οποίο απευθύνεται το έργο γίνεται πιο ευρύ, αφού ο κάθε διαφορετικός «δημιουργός» προτείνει ιδέες οι οποίες απευθύνονται σε διαφορετικό κοινό.

Τα πέντε σχέδια που δημιουργούνται είναι τα εξής: 1. Η δημιουργία της υπόγειας σύνδεσης των κτιρίων μεταξύ τους αλλά και με το metro. 2. Στο ισόγειο η δημιουργία του Radio City Music Hall, δηλαδή οχτώ θεάτρων που αναπτύσσονται σε τρία οικοδομικά τετράγωνα τα οποία ενώνονται μεταξύ τους διακόπτοντας την κίνηση στις οδούς 49 και 50. Στο ισόγειο υπάρχει επίσης και ο χώρος υποδοχής του Radio Corporation of America (RCA). 3. Ένα δεκαόροφο κτίριο με δημόσιους και ημι-δημόσιους χώρους, το οποίο θα στεγάζει τα studio, τις εγκαταστάσεις, τους χώρους οντισιόν κ.τ.λ. της εταιρία NBC (National Broadcasting Company) θυγατρικής της RCA. 4. Η διαμόρφωση των οροφών των κτιρίων σε μικρούς κήπους οι οποίοι ενώνονται μεταξύ τους και δημιουργούν ένα συνεχές πάρκο με θέατρο για μαριονέττες, μία μόνιμη έκθεση γλυπτών, εστιατόρια, περίπτερα μουσικής κτλ. 5. Οι κήποι του προηγούμενου σχεδίου μπορούν να αποτελέσουν δύο σχέδια. Την οροφή των χαμηλών οικοδομικών τετραγώνων ή το ισόγειο των πύργων.²⁶

23. Koolhaas R., *Delirious New York*, Monacelli Press, Italy, 1994, σ.207

24. Ό.π., σ. 197

25. Ό.π. σ.178

26. Ό.π., σσ.197-207

Σήμερα, το Rockefeller Center είναι μία ακμάζουσα εμπορική περιοχή, με χώρους τέχνης, καταστήματα και εστιατόρια, που κατακλύζεται από τουρίστες. Διατηρούνται ακόμα στην περιοχή τα γραφεία και τα studios της NBC καθώς και το Radio City Music Hall. Ενώ η υπόγεια σύνδεση των κτιρίων υπάρχει, η υπέργεια δεν υπάρχει. Ακόμα και με τη σημερινή του μορφή όμως το Rockefeller Center αποτελεί εάν σημείο το οποίο ελκύει πολλούς και διαφορετικούς χρήστες καθημερινά.

πηγή: Urban Design Competition, Competition Briefing Materials,

2.3. 2014 Hines Competition Winner , Andrew Casavant, Matthew Miller, Rameez Munawar, David Ensor and Amina Mohamed (University of Maryland)

Σκοπός του συγκεκριμένου διαγωνισμού ήταν να μεταμορφωθεί η, σε μεγάλο ποσοστό, αχρησιμοποίητη περιοχή του Nashville, σε μία ακμάζουσα γειτονιά η οποία τονίζει τα προνόμια της τοποθεσίας της, συμπεριλαμβανομένου του νέου γηπέδου μπέιζμπολ, δημιουργώντας μία ανθεκτική και υγιή κοινότητα. Ζητούμενο από του διαγωνιζόμενους ήταν να εκμεταλλευτούν, την γειτνίαση με το κέντρο και την πολιτεία, την θέση της περιοχής δίπλα στον ποταμό και το τοπικό Mall καθώς επίσης και τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής. Η παραχθείσα πρόταση, όσον αφορά τις χρήσεις γης, την χωροθέτηση και τον σχεδιασμό των κτιρίων, στοχεύει στο να δώσει λύση στο πρόβλημα των πλημμύρων. Στόχος επίσης είναι, το προτεινόμενο πρόγραμμα ανάπτυξης να στηρίξει υγιείς επιλογές από τους κατοίκους και τους χρήστες του, για παράδειγμα, σωματική δραστηριότητα, πρόσβαση σε υγιεινά τρόφιμα, και κοινωνική αλληλεπίδραση.²⁷

27. Urban Design Competition, Competition Briefing Materials, 12th Annual ULI Gerald D. Hines, March 2014, <http://uli.org/awards/2014-hines-competition-university-maryland/> [πρόσβαση 21/10/2014]

Σημαντική σε αυτό τον διαγωνισμό ήταν η κατανόηση, από μέρους των διαγωνιζομένων, του ρόλου του υγιούς περιβάλλοντος στις σύγχρονες κοινωνίες, τη σημασία του βιοκλιματικού σχεδιασμού και τον ρόλο που παίζουν οι εμπορικοί και μη παράγοντες στην οικοδόμηση υγιών χώρων.

Το Πανεπιστήμιο του Maryland κέρδισε το διαγωνισμό με την πρόταση «Χορδές». Ο σχεδιασμός απαθανάτισε τις εμπειρίες διαφορετικών ομάδων ανθρώπων που ήρθαν σε επαφή χάρη στις «χορδές» των περιφερειακών συνδέσεων, του πολιτισμού, της γυμναστικής κτλ. Οι «χορδές», που αποτελούν τις πορείες των ανθρώπων μέσα στην πόλη, προορίζονται να ενισχύσουν τις συνδέσεις με το κέντρο της πόλης και τις γύρω κοινότητες, καθώς και τις κοντινές παροχές όπως η εξέδρα, η προκυμαία, και το Centennial Mall.

Η οριοθέτηση των περιοχών των δραστηριοτήτων-πολιτισμός, κατοίκηση, γυμναστική κτλ.- σε παράλληλες ζώνες μέσα στην πόλη μπορεί να είναι πολύ σαφής σαν οργάνωση, όμως λόγω της καθημερινότητας των διαφορετικών ομάδων ανθρώπων μέσα στην πόλη, ο συνδυασμός τους είναι αναπόφευκτος. Δηλαδή, μπορεί τα καταστήματα και η εργασία να είναι σε διαφορετικές ζώνες από την κατοίκηση, όμως με τον τρόπο αυτό η «χορδή»- πορεία του καθενός ανθρώπου ξεχωριστά μέσα στις διαφορετικές λειτουργικές ζώνες έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να συμπέσει με τη «χορδή»- πορεία ενός άλλου ανθρώπου.

Επιπλέον, μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο του Maryland, διαπιστώνεται ότι τα προγράμματα τα οποία δημιουργήθηκαν –κατοίκηση, εργασία κτλ.- αφορούν άτομα διαφόρων ηλικιών, εθνοτήτων και οικογενειακής κατάστασης. Έτσι μπορούμε να θεωρήσουμε ότι και οι επιμέρους ζώνες ενθαρρύνουν την ανάμειξη διαφορετικών ανθρώπων, ηλικιακά, οικογενειακά ή πολιτισμικά.

Παρ' ότι τα λειτουργικά όρια οργάνωσης της πόλης μπορεί να θεωρηθούν αυστηρά, η καθημερινότητα των ανθρώπων είναι αυτή που τα διασπά. Η προσβασιμότητα σε όλες τις ζώνες, η οποία γίνεται με επάλληλους δρόμους αλλά και με πορείες εσωτερικά των οικοδομικών τετραγώνων, επιτρέπει την αλληλεπίδραση και την κοινωνικοποίηση των κατοίκων. Επιπλέον, ο σχεδιασμός μεγάλων δημοσίων χώρων ανάμεσα στις ζώνες αλλά και ο κεντρικός πεζόδρομος που τις διαπερνά, Dell Stroke, διασπούν

ακόμα περισσότερο αυτά τα προγραμματικά όρια.

Πρέπει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι σε αστική κλίμακα μπορεί τα όρια να εξαλείφονται αλλά πολύ μεγάλη σημασία σε θέματα ορίων και προσβασιμότητας έχει η κλίμακα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, διότι σε αυτήν το όριο αποκτά υλικότητα και γίνεται πιο σαφές και υπαρκτό.

LOFTS	HUTS	PATIO	MAISONNETTE
GYMNASIUM	HOBBY	X-HOUSE	OFF BEAT 3 ROOM
PANORAMA	UNITE	BALCONY	PANORAMA
PANORAMA		SENIOR	GARDEN HOUSE
HOBBY	STUDIOS	LIVE & WORK	DOORZON
VALERIUS HOUSE	STUDIOS	WORK LOFT	3 BEDROOM FLAT
VENETIAN WINDOW	HALL & TRAY	MARINA	FAMILY HOUSE
	STORAGE		LIVE & WORK LOFT

πηγή: mvrdiv.nl/projects/SILODAM/

2.4. MVRDV, Silodam, Amsterdam, 1995-2003

Τη δεκαετία του '90, στο Amsterdam η ζήτηση για αγορά και ενοικίαση κατοικίας ήταν μεταβαλλόμενη, λόγω της ποικιλομορφίας του πληθυσμού που φαινόταν να αυξάνεται εκείνη την περίοδο στη χώρα. Το Silodam, οικοδομήθηκε με σκοπό να ικανοποιήσει τις ανάγκες αυτής της συνεχούς εναλλασσόμενης ζήτησης κατοικίας, με τη δημιουργία διαφορετικών τύπων κατοικιών, προσφέροντας στους αγοραστές μία μεγάλη ποικιλία χώρων κατοίκησης. Η δημιουργία διαφορετικών τύπων κατοικίας επέλυε το πρόβλημα της ικανοποίησης των αναγκών των κατοίκων του Amsterdam, αλλά αύξανε την ατομικότητα και την εσωστρέφεια των κατοίκων που θα έμεναν εκεί. Για τον λόγο αυτό δημιουργήθηκε ένα πρόγραμμα το οποίο περιελάμβανε 150 κατοικίες (προς ενοικίαση ή πώληση), χώρους εργασίας, χώρους αναψυχής, γραφεία και δημόσιους χώρους σε μία έκταση 2400 m² και ύψους 10 ορόφων.

Στην αρχή η οργάνωση του προγράμματος έγινε σε τέσσερις διαφορετικούς πύργους. Κάθε όροφος αυτού του πύργου περιελάμβανε και ένα διαφορετικό τύπο κατοικίας ή πρόγραμμα κοινόχρηστου χώρου. Μία τέτοια οργάνωση όμως απομόνωνε ορισμένα διαμερίσματα και κοινόχρηστους χώρους. Σε επόμενο στάδιο οι πύργοι αυτοί ενοποιήθηκαν προκειμένου να δημιουργήσουν ένα συμπαγές κτίριο, ενώ στη συνέχεια, με σκοπό να ενισχυθεί η σχέση μεταξύ των ενοίκων του κτιρίου, τα προγράμματα αναμείχθηκαν έτσι ώστε να δημιουργηθούν μικρότερες

«γειτονιές» μέσα στο ίδιο το κτίριο.

Τα διαφορετικά προγράμματα έχουν χωροθετηθεί σε μικρές «γειτονιές» μέσα στο κτίριο, ανά τέσσερις έως δώδεκα κατοικίες, κάτι το οποίο είναι αναγνωρίσιμο από τα υλικά της πρόσοψης του κτιρίου, το χρώμα του διαδρόμου, στη γειτονιά αυτή, αλλά και το χρώμα του εξώστη.²⁸ Κάθε «γειτονιά» περιλαμβάνει τις κατοικίες οι οποίες αναπτύσσονται γύρω από ένα διάδρομο, έναν εξώστη και ένα προθάλαμο. Άλλες γειτονιές οργανώνονται οριζόντια και άλλες κάθετα. Οι κατοικίες δεν διαφέρουν μόνο σε μέγεθος. Διαφοροποιούνται ως προς τα υλικά, τον προσανατολισμό, τα μεγέθη των δωματίων, τα επίπεδα, τα είδη των εξωτερικών χώρων και τα παράθυρα.²⁹

Η κυκλοφορία του κτιρίου εναλλάσσεται και διαφοροποιείται σε κάθε επίπεδο του κτιρίου. Η γέφυρα της εισόδου γίνεται διάδρομος, εξώστης, σκάλες και ascenseur. Δημιουργείται ένα σύστημα ημι-δημοσίων δρόμων, όπου κάποιος μπορεί να περπατήσει από τον εξώστη της μίας πλευράς, μέσα από ένα κλειστό διάδρομο, στο εξώστη της άλλης πλευράς και ψηλότερα στο κτίριο. Το σύστημα αυτό συνδέει όλα τα διαμερίσματα μεταξύ τους και με τους κοινόχρηστους και δημοσίους χώρους δημιουργώντας μια τρισδιάστατη «γειτονιά».

Επομένως, το κτίριο αυτό συνδυάζει την ύπαρξη μικρότερων «γειτονιών» στο εσωτερικό του αλλά και την ταυτόχρονη ύπαρξη μίας μεγαλύτερης «γειτονιάς», η οποία περιλαμβάνει όλους τους χρήστες του κτιρίου.

πηγή: mvr.dv.nl/projects/SILODAM/

28. *Housing Silo in Amsterdam [Silodam]*, El Croquis, issue 111, Madrid, 2002, σ. 94

29. <http://www.mvr.dv.nl/projects/SILODAM#>

3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ

3.1. Η ανάπτυξη της Αθήνας

Η δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους βρήκε την Αθήνα σε κατάσταση ερειπίου «Μπαίνοντας στην Πολιτεία, μπήκαμε σ' έναν αξεδιάλυτο λαβύρινθο από στενά σοκάκια γεμάτα από γκρεμισμένα ντουβάρια, σπασμένα κεραμίδια, ανάκατα με πέτρες και κομμάτια από μάρμαρα [...] Μέσα σε μικρά παλιοκάλυβα, ερείπια ερειπίων, βρώμικα και φρικτά καταφύγια, βρίσκονταν στοιβαγμένες χωριάτικες οικογένειες»³⁰

Όμως, η νέα εξουσία που έφτασε και η νέα κοινωνία που διαμορφωνόταν, έπρεπε να ορίσουν τον τρόπο ανάπτυξης της πρωτεύουσας και να στεγάσουν τη νέα ταξική πραγματικότητα.³¹

Ταυτόχρονα, η ανάδυση της αστικής τάξης κατά τα πρότυπα της Ευρώπης, και η όλο και αυξανόμενη προσέλευση εργατικού δυναμικού που θα έστηνε από το μηδέν το νέο αστικό κράτος δημιούργησαν την Αθήνα χωρισμένη σε αριστοκρατικές – αστικές και λαϊκές – εργατικές γειτονιές.³²

Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτή την κατάσταση, η διαμόρφωση του πολεοδομικού και κοινωνικού χάρτη της Αθήνας οφείλεται κατά κύριο λόγο σε τέσσερις παράγοντες. Ο πρώτος αφορά τους εσωτερικούς μετανάστες της μεταπολεμικής περιόδου (1950-1967) και τον τρόπο που ενίσχυσαν τη μεσαία τάξη με μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις. Ο δεύτερος είναι το μεταναστευτικό ρεύμα της περιόδου του '90, από την Πολωνία, τη Βουλγαρία, τη Ρωσία, την Αλβανία και την Αίγυπτο. Ο τρίτος οφείλεται στη χωρική πόλωση, δηλαδή στην απόσταση του χώρου εργασίας και της κατοικίας, κάτι το οποίο δεν είναι τόσο έντονο στην Αθήνα, αλλά παρά όλα αυτά διαμόρφωσε εν μέρει την εικόνα της μέχρι σήμερα και θα την διαμορφώσει και στο μέλλον με τις προτάσεις που υπάρχουν γύρω από το κέντρο της. Και τέλος ο τέταρτος παράγοντας αφορά στην ιδιοκατοίκηση και το σύστημα της αντιπαροχής. Οι δύο πρώτοι παράγοντες αφορούν κατά κύριο λόγο την κοινωνική κατάσταση, δηλαδή την ποικιλότητα της Αθήνας, ενώ οι δύο επόμενοι σχετίζονται περισσότερο με την πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας.

30. Lamartine M., *Souvenirs, impressions, pensees et paysages, pendant un voyage en Orient, 1832-1833 ou Notes d' un voyageur*, Tome VIII, H. Fournier, Paris, 1845, σ. 144

31. Λεοντίδου, Λ., 1989. *Πόλεις της σιωπής, εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940*, ΕΤΒΑ Αθήνα, σσ. 48-49

32. Ό.π.

Ο πρώτος παράγοντας επηρέασε την ποικιλότητα της Αθήνας λόγω της αυξημένης και σχετικά ιδιότυπης μεσοστρωματικής συγκρότησης της ελληνικής και ειδικότερα της αθηναϊκής κοινωνίας. Η γρήγορη ενσωμάτωση των μεταπολεμικών εσωτερικών μεταναστών στην κοινωνία της πόλης και η ανέλιξή τους σε μεσοστρωματικές θέσεις βασίστηκε στη βιωσιμότητα της μικρής οικογενειακής επιχείρησης στον αστικό χώρο και στο αντίκρισμα των εκπαιδευτικών διαπιστευτηρίων σε μια αγορά εργασίας που ρυθμιζόταν προστατευτικά με αυστηρά κριτήρια πολιτικής διάκρισης στην αρχή και με χαλαρότερα πελατειακά κριτήρια στη συνέχεια³³. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την επικράτηση των δημοσίων υπαλλήλων και των ανεξάρτητων επαγγελματιών στον αθηναϊκό εργασιακό χώρο.

Σε αύξηση της μεσαίας τάξης οδήγησε και το μεταναστευτικό ρεύμα της περιόδου του '90, με ταυτόχρονη συρρίκνωση του κοινωνικού διαχωρισμού. Αυτό συνέβη με την υποχώρηση του στεγαστικού διαχωρισμού των επαγγελματιών ομάδων στις οποίες εντάχθηκαν οι μετανάστες, γεγονός που επιτεύχθηκε με την εύρεση κατοικίας κοντά στο χώρο επαγγελματικής απασχόλησης. Παρόλα αυτά θα πρέπει να σημειωθεί ότι χωρική εγγύτητα δεν σημαίνει απαραίτητα και κοινωνική εγγύτητα. Έτσι, οι μετανάστες, παρ' όλη την ανάμειξή τους με τα γηγενή μεσαία στρώματα, δεν διέθεταν τα ίδια προνόμια με τους Έλληνες γείτονές τους, ούτε σε θέματα διαβίωσης –σαφώς υποδεέστερες συνθήκες κατοικίας- ούτε σε θέματα παροχής υπηρεσιών, όπως τα σχολεία, οι δημόσιες υπηρεσίες κτλ.³⁴

Η εγγύτητα κατοικίας και χώρου εργασίας είναι κάτι το οποίο δεν αφορά μόνο τα μεσαία στρώματα αλλά και τα υψηλότερα. Όπως αναφέρει ο Μαλούτας στο κείμενό του, «η κοινωνική πόλωση, η οποία οδηγεί σε χωρική πόλωση, αποτελεί αποτέλεσμα διαδικασιών εξευγενισμού, που απορρέουν από την ζήτηση κατοικίας της εργασιακής ελίτ κοντά στον χώρο εργασίας»³⁵. Αυτό στην

33. Θωμάς Μαλούτας, *Χωρικές και κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης στην Αθήνα*, Από τις ρυθμίσεις του πελατειακού κράτους στην κρίση των ελλειμμάτων, Ε.Κ.Κ.Ε, 2011, σ. 61

34.Ο.π., σ. 58

35.Ο.π., σ. 60

αθηναϊκή πραγματικότητα δεν έχει εμφανιστεί ακόμα σε ιδιαίτερα έντονο βαθμό, λόγω της τάσης των αστών του '90 να φεύγουν προς τα προάστια για να κατοικήσουν πιο κοντά στη φύση μακριά από το πολύβουο κέντρο της πόλης. Παρ' όλα αυτά άρχισαν να εμφανίζονται κάποιες πρώτες προσπάθειες «εξευγενισμού» του κέντρου της Αθήνας, οι οποίες στο χωροταξικό σχέδιο προτείνουν μία μίξη κατοικιών και χώρων εργασίας. Παράδειγμα αποτελεί η πρόταση της κατασκευαστικής εταιρίας OLIAROS σε σχέση με την περιοχή Μεταξουργείο-Κεραμεικός, η οποία θα αναλυθεί παρακάτω. Η σύγχρονη εικόνα του κέντρου της Αθήνας είναι αποτέλεσμα, κατά κύριο λόγο του συστήματος της αντιπαροχής. Η συγκέντρωση των υψηλών τάξεων στα προάστια, Κηφισιά, Εκάλη κ.λ.π. στη δεκαετία του '90, για τους λόγους που αναφέραμε προηγουμένως, είχε σαν αποτέλεσμα οι κατοικίες στο κέντρο της πόλης να εξελιχθούν σε πολυώροφες πολυκατοικίες με το σύστημα της αντιπαροχής, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ανάμειξη του πληθυσμού. Σε αυτές βρήκε στέγαση η μεσαία τάξη η οποία παρουσίασε την ίδια περίοδο μια ελαφριά αύξηση στο ποσοστό των βιομηχανικών εργατών. Την ίδια περίοδο, κάποιες περιοχές της Αθήνας, όπως το Ψυχικό και η Εκάλη ή τα Άνω Λιόσια και ο Ασπρόπυργος, εμφάνισαν αύξηση της κοινωνικής τους ομοιογένειας, για τους λόγους που αναφέρονται πιο πάνω.

Τέλος ο τέταρτος και τελευταίος παράγοντας οφείλεται στην ιδιοκατοίκηση και το σύστημα της αντιπαροχής. Το ελληνικό κράτος βασίζεται κυρίως σε ένα οικογενειοκεντρικό κράτος πρόνοιας, το οποίο σταδιακά καταρρέει λόγω της γήρανσης του πληθυσμού. Στο πλαίσιο αυτό η παροχή κατοικίας δεν αποτέλεσε ποτέ αντικείμενο μεγάλων προγραμμάτων, ιδιωτικών ή δημόσιων. Αντίθετα, η οικογένεια διέθετε και οργανωτικό και επενδυτικό ρόλο, με πόρους που το κράτος μεταβίβαζε συχνά με πελατειακές διαδικασίες. Οι διαδικασίες παραγωγής κατοικίας κυριάρχησαν κυρίως σε αυτό το πλαίσιο, δηλαδή την λαϊκή περιφερειακή αυτοστέγαση και την αντιπαροχή, κάτι που ικανοποιούσε την ανάγκη στέγασης αλλά σε κλίμακα αστική οδήγησε σε ένα φτωχό πολεοδομικό περιβάλλον με έλλειψη υποδοχών και δημοσίων χώρων. Στον ελληνικό χώρο, δηλαδή, επικράτησε η λογική της ιδιοκατοίκησης. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την συγκρότηση τοπικών δικτύων στους τόπους κατοικίας με βάση τη συγγένεια και τον

τόπο καταγωγής, εμφανίζοντας στην Αθήνα ομοιογένεια ανά περιοχή αλλά και ποικιλομορφία σε αστική κλίμακα.

3.2. Η κοινωνική και πολεοδομική εξέλιξη του Μεταξουργείου

3.2.1. Από την αρχαιότητα μέχρι τα τέλη του 1970

Η περιοχή του Μεταξουργείου βρίσκεται κοντά στο οικονομικό και ιστορικό κέντρο της Αθήνας και συγκεκριμένα στο δυτικό του όριο. Ως όριά της θεωρούνται σήμερα η οδός Πειραιώς, η Ιερά οδός, η οδός Κωνσταντινουπόλεως, η οδός Δηλιγιάννη, η Πλατεία Καραϊσκάκη και τέλος η οδός Δελιγιώργη. Λόγω της κεντρικής θέσης της, η περιοχή του Μεταξουργείου διατρέχεται από σημαντικές οδικές αρτηρίες της πόλης όπως είναι η οδός Λένορμαν και η λεωφόρος Αχιλλέως. Η ονομασία της προέρχεται από το εργοστάσιο μεταξουργίας που λειτούργησε στην περιοχή την περίοδο 1854-1875.³⁶

Η περιοχή που σήμερα βρίσκεται το Μεταξουργείο, στην αρχαιότητα δεν αποτελούσε τμήμα του αστικού ιστού, αλλά το όριο της πόλης. Πιο συγκεκριμένα, ήταν μια αγροτική περιοχή εκτός των τειχών η οποία όμως βρισκόταν σε άμεση γειτνίαση και σχέση με την πόλη – κράτος της Αθήνας. Ο Κεραμεικός αναφέρεται ως ο τόπος όπου σύχναζαν εταίρες, όπου συνάπτονταν δάνεια και γίνονταν πωλήσεις κρασιού. Παράλληλα σχετιζόταν άμεσα με μεταφορικές – συγκοινωνιακές λειτουργίες της πόλης καθώς στα νότια της βρισκόταν το Δίπυλο, το οποίο αποτελούσε βασικό σημείο εισόδου σε αυτήν. Από εκεί περνούσε η Ιερά Οδός, που συνέδεε την Αθήνα με την Ελευσίνα, ενώ εκτός των τειχών της πόλης, ήταν το νεκροταφείο. Στην περιοχή αυτή μάλιστα βρισκόταν το δημόσιο σήμα, δηλαδή ο δημόσιος ταφικός περίβολος των πολιτών που τιμούσαν με δημόσια κηδεία. Περιλαμβάνονται δηλαδή σε αυτή την περιοχή-όριο οι χρήσεις που δε «χωρούσαν» στο άστυ.

Όσον αφορά στα χρόνια του μεσαίωνα και στην περίοδο της τουρκοκρατίας, δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία σχετικά με την περιοχή. Σε γειτονικές περιοχές, όπως σε αυτή που σήμερα βρίσκεται η περιοχή του Ψυρρή, αρχίζουν την περίοδο αυτή να εγκαθίστανται γύφτοι σιδεράδες και αναπτύσσονται παραγωγικές δραστηριότητες.³⁷

36. Μπίρης Κ. Η., *Αι τοπωνυμίες της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών*, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεως, Αθήνα, 2005, α' έκδοση 1971, σ. 87

37. Αγγιαντώνη Χ. – Χατζηιωάννου Μ. Χ., *Το Μεταξουργείο της Αθήνας*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 1995, σ. 19

Τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του νέου ελληνικού κράτους, η περιοχή ήταν γνωστή με το όνομα Χεζολίθαρο ή Χρισμένο λιθάρι.³⁸ Συνέχιζε να είναι μια αγροτική περιοχή εκτός αστικού ιστού όπως ήταν και στην αρχαιότητα, μέχρι την εγκατάσταση της πρωτεύουσας στην Αθήνα. Καθοριστικό παράγοντα των εξελίξεων που οδήγησαν στο μετασχηματισμό της περιοχής αποτέλεσαν τα δύο αρχικά σχέδια πόλης. Το σχέδιο των Σταμάτη Κλεάνθη και Eduard Schaubert το 1833 χωροθετούσε τα ανάκτορα στη σημερινή περιοχή της πλατείας Ομονοίας. Ένα χρόνο αργότερα ο Leo von Klenze, προτείνει τη θέση των ανακτόρων κοντά στον Κεραμεικό και το αρχαίο Δίπυλο.³⁹

Άμεση συνέπεια των προτάσεων αυτών ήταν η περιοχή του Χεζολίθαρου να αρχίσει να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον από πλευράς αγοράς γης, αφού θα αποτελούσε μέρος του διοικητικού κέντρου της πόλεως. Αρκετοί εύποροι ομογενείς αλλά και ξένοι αρχίζουν να αγοράζουν εκτάσεις με σκοπό την ανέγερση πολυτελών αστικών κατοικιών αλλά και δημοσίων κτιρίων, όπως το εμπορικό κέντρο του πρίγκιπα Γ. Κατακουζηνού έργο του Ch. Hansen, με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικίες για τους εμπόρους στον όροφο.⁴⁰ Στόχος αυτών των επενδύσεων ήταν η γειτνίαση της αστικής τάξης με τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Η πορεία εξέλιξης της περιοχής σε αστική ζώνη κατοικίας διακόπτεται, όταν το 1836 θεμελιώνονται τα ανάκτορα στην πλατεία Συντάγματος. Άμεση συνέπεια του γεγονότος αυτού ήταν να παγώσει το ενδιαφέρον για αγορά γης στην περιοχή, αν και ορισμένες εύπορες κατοικίες αποπερατώνονται.⁴¹

Σταδιακά τη δεκαετία του 1850, η περιοχή μετατρέπεται σε ζώνη παραγωγικών λειτουργιών, με τη λειτουργία του μεταξουργείου, στη θέση του εμπορικού κέντρου του Γ. Κατακουζηνού, του εργοστασίου φωταερίου στο Γκάζι και με τα εργαστήρια επαγγελματικής εκπαίδευσης του ορφανοτροφείου Χατζηκώστα, που αποτέλεσαν τις πρώτες βιομηχανικές μονάδες στην περιοχή.

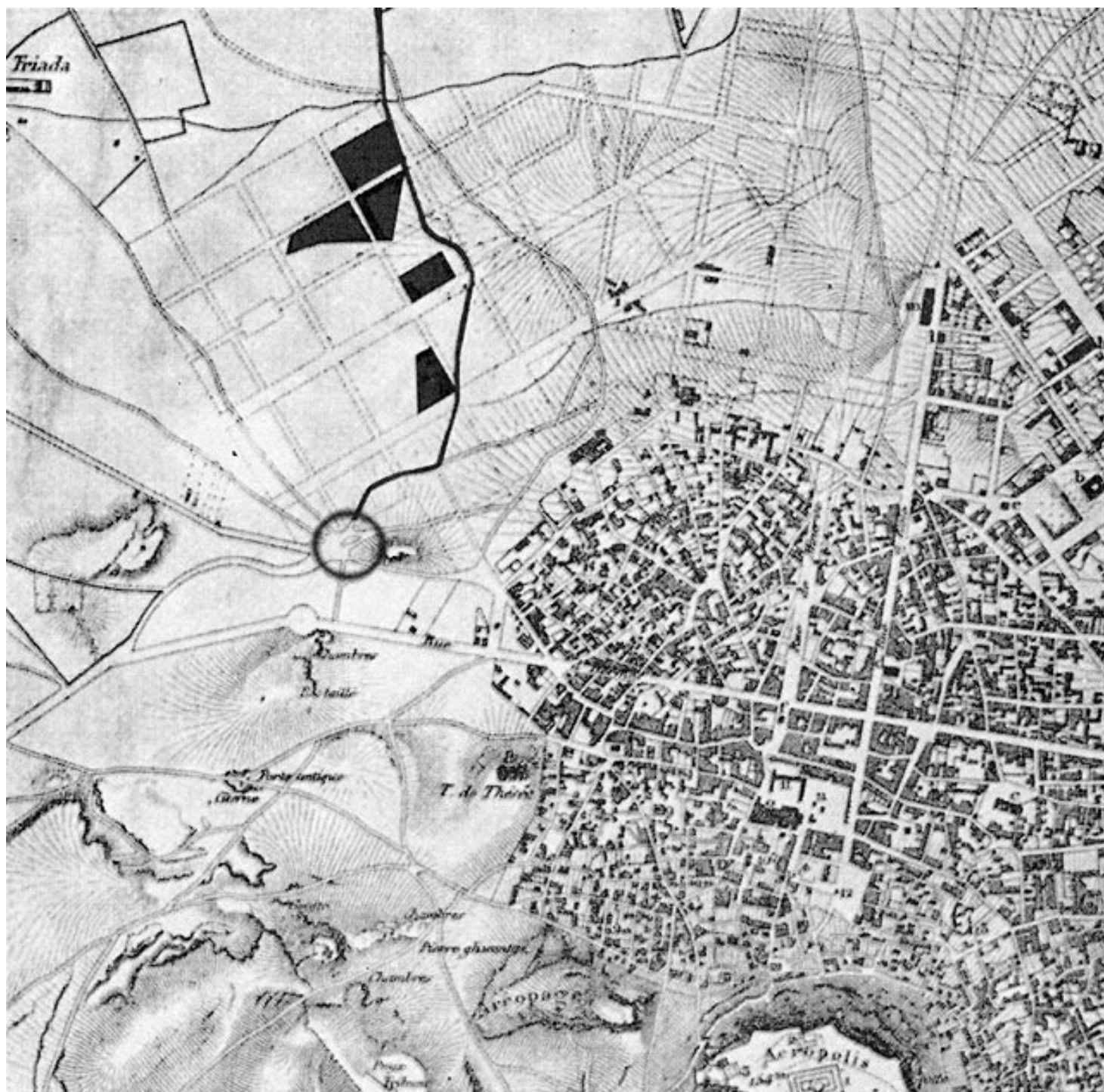
Στη δεκαετία 1875 – 1885 το Μεταξουργείο αποκτά σταδιακά οικιστικό χαρακτήρα, καθώς με την άνοδο του πληθυσμού και την ανάγκη στέγασης του, η πόλη της Αθήνας οδηγείται σε εξάπλωση προς τα δυτικά. Έτσι η περιοχή

38. Μπίρης Κ. Η., 'Ο.π.', σ. 87

39. Αγριαντώνη Χ. – Χατζηιωάννου Μ. Χ., 'Ο.π.', σ. 45

40. 'Ο.π., σ. 46

41. 'Ο.π., σ. 46

Πηγή: L. & R. Matton, Athènes et ses monuments du XVIIe s. à nos jours, Αθήνα 1963

φιλοξενεί την εργατική τάξη, λόγω και των παραγωγικών λειτουργιών της.

Στα τέλη του 19ου αιώνα η συνοικία του Μεταξουργείου έχει διαμορφώσει πλέον τα βασικά γνωρίσματα της φυσιογνωμίας της, «που η κατοπινή εξέλιξη, στην ίδια πάντοτε κατεύθυνση, επρόκειτο να ενισχύσει: μια λαϊκή-μικροαστική συνοικία με μικτές χρήσεις (κατοικία, εμπόριο και παραγωγή) διάχυτες στον ιστό της».⁴²

Κατά το μεσοπόλεμο, συγκεκριμένα από το 1930 και έπειτα, και παρά την επιστροφή κάποιων αστών στην περιοχή, η λαϊκή κατοικία παραμένει κυρίαρχη. Η δημιουργία των σιδηροδρομικών σταθμών καθιστά την περιοχή εισοδο στην πόλη ενώ η Ομόνοια γίνεται εμπορικό και πνευματικό κέντρο της πρωτεύουσας. Ειδικότερα στην περιοχή του Μεταξουργείου παρατηρείται εγκατάσταση πολλών θεάτρων. Η φυσιογνωμία της γειτονιάς παγιώνεται, ενώ ο χώρος καθίσταται πλέον πόλος έλξης όχι μόνο για τα λαϊκά στρώματα, αλλά και για τη διασκέδαση των αστών.

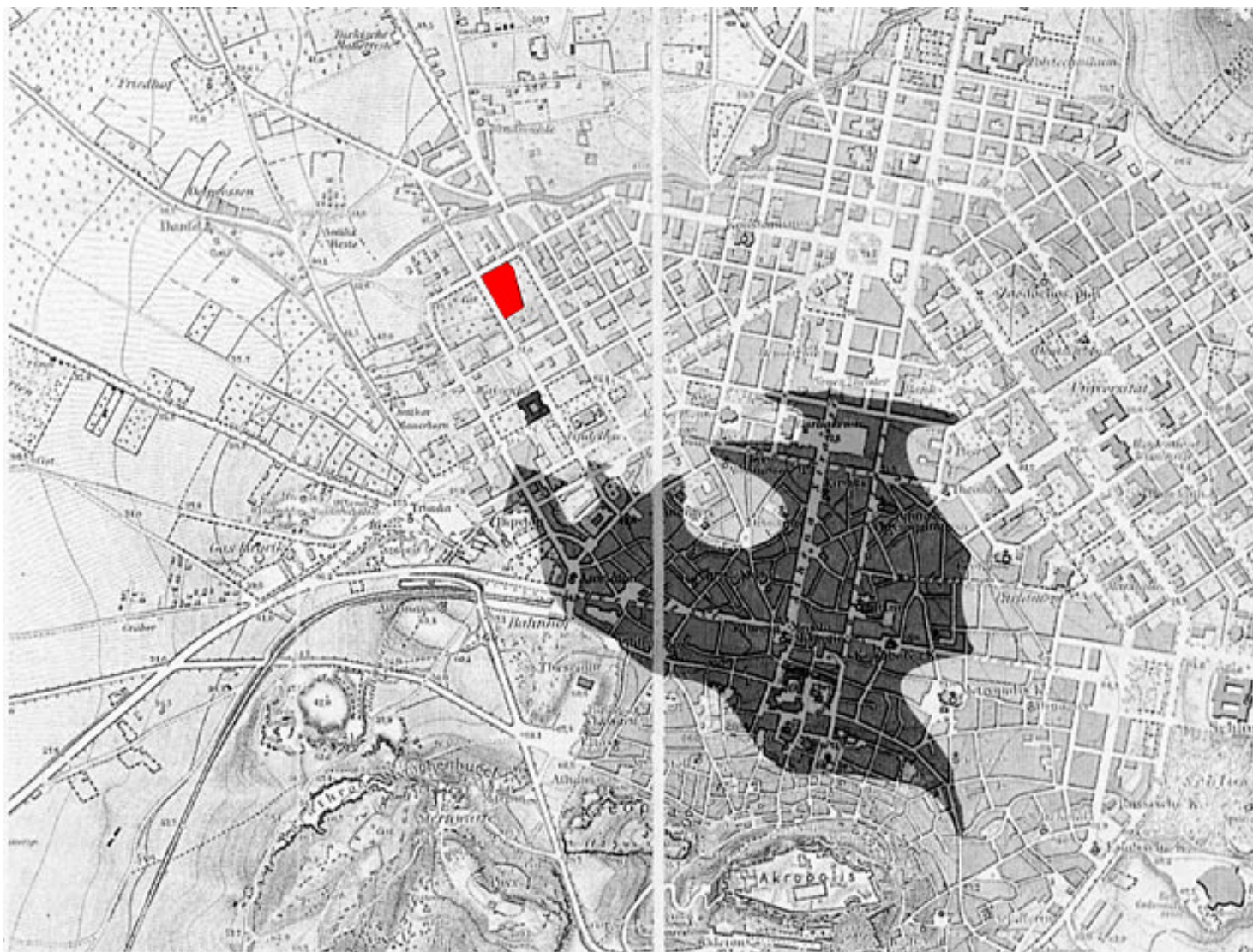
Την περίοδο 1950 – 1970, την ιστορία της Αθήνας χαρακτηρίζει το φαινόμενο της αντιπαροχής το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα τη «γιγάντωση της οικοδομικής δραστηριότητας στην πόλη»⁴³. Στην περιοχή του Μεταξουργείου το φαινόμενο της αντιπαροχής εφαρμόζεται περιορισμένα λόγω των στενών δρόμων, των μικρών οικοπέδων, αλλά και την πιθανότητα εύρεσης αρχαιολογικών καταλοίπων. Κατά συνέπεια το κτηριακό απόθεμα ανανεώνεται σε μικρό βαθμό και οι παλιές πλέον κατοικίες αδυνατούν να καλύψουν τις σύγχρονες ανάγκες των ενοίκων και τον αυξανόμενο πληθυσμό.

Γίνεται επομένως φανερό πως η περιοχή μεταπολεμικά αρχίζει να υποβαθμίζεται. Στην κατάσταση αυτή συμβάλλει και η διάνοιξη νέων οδικών αρτηριών, οι οποίες επιβαρύνουν πρόσθετα το συγκοινωνιακό δίκτυο της περιοχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διάνοιξη των λεωφόρων Λένορμαν και Αχιλλέως, με την τελευταία να εξελίσσεται σε κύρια πύλη εισόδου εξόδου της πόλης από τα δυτικά. Παράλληλα στα τέλη της δεκαετίας του '70 στην περιοχή αρχίζουν να συσσωρεύονται οίκοι ανοχής (περισσότεροι από 60)⁴⁴. Το πιθανότερο είναι αυτό να

42. Αγριαντώνη Χ. – Χατζηγιάννου Μ. Χ., 'Ο.π., σ. 166

43. Σαρηγιάννης Γ. Μ., Αθήνα 1830 – 2000. Εξέλιξη – Πολεοδομία – Μεταφορές, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα, 2000, σ. 273

44. Χατζιώτης Κ., *Γειτονίες της παλιάς Αθήνας. Το Μεταξουργείο Κολωνός Ακαδημία Πλάτωνος, Δήμος Αθηναίων, Πολιτισμικός Οργανισμός, Αθήνα, 1999, σ. 95*

Τμήμα του χάρτη της Αθήνας του J.A.Kaupert (1875), με κόκκινο φαίνεται το εργοστάσιο μεταξουργίας

οφείλεται στην ύπαρξη πολλών παλιών και εγκαταλελειμμένων κτηρίων. Το γεγονός αυτό ευνόησε τη μετεγκατάστασή τους από άλλες περιοχές, όπως η Τρούμπα στον Πειραιά.

3.2.2. Από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα

Πινακοθήκη Δήμου Αθηναίων, πρώην εργοστάσιο μεταξουργίας "Σηριακής Εταιρείας της Ελλάδος Αθανάσιος Δουρούτης & Σία", πηγή : cityofathens.gr

Πλατεία Αύδη, Μεταξουργείο, πηγή : metaxourgeio.wordpress.com

Την δεκαετία του '80, ξεκινούν και τα μεγάλα έργα ανάπλασης του ιστορικού κέντρου της Αθήνας, όπως το νεοκλασικό Πανεπιστήμιο (1839-1864, αρχιτέκτων C. Hansen), ο πεζόδρομος στο Μοναστηράκι, ο Εθνικός Κήπος με το νεοκλασικό μέγαρο του Κοινοβουλίου (1836-1840, αρχιτέκτων Fr. Von Gärtner) και το Παναθηναϊκό Στάδιο όπως και πολεοδομικές μεταρρυθμίσεις που αρχίζουν το 1979, με πρωτοβουλία του υπουργού Δημοσίων Έργων Στέφανου Μάνου (πρώτος αθηναϊκός πεζόδρομος στη Βουκουρεστίου, νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο του 1979, Οικιστικός Νόμος 947/1979, κ.ά.), για να επιταχυνθούν από τον αρχιτέκτονα-πολεοδόμο και υπουργό ΠΕΧΩΔΕ Αντώνη Τρίτση (πεζοδρομήσεις αθηναϊκών δρόμων, προστασία και μελέτες αναπλάσεων παλιών συνοικιών της πρωτεύουσας, κ.ά).⁴⁵ Επιπλέον το πρόγραμμα Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας μελέτησε σχέδιο σύνδεσης της Ακρόπολης με την Ακαδημία Πλάτωνος μέσω της περιοχής του Κεραμεικού και του Μεταξουργείου. Δημιουργείται μια νέα αγορά γης σ' αυτό, ενώ μακροπρόθεσμα οι επεμβάσεις αυτές έχουν επιπτώσεις και σε γειτονικές περιοχές όπως σε αυτή του Ψυρρή. Παράλληλα παρατηρείται η εισροή νέων χρήσεων στις περιοχές αυτές, που αφορούν κυρίως στη διασκέδαση, όπως είναι θέατρα, εστιατόρια και νυχτερινά κέντρα. Όσον αφορά στην περιοχή του Μεταξουργείου, οι αναπλάσεις περιορίστηκαν σε πεζοδρομήσεις οδών και μελέτες ανάδειξης της άμεσης περιοχής του εργοστασίου, καθώς και την αποκατάσταση και ειδική διαμόρφωση του ίδιου του εργοστασίου το οποίο από τον Ιούλιο του 2010 λειτουργεί ως Δημοτική Πινακοθήκη της Αθήνας.

Σταδιακά μέχρι το 1990, συγκεντρώνονται οι λεγόμενες «μη αποδεκτές» λειτουργίες: πραγματοποιείται εμπορία προσώπων (trafficking), εμπορία ναρκωτικών, εγκατάσταση εσωτερικών και εξωτερικών μεταναστών. Δηλαδή, η περιοχή αποτελεί καταφύγιο για τους κατοίκους της, αφού η υπόλοιπη κοινωνία αποφεύγει τη διέλευσή της από εκεί, και ταυτόχρονα αποτελεί «άλλο» τόπο ή «ετεροτοπία», σε σχέση με την υπόλοιπη κοινωνία, αφού όσοι

45. Ελένη Φεσσά- Εμμανουήλ, Η Αθήνα στο δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, Πολεοδομική μεταμόρφωση και αρχιτεκτονική δημιουργία, Αρχιτεκτονικές ματιές, δημοσιεύτηκε στις 08 Ιανουαρίου 2010 στην ιστοσελίδα www.greekarchitects.gr, [πρόσβαση 21/10/2014]

επισκέπτονται τη περιοχή έρχονται για την παροχή συγκεκριμένων υπηρεσιών. Αυτή η εικόνα του χώρου σε συνδυασμό με την εγκατάσταση οχλουσών δραστηριοτήτων και χρήσεων επιτείνει και επισπεύδει τη διαδικασία υποτίμησης των αξιών γης.

Την δεκαετία του '90 το Μεταξουργείο θα αποτελέσει περιοχή κατοίκησης για ένα μεγάλο ποσοστό του έντονου μεταναστευτικού ρεύματος που χαρακτήρισε την περίοδο. Οι μετανάστες είναι κατά κύριο λόγο μουσουλμάνοι.

Προς την ίδια κατεύθυνση και μάλιστα με εντεινόμενα τα ήδη παρατηρούμενα φαινόμενα, εξελίσσεται το Μεταξουργείο από το 1990 μέχρι και σήμερα. Συγκεκριμένα, εξαιτίας της τάσεως “εξευγενισμού” (gentrification) γειτονικών περιοχών, όπως η αποτυχημένη περίπτωση της περιοχής του Ψυρρή και του Γκαζιού⁴⁶, ασκούνται πιέσεις στο Μεταξουργείο με αναπόφευκτο αποτέλεσμα τη συνεχή συσσώρευση «παραβατικών» δράσεων και «περιθωριακών» στοιχείων στην περιοχή.

Παράλληλα -αλλά όχι παράδοξα- ωστόσο, εισβάλλουν και εμπορευματικές χρήσεις που προσδίδουν στην περιοχή “νέο” χαρακτήρα και ελκύουν μεσοαστούς και αστούς. Αυξάνονται, δηλαδή, ταυτόχρονα οι αξίες της γης και δημιουργούνται επενδυτικές ευκαιρίες, ενώ οι νέοι χρήστες του χώρου συχνά προκαλούν τον εκτοπισμό των παλαιών κατοίκων.

Αυτός ο «νέος» χαρακτήρας κάνει την εμφάνισή του το 1990, με έξι θεατρικές επιχειρήσεις που αποφασίζουν να εγκατασταθούν στην περιοχή. Το 1994 ξεκινά παραστάσεις το Αργώ και αμέσως μετά, το 1995 το θέατρο Φανάρι (νυν Παραμυθιάς), το από Μηχανής θέατρο και το θέατρο Καλυψώ, ενώ το 1996 ακολουθούν το θέατρο Βασιλάκου και η Εντροπία. Το 1999, ανοίγει και το θέατρο Μεταξουργείο. Τα φθηνά ενοίκια της περιοχής, η άμεση γειννίαση με το κέντρο της Αθήνας, η εύκολη προσβασιμότητα και το μεγάλο κτιριακό απόθεμα (παλιοί μεγάλοι βιοτεχνικοί χώροι) καθιστούν το Μεταξουργείο έναν ιδανικό τόπο για την εγκατάσταση θεατρικών σκηνών. Το Μεταξουργείο αποκτά, σιγά-σιγά, τη φήμη μιας εναλλακτικής θεατρικής γειτονιάς, όπου πολλοί ηθοποιοί εκμεταλλευόμενοι και αυτοί τα χαμηλά ενοίκια της περιοχής

Από Μηχανής Θέατρο, Μεταξουργείο

46. Το Γκάζι αποτελεί αποτέλεσμα ενός εκλαϊκευμένου εξευγενισμού, μιας ημιτελούς προσπάθειας μετασηματισμού, που αλλοίωσε την ταυτότητα της πόλης δίχως να καταφέρει να επιβάλει τους όρους της, όπως αναφέρει και ο Π. Δραγώνας, στο κείμενο [Public] Space 3 :Γκάζι : ο εκλαϊκευμένος εξευγενισμός, που δημοσιεύτηκε στις 31 Δεκεμβρίου 2009 στην ιστοσελίδα www.greekarchitects.gr [πρόσβαση 21/10/2014]

Breeder Gallery, φωτογραφία του Πάνου Δραγώνα από το άρθρο [Public]Space 6: Η αποσύνθεση του αθηναϊκού κέντρου, πηγή : www.greekarchitects.gr

Στιγμιότυπο από το μικρό μήκους documentary *Μια βόλτα στο Μεταξουργείο*

αποφασίζουν να κατοικήσουν. Παράλληλα με τους ηθοποιούς, νέες ροές καλλιτεχνών βρίσκουν στέγη στο Μεταξουργείο. Ένα πλήθος από μουσικούς, εικαστικούς και χορευτές συσπειρώνονται και δημιουργούν στην περιοχή τα καλλιτεχνικά τους στούντιο. Στην πλειοψηφία τους, οι νέοι κάτοικοι του Μεταξουργείου ανήκουν στον καλλιτεχνικό χώρο, αλλά προέρχονται κυρίως από τα μεσαία στρώματα.⁴⁷ Περί το 2006-2007 εμφανίζονται τα πρώτα «εναλλακτικά» καφενεία και μπαρ (Αστάρι, Φίλοι, Άνθρωπος) και οι πολυχώροι Βίος και Νίχον, λόγω της αυξανόμενης ζήτησης σε χώρους εστίασης που προκαλεί η καλλιτεχνική συσπείρωση και παραγωγή και οι χαμηλές τιμές των ενοικίων. Παράλληλα, εμφανίζονται και οι πρώτες gallery, όπως η Breeder.

Έτσι, το Μεταξουργείο εξελίχθηκε μέσα σε 15 περίπου χρόνια σε μια πολιτιστική γειτονιά, η οποία μαγνήτισε επισκέπτες διαφόρων οικονομικών τάξεων, κυρίως νέους 18 έως 40 ετών, πολλοί από τους οποίους αφήνουν τα αθηναϊκά προάστια ή άλλες περιοχές αμιγούς κατοικίας και εγκαθίστανται εκεί, διαμορφώνοντας τους δικούς τους χώρους εργασίας, όπως εργαστήρια ψηφιακού σχεδιασμού (web design), εργαστήρια χορού και ζωγραφικής, gallery και εκθεσιακούς χώρους, γραφεία σχεδιασμού ρούχων και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, εικαστικά studio και εκδόσεις βιβλίων.

Παράλληλα με τους νεοεισερχόμενους κατοίκους που συσπειρώνονται στο Μεταξουργείο, αρχίζει το κράτος να κάνει τις πρώτες σημειακές παρεμβάσεις αλλά και οι πρώτοι επενδυτές εκδηλώνουν ενδιαφέρον για την περιοχή. Η πρώτη θεσμική παρέμβαση της πολιτείας γίνεται το 1998, όταν το Μεταξουργείο κηρύσσεται περιοχή υπό ανάπλαση, σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα «Καθορισμός χρήσεων γης και ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης στην περιοχή του Μεταξουργείου, του Ρυμοτομικού σχεδίου Αθηνών».

Το 2000, το νέο μετρό της Αθήνας περιλαμβάνει τον Σταθμό Μεταξουργείο στο κεντρικό του δίκτυο. Στο πλαίσιο του σχεδίου της τοπικής ανάπλασης, το 2001, ο Δήμος Αθηναίων ανακατασκευάζει και ενώνει τις δύο πλατείες του Μεταξουργείου, την πλατεία Αυδή και την πλατεία Δουρούτη, σε μια ενιαία πλατεία, ενώ σε ένα από τα κτίρια της νέας πλατείας, που αναπαλαιώνεται, στεγάζεται τη Δημοτική Πινακοθήκη. Πεζοδρομούνται επίσης διάφο-

47. Αύδικος Β., *Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα*, Αθήνα : Επίκεντρο, 2014, σ. 198

ρες μικρές οδοί. Έτσι, η πολιτεία επωμίζεται το κόστος κατασκευής βασικών υποδομών και μέσα από τις αλλαγές στη δόμηση και στη χρήση της γης εξομαλύνει το κανονιστικό πλαίσιο, θέτοντας τις προϋποθέσεις για την απαρχή ιδιωτικών επενδύσεων στο Μεταξουργείο.

Οι χαμηλές τιμές ενοικίων σε σύγκριση με άλλες περιοχές του κέντρου και η προσμονή ότι η ανάπλαση της περιοχής θα αυξήσει μελλοντικά τις τιμές των κατοικιών στο Μεταξουργείο, ωθεί εταιρείες ανάπτυξης και κατασκευής ακινήτων να ξεκινήσουν πολλαπλές αγορές αυτών. Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα την εκτίναξη της μέσης τιμής πώλησης μίας κατοικίας στην περιοχή, από τα 600 ευρώ το τετραγωνικό στο επίπεδο των 2.000 ευρώ περίπου, την περίοδο 1997-2008.⁴⁸ Η αύξηση των τιμών των ακινήτων, ώθησε και τις τιμές των ενοικίων, με αποτέλεσμα κάποιοι κάτοικοι να μην μπορούν να αντεπεξέλθουν στα νέα υψηλά ενοίκια.⁴⁹

Ένα από τα πρώτα ακίνητα που κατασκευάστηκαν στην περιοχή με όρους σύγχρονου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, και αποτελεί το πρώτο και μοναδικό προς το παρόν δείγμα εισόδου του real estate στην περιοχή, είναι το κτιριακό συγκρότημα της εταιρείας ΓΕΚ/ΤΕΡΝΑ στη συμβολή των οδών Μυλλέρου και Γερμανικού, το οποίο διαθέτει 40 πολυτελή διαμερίσματα, με μέση τιμή πώλησης τα 3.500-4.000 ευρώ το τετραγωνικό μέτρο και τα οποία απευθύνονται σε ένα αναδυόμενο στρώμα δημιουργικών ανθρώπων που επιλέγουν ένα νέο τρόπο ζωής στην πόλη.

Μια άλλη εταιρεία που, έπειτα από μαζικές αγορές ακινήτων από το 2006, έχει στο χαρτοφυλάκιό της περίπου 65 ακίνητα είναι η Ολίγος, αν και μέχρι σήμερα δεν έχει διαθέσει προς πώληση κανένα ακίνητο, ενώ έχει ανακατασκευάσει μόνο το κτίριο γραφείων της στην γωνία των οδών Μυλλέρου και Κεραμεικού, και μέχρι το 2014 θα έχει ολοκληρωθεί και η οικοδόμηση του βιοκλιματικού βρεφονηπιακού σταθμού, που βρίσκεται ακόμα υπό κατασκευή.

Συγκρότημα κατοικιών και καταστημάτων της εταιρείας ΓΕΚ/ΤΕΡΝΑ, πηγή : gekterna.com

48. Βλ. άρθρο Μεταξουργείο- Κεραμεικός: Οι υπεραξίες συμβιώνουν με την εγκληματικότητα που δημοσιεύθηκε στις 03 Απριλίου 2010 στην ιστοσελίδα www.realestatenews.gr [πρόσβαση 21/10/2014]

49. Η Αλεξανδρή αναφέρει ότι η αύξηση των ενοικίων εκτόπισε ένα μεγάλο αριθμό τσιγγάνων και μεταναστών που μέχρι το 2005 κατοικούσαν σε ετοιμόρροπα ακίνητα της περιοχής, τα ακίνητα αυτά ενοικιάστηκαν σε επιχειρηματίες, οι οποίοι τα ανακατασκεύασαν για τις νέες χρήσεις (μπαρ, ταβέρνες, κ.λπ.) ή πωλήθηκαν και αναπαλαιώθηκαν για οικιστική χρήση. Αλεξανδρή Γ., *The Breeder Feeder: Tracing gentrification in Athens City Center*, Proceeds of the Conference The struggle to belong, Dealing with diversity in 21st century urban settings, 7-9 Ιουλίου 2011, Research Committee 21, Amsterdam, Ολλανδία.

3.3. Η οδός Ιάσωνος

3.3.1. Πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά

Η οδός Ιάσωνος αποτελεί πεζόδρομο του Μεταξουργείου που ξεκινάει από τη λεωφόρο Αχιλλέως και καταλήγει στην οδό Αγησιλάου. Πρόκειται για έναν πεζόδρομο με παλιά κτήρια χαμηλού ύψους. Τα περισσότερα χρονολογούνται από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και είναι χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα.

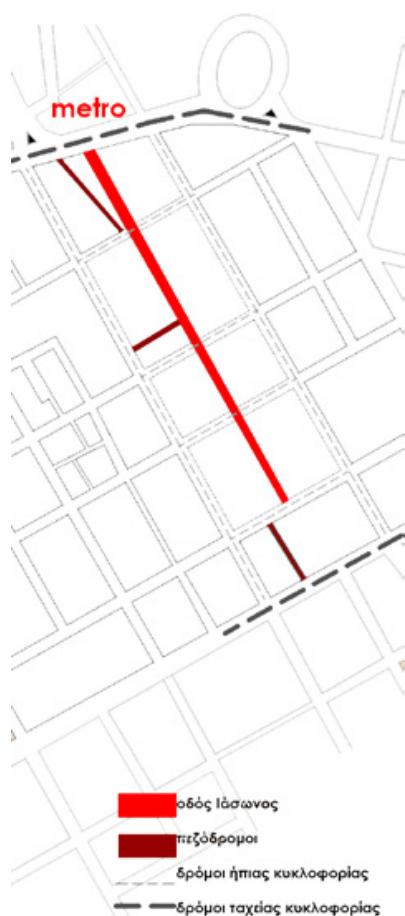
Οι κατοικίες ακολουθούν τα μορφολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, εκφρασμένα όμως σε μικρότερη κλίμακα.

Υπάρχουν εξίσου ορισμένα δείγματα μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής επηρεασμένης από το μοντέρνο κίνημα. Δείγματα νεώτερης αρχιτεκτονικής υπάρχουν ελάχιστα, και πρόκειται κυρίως για πολυκατοικίες προηγούμενων δεκαετιών αλλά και τη gallery Breeder που έχει σχεδιαστεί από τον αρχιτέκτονα Άρη Ζαμπίκο το 2008. Επίσης, το 2009 ολοκληρώθηκε και το κτιριακό συγκρότημα της εταιρίας ΓΕΚ/ΤΕΡΝΑ, το οποίο ακολουθεί τους όρους σύγχρονου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού.

Η οδός Ιάσωνος ακολουθεί την χρονική πορεία εξέλιξης της περιοχής του Μεταξουργείου, αποτελώντας μέρος του ιστού της.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90, με μια σειρά κηρύξεων, 30 συνολικά κτήρια της οδού Ιάσωνος χαρακτηρίζονται διατηρητέα από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ). Ο χαρακτηρισμός αφορούσε στο σύνολο των κατοικιών, αφού ως οικιστικό σύνολο μαρτυρούν τον χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής και μια ιστορική περίοδο σταθμό, στη νεότερη εξέλιξή της πόλης, την εκβιομηχάνισή της και την αλλαγή της κατοίκησης σ' αυτή.

Τη δεκαετία του '90 η οδός Ιάσωνος πεζοδρομείται διαμορφώνοντας οριστικά τη σημερινή της εικόνα. Πριν τη πεζοδρόμηση της οδού, σε αυτή λειτουργούσαν μόνο δύο οίκοι ανοχής, ενώ έπειτα η λειτουργία τέτοιων χώρων πολλαπλασιάστηκε. Η προσπάθεια για ανάδειξη της ιστορικότητας της περιοχής, συνέβαλε στη συσσώρευση περισσότερων «νεοκλασικών της ανοχής», αν και το γεγονός μπορεί να είναι και καθαρά συμπτωματικό καθώς

Φωτογραφία της οδού 1986, πηγή : estia.minenv.gr

την ίδια δεκαετία αυξήθηκε γενικότερα το φαινόμενο του trafficking. Πρέπει να σημειωθεί η απαγόρευση με νομοθετική ρύθμιση του 1999, της εγκατάστασης οίκων ανοχής σε κτήρια που έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα. Παρ' όλ' αυτά, στην περιοχή λειτουργούν οίκοι ανοχής σε πολλά διατηρητέα κτήρια, καθιστώντας την οδό Ιάσωνος, όπως και άλλες στο Μεταξουργείο, συνώνυμη της «οδού των οίκων ανοχής».

3.3.2. Υφιστάμενη Κατάσταση

“Η Ιάσωνος έχει φτηνό σεξ, είναι η πιο πυκνοκατοικημένη γειτονιά σε μπουρδέλα. Τα αγόρια πηδάνε και μετά κατουράνε, χαρίζοντας στον δρόμο μια υπέροχη εσάνς παρακμής συνεπικουρούμενης από τον ντεμί φωτισμό. Ξεχνώντας την μπίχλα της ντεκαντάνς, σηκώνουμε κεφάλι, και παρατηρούμε ένα αριστουργηματικό συνεχές διμέτωπο νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. [...] Είναι μεγάλο άδικο το παρόν της. ..Κι η Ιάσωνος πρέπει να σωθεί!”. Αυτά αναφέρει το blog athenstville.gr σε μια σύντομη περιγραφή για την Ιάσωνος.

Σε ένα μεγάλο βαθμό τα παραπάνω είναι αληθή. Η Ιάσωνος είναι ένας πεζόδρομος, πολύ κοντά στο σταθμό του metro Μεταξουργείο, ο οποίος διακόπτεται από δρόμους χαμηλής κυκλοφορίας ενώ σαν όρια έχει δύο κεντρικές οδικές αρτηρίες. Η πεζοδρόμηση της οδού αποτελεί σημαϊκή παρέμβαση του κράτους με σκοπό την ανάδειξη των ιστορικών κτιρίων της περιοχής.

Η οδός αποτελείται κυρίως από νεοκλασικά κτίρια χαμηλού ύψους, ισόγεια και μονώροφα, τα οποία ξεπερνούν τα είκοσι σε αριθμό. Από αυτά τα οχτώ έχουν ανακηρυχτεί διατηρητέα ενώ τα επτά, από τα είκοσι, είναι σε πολύ κακή κατάσταση, καθώς παραμένουν εγκαταλελειμμένα εδώ και πολλά χρόνια. Πολλά έχουν καταρρεύσει στο εσωτερικό και το μόνο που παραμένει είναι η πρόσοψή τους, ενώ ορισμένα έχουν υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις στα χαρακτηριστικά των προσώπων τους. Graffiti, αφίσες, λέξεις, βρισιές είναι αυτά που «στολίζουν» πλέον τις όψεις των νεοκλασικών κτιρίων.

Ορισμένα από τα νεοκλασικά που βρίσκονται σε καλή κατάσταση ή δεν έχουν υποστεί μεγάλες φθορές, έχουν μετατραπεί σε οίκους ανοχής, οι οποίοι είναι στο σύνολό τους 17 σε αριθμό. Το Σεπτέμβριο του 2013 η ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά έβαψε και καθάρισε τις προσόψεις ορισμένων νεοκλασικών, συμπεριλαμβανομένων και κάποιων οίκων

Ανακαινισμένο νεοκλασικό από τη δράση της ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά, που λειτουργεί ως οίκος ανοχής.

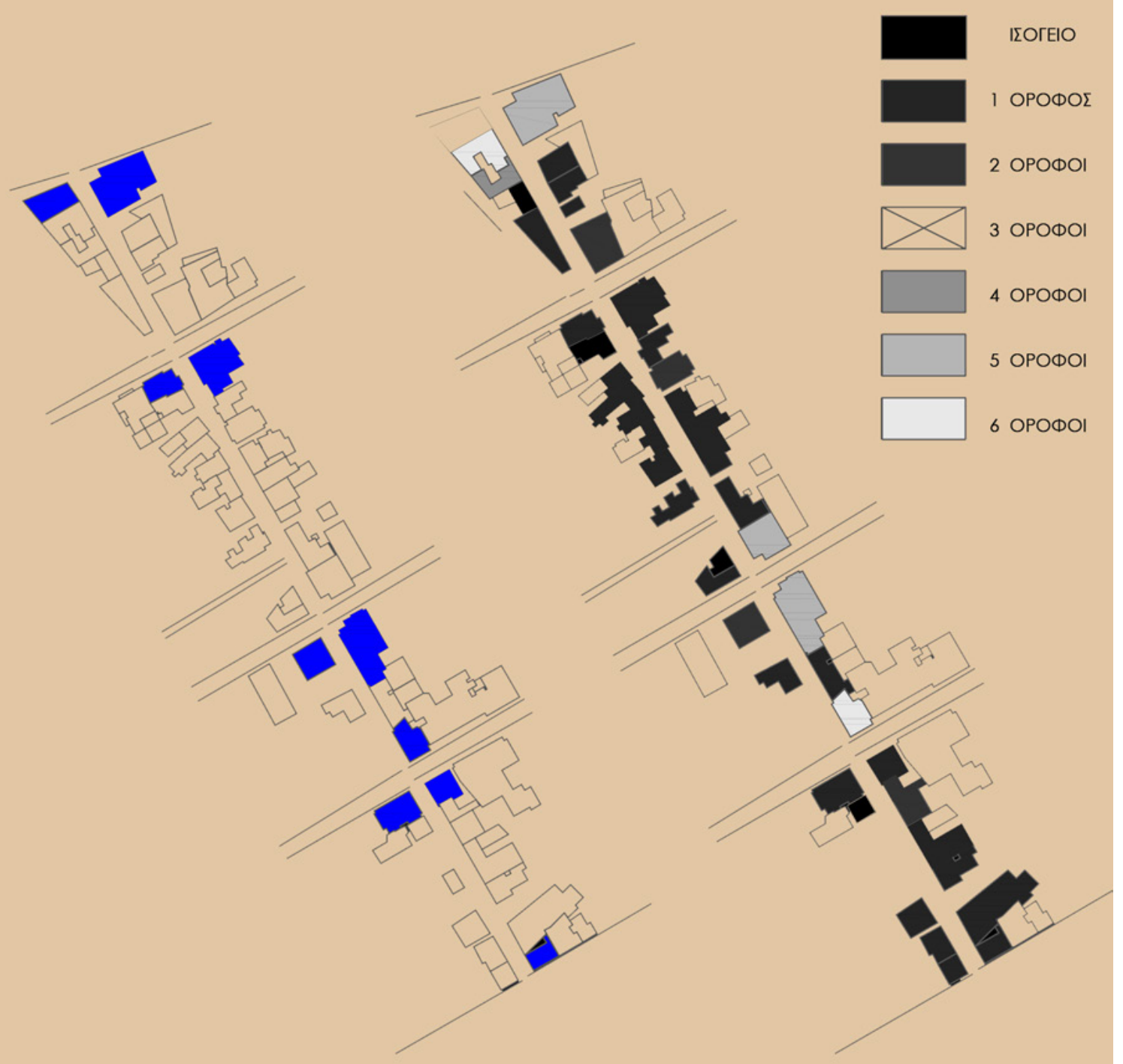

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΩΝ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΟΙΚΩΝ ΑΝΟΧΗΣ ΣΕ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΥΨΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Διατηρητέα νεοκλασική κατοικία του 1930, Ιάσωνος 9

ανοχής.

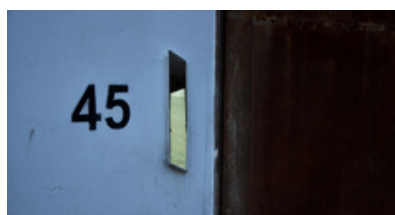
Η νεοκλασική αρχιτεκτονική εκφράζεται στα κτίρια αυτά με πιο λαϊκή μορφή. Βασικό χαρακτηριστικό της λαϊκίζουσας νεοκλασικής αρχιτεκτονικής είναι η χρήση ευτελέστερων υλικών και η απλοποίηση των στοιχείων. Το μάρμαρο αντικαθίσταται από τον πηλό στα λίγα και απλοποιημένα διακοσμητικά στοιχεία των προσόψεων, όπως τα κολωνάκια στηθαίων. Οι είσοδοι των περισσότερων οικημάτων γίνεται από το κέντρο και η πρόσοψη αναπτύσσεται συμμετρικά και διαιρείται σε τρία τμήματα, ενώ πάνω από την είσοδο υπάρχει ένα μικρό μπαλκόνι, το οποίο υποδεικνύει και το κατώφλι του κτιρίου. Από τις προσόψεις λείπουν τα διακοσμητικά στοιχεία και η προεξοχή του μεσαίου τμήματος της εισόδου, ενώ όμως διατηρείται η ρυθμική επαναληπτικότητα των ανοιγμάτων και ο τριμερής οριζόντιος διαχωρισμός του κτηρίου σε βάση, κορμό και στέψη⁵⁰. Σε πολλά νεοκλασικά η είσοδος γίνεται έκκεντρα του κτιρίου, ενώ τα περισσότερα διαθέτουν δύο εισόδους, και παρατηρείται μία ελαφριά διαφοροποίηση των επιπέδων της όψης. Η κάτοψη των περισσότερων φαίνεται να ήταν σχήματος «Γ» (με πλάγια είσοδο) ή «Τ» (με κεντρική είσοδο) με εσωτερική αυλή. Το συμπέρασμα αυτό προέκυψε από την παρατήρηση ορισμένων εσωτερικών των κτιρίων καθώς και από τα υπολείμματα οικοδομικών υλικών στις μεσοτοιχίες. Τα κτίρια έχουν κεραμοσκεπή, η οποία στέφεται από πήλινα ανθεμωτά ακροκέραμα.

Εγκαταλελειμμένο βιομηχανικό κτίριο επί της οδού κοντά στη Λεωφόρο Αχιλλέως

Μεταξύ των χαμηλών νεοκλασικών σπιτιών παρεμβάλλονται πολυώροφες πολυκατοικίες του '50, με ρετιρέ στον τελευταίο όροφο, και του '70, με εξώστες σε όλο το μήκος της όψης και συμμετρικά ανοίγματα. Συγκεκριμένα υπάρχουν τρεις πενταόροφες πολυκατοικίες και μία εξαώροφη.

Στην αρχή της οδού Ιάσωνος, κοντά στην λεωφόρο Αχιλλέως, υπάρχουν εγκαταλελειμμένες πρώην βιοτεχνίες, από δύο μέχρι τέσσερις ορόφους, με καθαρή πρόσοψη, χωρίς διακοσμητικά στοιχεία και επάλληλα όμοια παράθυρα συμμετρικά τοποθετημένα. Κοντά στην λεωφόρο Αχιλλέως, βρίσκεται και η gallery Breeder, στο ανακτασκευασμένο κτίριο ενός βιομηχανικού κτιρίου του 1970. Η καθαρή λευκή πρόσοψη του κτιρίου έρχεται σε αντίθεση με την γενικότερη αίσθηση εγκατάλειψης που υπάρχει στην περιοχή. Η είσοδος στην gallery από την οδό Ιάσωνος γίνεται από μία μεγάλη μπρούτζινη πόρτα, ενώ αριστερά αυτής υπάρχει ένα μικρό άνοιγμα το οποίο επι-

Άνοιγμα στα αριστερά της εισόδου της γκαλερί Breeder.

τρέπεται να δει κανείς ένα μικρό κομμάτι του εσωτερικού του κτιρίου.

Γενικά, πρόκειται για μία περιοχή με χαμηλή δόμηση, ενώ τα πολυώροφα κτίρια βρίσκονται είτε κοντά στην λεωφόρο Αχιλλέως (πρώην βιοτεχνίες) είτε στις γωνίες που δημιουργεί η Ιάσωνος με τους καθέτους σε αυτήν δρόμους, όπου βρίσκονται οι πολυκατοικίες.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως η περιοχή χαρακτηρίζεται κυρίως από τους οίκους ανοχής και για την παροχή τέτοιων υπηρεσιών είναι γνωστή στο ευρύ κοινό. Ορισμένοι οίκοι ανοχής χρησιμοποιούνται και ως κατάλυμα για τα κορίτσια που δουλεύουν σε αυτούς. Οι πολυκατοικίες που υπάρχουν στην οδό χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο για οικιστικούς σκοπούς ενώ σε ορισμένες υπάρχουν και κάποια γραφεία. Στις γωνίες της οδού βρίσκονται μικρά συνοικιακά καφενεία και χώροι στοιχημάτων, τα οποία επισκέπτονται κατά κύριο λόγο κάτοικοι της περιοχής. Υπάρχουν, επίσης, επί της οδού, και άλλοι χώροι με εμπορική χρήση, όπως ένα κατάστημα ρούχων και ένα κέντρο εκτυπώσεων, τα οποία όμως δεν απαιτούν την πολύωρη στάση που κάνει κανείς σε ένα καφενείο. Όσο πλησιάζει κανείς την οδό Αγησιλάου, τα καταστήματα αφορούν, κατά κύριο λόγο, το κινεζικό εμπόριο. Στην περιοχή υπάρχουν πολλοί κενοί χώροι, οι οποίοι μάλιστα καλύπτουν το 30% του συνολικού εμβαδού της περιοχής, ενώ μαζί με τα εγκαταλελειμμένα κτίρια, η μη αξιοποιήσιμη επιφάνεια της περιοχής ξεπερνάει το 50%.

Κατά την επίσκεψη στην περιοχή σήμερα η αίσθηση που αφήνει είναι αυτή της εγκατάλειψης. Τα μισογκρεμισμένα κτίρια, οι αλλοιωμένες προσόψεις των κτιρίων, τα βλέμματα των μεταναστών προς τους αγνώστους περαστικούς που διασχίζουν την οδό καθώς και η προσφυγή των κατοίκων της περιοχής στα σπίτια τους από τις καθέτους οδούς με σκοπό να αποφύγουν όσο το δυνατόν να περπατήσουν την Ιάσωνος, είναι μερικοί από τους λόγους που προκαλούν αυτό το συναίσθημα. Επιπλέον, στο τελευταίο τετράγωνο της οδού, μπορεί να αντικρίσει κανείς την εικόνα χρήστεων ναρκωτικών ουσιών να κάνουν χρήση ηρωίνης, κάτι το οποίου δημιουργεί και ένα αίσθημα φόβου αποχωρώντας από την περιοχή. Σε μία γενική περιγραφή του δρόμου, κανείς θα ισχυριζόταν ότι στην οδό Ιάσωνος, το παρελθόν, το παρών και το μέλλον συνυπάρχουν με τάσεις επικράτησης του ενός εναντίον του άλλου.

Οίκος ανοχής επί της οδού

Κινέζικο εστιατόριο στη γωνία των οδών Ιάσωνος και Λεονίδου

FREE

W
X

LA GOKA NOSTRA

TEXT

FION

3.4. Προτάσεις για το Μεταξουργείο

Οι αστικές παρεμβάσεις που αφορούν τη συνοικία του Μεταξουργείου έχουν πραγματοποιηθεί από την πλευρά του κράτους, του δήμου, τους επιχειρηματίες και τους οργανωμένους κατοίκους. Στην περίπτωση του Μεταξουργείου οι οργανωμένοι κάτοικοι, δεν ανεξαρτητοποιούνται ιδιαίτερα από την δήμο και τους επιχειρηματίες, αφού η οργάνωση των κατοίκων της περιοχής έγινε με τη βοήθεια μίας επενδυτικής εταιρίας και οι προτάσεις που διαμορφώνονται κατατίθενται στο Δήμο Αθηναίων επιζητώντας την συνεργασία του για την υλοποίησή τους. Επίσης, η ίδια η οργάνωση δεν αποτελείται μόνο από κατοίκους της περιοχής, αλλά συμπεριλαμβάνει και άτομα που δραστηριοποιούνται στην περιοχή χωρίς απαραίτητα να διαμένουν σε αυτή. Με αυτόν τον τρόπο επιχειρηματίες και επενδυτές που δραστηριοποιούνται στην περιοχή επηρεάζουν τις εξελίξεις σε αυτήν, χωρίς οι ίδιοι οι κάτοικοι να αναλαμβάνουν καμία, εξ' ολοκλήρου δική τους, πρωτοβουλία όσον αφορά εκδηλώσεις ή σημειακές παρεμβάσεις στην περιοχή.

Από την πλευρά του κράτους, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι αναπλάσεις που αφορούν το Μεταξουργείο, τη δεκαετία του '80 εστιάζονται σε πεζοδρομήσεις οδών ενώ το 2000 συνδέθηκε η περιοχή με την κοντινότερη γραμμή του metro. Οι δημοτικές αρχές, αλλά και το Υπουργείο ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ., αναθέτουν την δεκαετία του '90 σε γραφεία και εταιρίες Μελετών Περιβάλλοντος, μελέτες που αφορούν την ανάπτυξη της περιοχής.⁵¹ Οι μελέτες αυτές εστιάζουν σε πεζοδρομήσεις οδών και αναπλάσεις πλατειών. Η πλατεία Αύδη αναπλάθεται ενώ το πρώην εργοστάσιο μεταξουργίας ανακαινίζεται με σκοπό να λειτουργήσει ως Δημοτική Πινακοθήκη της Αθήνας. Το κράτος σε συνδυασμό με τις δημοτικές αρχές στοχεύουν στην αναβάθμιση, την βελτίωση και την αναδιαμόρφωση της περιοχής, ώστε να μπορέσει η περιοχή να ακολουθήσει τις απαιτήσεις των επερχόμενων επενδυτών.

Η δράση των κατοίκων της περιοχής, μέσω της ΜΚΟ ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά, έχει εστιάσει σε πιο σημειακές παρεμβάσεις, όπως η διαμόρφωση ενός οικοπέδου 600 m² σε μικρό πάρκο Επίσης ανέλαβε την καθαριότητα της οδού Ιάσωνος, τη αναβάθμιση του ηλεκτροφωτισμού της οδού

51. Το 1991 ο Δήμος Αθηναίων αναθέτει στην "Εταιρεία Μελετών Περιβάλλοντος, Ε.Π.Ε, Δημητριάδης Ι.Δ. και Συνεργάτες" και το ΥΠΕΧΩΔΕ το 2001 στο γραφείο της Α.Καρύδη μελέτες αναβάθμισης για το Μεταξουργείο

με λαμπτήρες LED καθώς και το βάψιμο των προσόψεων των διατηρητέων νεοκλασικών. Τέλος, σηματοδότησε τα διατηρητέα νεοκλασικά της περιοχής με επιγραφές που περιλαμβάνουν μία σύντομη περιγραφή του οικήματος αλλά και χάρτη με τα διατηρητέα κτίρια της οδού Ιάσωνος. Πρέπει να σημειωθεί, ότι η ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά είναι μία μη κερδοσκοπική οργάνωση η οποία ιδρύθηκε από επτά κατοίκους και την εταιρία OLIAROS, στα πλαίσια του σχεδίου ΚΜ Properties.

Το μεγαλύτερο όμως σχέδιο ανάπλασης για την περιοχή του Μεταξουργείου και την οδό Ιάσωνος το έχει αναλάβει η κατασκευαστική εταιρία OLIAROS.

Η OLIAROS ξεκίνησε το ΚΜ Properties το 2006, με την παραδοχή ότι η ανάληψη ενεργούς και εποικοδομητικής θέσης από τον ιδιωτικό τομέα όσον αφορά τον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο είναι το συστατικό που έλειπε από τη συνταγή της Πολιτείας στη δεκαετία του '90 προκειμένου να ευοδωθεί η αναγέννηση της περιοχής⁵², και ακολούθησε μια σειρά από βήματα προκειμένου να αναλάβει ενεργή και εποικοδομητική δράση τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο χώρο.

Η περιοχή του Κεραμεικού - Μεταξουργείου (ΚΜ) αποτελείται από 92 τετράγωνα (400.000 τ.μ. γης διαιρεμένα σε 1.160 ιδιοκτησίες, 46% των οποίων είναι ακατοίκητες), ένα αρκετά μεγάλο αστικό τμήμα για να αποτελέσει δυναμικό παράδειγμα μιας σύγχρονης προσέγγισης για την πόλη.

Όραμα της OLIAROS για το ΚΜ είναι να εξελιχθεί σε μια βιώσιμη και ελκυστική, νέα γειτονιά στο κέντρο της πόλης, με δυνατότητα να επεκτείνει τα χαρακτηριστικά της και να φιλοξενήσει μια νέα γενιά Αθηναίων, με ισορροπημένο συνδυασμό παραγωγικών και δημιουργικών χρήσεων που θα προσελκύσουν τους πολίτες πίσω στο κέντρο. Συγκεκριμένα ο Ι. Τσάκωνας, ιδρυτής της εταιρίας OLIAROS, αναφέρει τα χαρακτηριστικά της περιοχής, όπως είναι ο ετερογενής πληθυσμός, η πολυπολιτισμική κληρονομιά, το καλά δομημένο αστικό δίκτυο κ.λ.π., και τονίζει το γεγονός ότι αυτά μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία μιας πολυπολιτισμικής γειτονιάς με μεικτές χρήσεις στο κέντρο της πόλης.⁵³

Διατηρητέο κτίσμα της οδού, ιδιοκτησία της εταιρίας OLIAROS

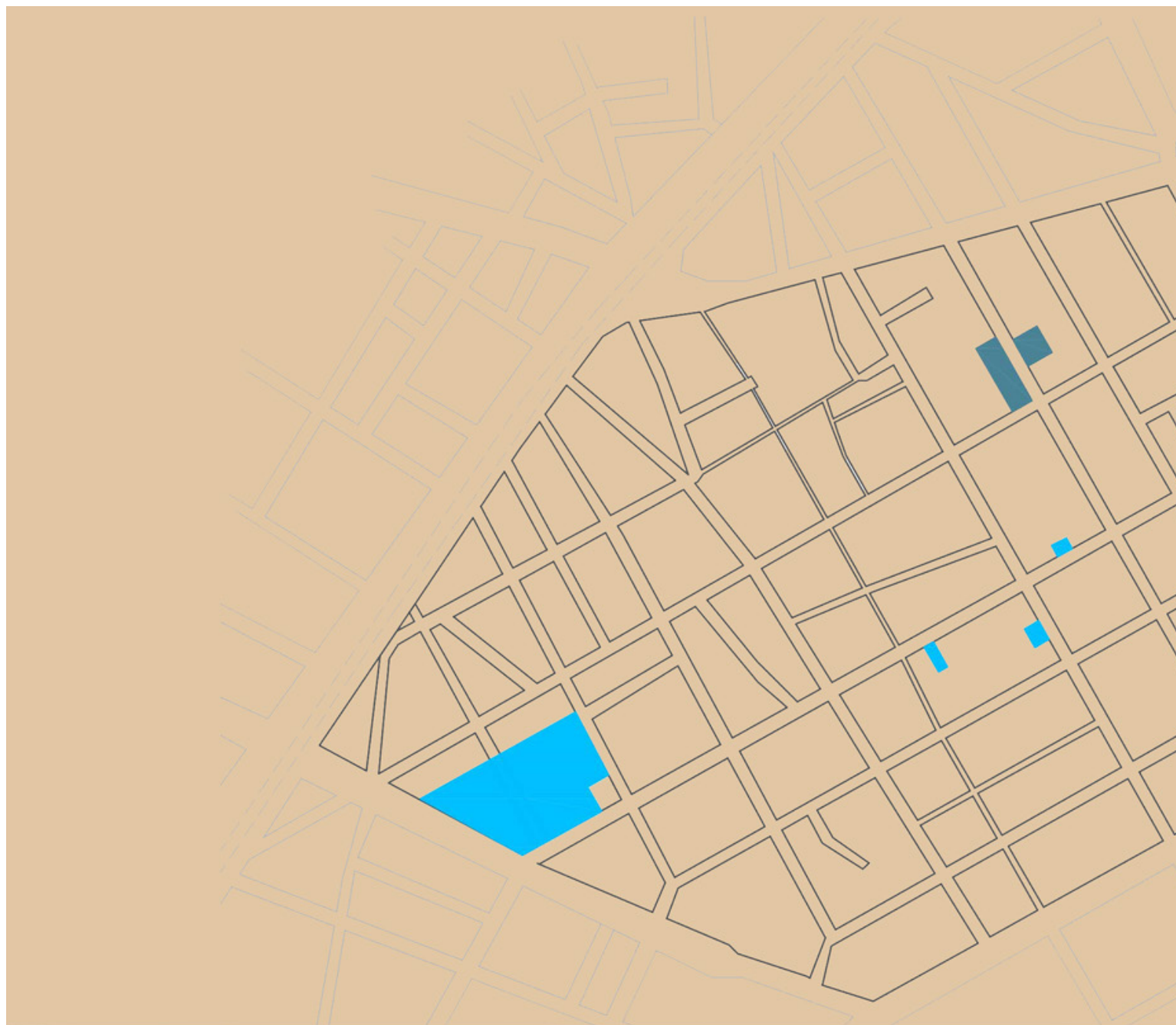

Χάρτης ιδιοκτησιών της εταιρίας OLIAROS

52. Τσάκωνας Ι., *Αλλαγή Παραδείγματος: Κεραμεικός-Μεταξουργείο*, Αθήνα, Δραγώνας Πάνος, Σκιαδά Άννα, *Made in Athens*, 13^η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής, La Biennale di Venezia, Ministry of Environment, 2012, σ. 290

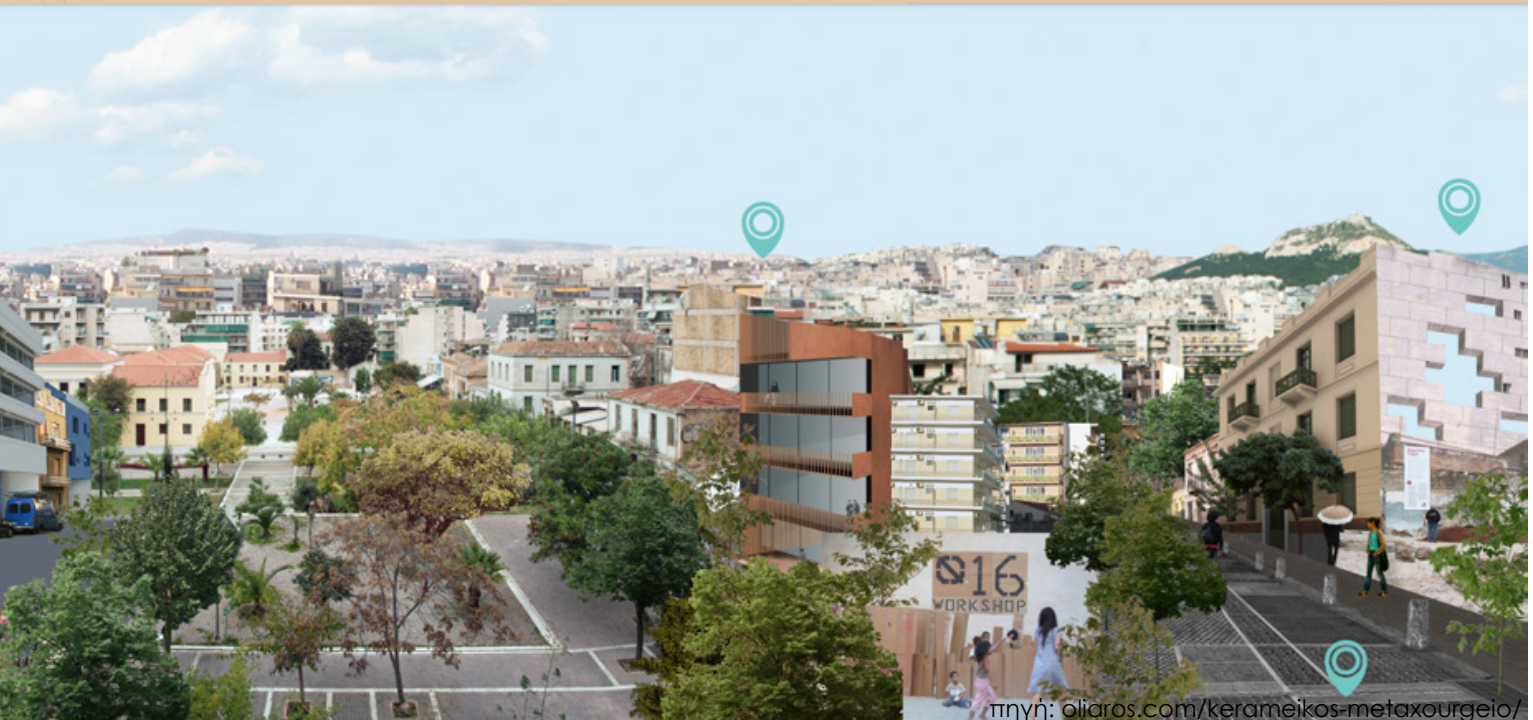
53. Ό.π., σ. 289

- γραφεία
- κατοικίες
- co-working χώροι
- κτίρια εκπαίδευσης
- street market
- mixed-used χώροι
- κτίρια υπηρεσιών

Το KM Properties ξεκινά με την ανάπτυξη μέχρι 60 ιδιόκτητων ακινήτων στην περιοχή KM, 25 από τα οποία έχουν κριθεί διατηρητέα. Το μείγμα χρήσεων περιλαμβάνει την ανάπτυξη φοιτητικής κατοικίας, μιας υπαίθριας αγοράς σύγχρονης χειροτεχνίας και τέχνης επί της οδού Ιάσονος, ένα δημιουργικό cluster επιχειρηματικότητας, που περιλαμβάνει συνεργατικούς χώρους (co-working spaces) για τεχνολογία, αρχιτεκτονική & εφαρμοσμένες τέχνες, μια σχολή new media, εξυπηρετούμενα διαμερίσματα, μια σειρά οικιστικών έργων καθώς και άλλων έργων γραφείων και μεικτής χρήσης.⁵⁴

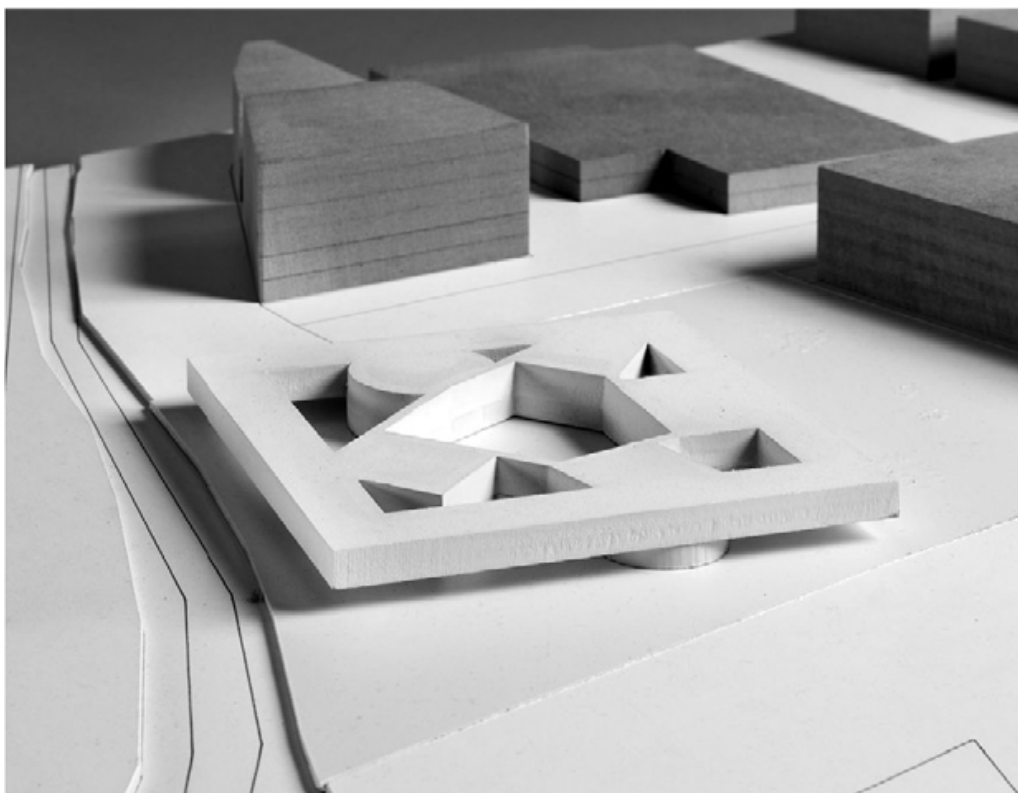
Η προσέγγιση του KM Properties ακολούθησε την εξής διαδικασία: ξεκίνησε με τη χαρτογράφηση της περιοχής, την ανάθεση και στήριξη ερευνητικών εργασιών συμπεριλαμβάνοντας την ιστορική αστική ανάλυση και πανεπιστημιακά έργα (2011 EPFL/lapa "Athens Lessons", 2011 Berlage Institute "Kerameikos Metaxourgeio"). Ήταν από τους συνιδρυτές μίας από τις πρώτες εποικοδομητικές κινήσεις ακτιβισμού πολιτών στην Αθήνα, της ομάδας KM Πρότυπη Γειτονιά, που έχει αναλάβει μια σειρά πρωτοβουλιών στην πόλη από το 2008. Επίσης, θέσπισε και οργάνωσε με επιτυχία το πρόγραμμα Σύγχρονης Τέχνης ReMap KM, που πραγματοποιείται κάθε δύο χρόνια από το 2007. Έχει δώσει μεγάλη έμφαση στη δημιουργία νέας αρχιτεκτονικής ταυτότητας στην περιοχή τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο και με την εμπειρία, που αποκομίζεται, ο ίδιος ισχυρίζεται ότι επιδιώκει να είναι σε θέση να προτείνει ένα ολιστικό σχέδιο δράσης, που, σε συνδυασμό με την κοινότητα και τις Αρχές, μπορεί να μεταμορφώσει την περιοχή KM και συνεπώς το κέντρο της πόλης συνολικά.⁵⁵

Το ερευνητικό έργο, που εκπόνησε το Πολυτεχνείο της Λωζάννης σε συνεργασία με το τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, για την ομαλή ενσωμάτωση των μεταναστών και την ταυτόχρονη ανάπτυξη της πόλης, προτείνει την δημιουργία κέντρων λατρείας διαφόρων θρησκευμάτων, δημόσιους πολυχώρους για την κοινότητα, με δράσεις που θα διαδραματίζονται στο εσωτερικό και θα απευθύνονται σε όλους τους κατοίκους, κέντρα εξυπηρέτησης μεταναστών κτλ. Οι προτάσεις αυτές αποσκοπούν στην ομαλή ένταξη των μεταναστών με τον γηγενή πληθυσμό αλλά έχουν και ως στόχο την ανάπτυξη της περιοχής.⁵⁶ Επίσης, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον

54. Τσάκωνας Ι., Ό.π., σ. 294

55. Ό.π., σ. 290

56. *Athens Lessons, Teaching and Research in Architecture*, Laboratoire de la production d'architecture (Iapa), Institut d'architecture, EPFL, 2011, σ.σ. 107-188

Multi-belief Worship Center Civic Life, πηγή : *Athens Lessons, Teaching and Research in Architecture*, Laboratoire de la production d' architecture (lapa), Institut d'architecture, EPFL, 2011, σ.σ. 116

Housing of Integration, The City Center as Habitat, πηγή : *Athens Lessons, Teaching and Research in Architecture*, Laboratoire de la production d' architecture (lapa), Institut d'architecture, EPFL, 2011, σ.σ. 128

καθώς διατηρούν και αναδεικνύουν την ποικιλομορφία του πληθυσμού της Αθήνας.

Η δημιουργία μιας σύγχρονης αρχιτεκτονικής ταυτότητας της περιοχής ΚΜ έχει παίξει κεντρικό ρόλο στην προσέγγιση της OLIAROS στην περιοχή, μέσω της προσπάθειας προσέλκυσης διεθνών αρχιτεκτονικών γραφείων για το σχεδιασμό τόσο των δημόσιων όσο και των ιδιωτικών χώρων, κυρίως με τρεις διαφορετικούς τρόπους:

Τα αρχιτεκτονικά εργαστήρια, που οργάνωσε η OLIAROS με την ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά, είχαν στόχο τη διερεύνηση νέων τρόπων σχεδίασης των δημόσιων χώρων με συμμετοχικό τρόπο. Αυτά τα εργαστήρια οδήγησαν σε συγκεκριμένες προτάσεις. Στη διασύνδεση της περιοχής ΚΜ με τις γειτονικές περιοχές μέσω της οδού Κεραμεικού που σχεδιάστηκε από το γραφείο Antonas Office και μέσω της οδού Σαλαμίνας που σχεδιάστηκε από το γραφείο doxiadis+. Στη δημιουργία μιας προσωρινής παιδικής χαράς που σχεδιάστηκε από το γραφείο VOIS Architects, σε ένα δημόσιο γήπεδο μπάσκετ που σχεδιάστηκε από το γραφείο Point Supreme Architects και σε ένα σύστημα στάθμευσης και στρατηγικής ενοποίησης πλατειών, που σχεδιάστηκε από το γραφείο deca Architecture. Επιπλέον, διαμορφώθηκε πρόταση για την αναδιοργάνωση των οδών Κεραμεικού και Σαλαμίνας με βάση τη στρατηγική τριών ταχυτήτων (5, 15 και 50χλμ./ώρα), βασισμένη σε μελέτη του γραφείου doxiadis+.

Με τη συμβολή της Christine Binswanger το 2006 και το 2007, δημιουργήθηκε μια διεθνής ομάδα αρχιτεκτόνων, οι περισσότεροι εκ των οποίων δεν είχαν εργαστεί στην Αθήνα στο παρελθόν, με σκοπό την αναθεώρηση των επικρατέστερων τυπολογιών στην Αθήνα και την αντιμετώπιση των υφισταμένων και μελλοντικών αναγκών διαβίωσης και εργασίας στο κέντρο της πόλης. Η ομάδα περιλαμβάνει τους Ανδρέα Αγγελιδάκη, Antonas Office, Atelier Bow-Wow, BIG, Boyd Cody, Camilo Rebelo, deca Architecture, Divercity, doxiadis+, FORA, Jean Frederic Luscher, Niko Νικολαΐδη, Παύλο Καλλιγιά, SO-IL, VOIS, Rkitekts, Zacharias Architects και Ηλία Ζέγγελη.

Στον Διεθνή Διαγωνισμό UPTO35 κλήθηκαν αρχιτέκτονες ηλικίας έως 35 ετών για να σχεδιάσουν το project «Φοιτητική Κατοικία 18+». Ο διαγωνισμός προσέλκυσε 242 συμμετοχές από 40 χώρες και 85.000 διαφορετικούς επισκέπτες στην ιστοσελίδα που λειτούργησε ως κύριο μέσο επικοινωνίας για το διαγωνισμό και ανέδειξε τη συμμετοχή

18 Steps, terraces, by João Prates Ruivo and Raquel Maria Oliveira, νικητήρια πρόταση στο διαγωνισμό UPTO35, πηγή : upto35.com

Προσωρινή Παιδική Χαρά, VOIS Architects, πηγή : kmprotypigeitonio.org

Οδός Κεραμεικού, ANTONAS office, πηγή : oliaros.com

Οδός Σαλαμίνος, doxiadis +, πηγή : oliaros.org

FORA στην πρώτη θέση, ενώ τη δεύτερη θέση κέρδισε το γραφείο SO_IL με την πρόταση "PartyWall". Και τα δύο έργα πρόκειται να υλοποιηθούν.

Πιο συγκεκριμένα στο χάρτη που εμφανίζεται δίπλα φαίνεται αναλυτικά η εξέλιξη του σχεδίου ανάπλασης της περιοχής ΚΜ, όπως έχει διαμορφωθεί μέχρι σήμερα.

THE WALL, by Michael Wilkinson, στα πλαίσια του έργου ΚΜ δημόσιες τοιχογραφίες, πηγή : oliaros.com

Επίσης, η OLIAROS σύστησε το 2009 το έργο ΚΜ Δημόσιες Τοιχογραφίες για τη διερεύνηση μιας διαφορετικής προσέγγισης της δημόσιας τέχνης. Κάλεσε ταλαντούχους διεθνείς καλλιτέχνες (Matias Faldbakken, Poka Yo, Gerwald Rockenschaub, Ραλλού Παναγιώτου, Άγγελος Πλέσσας, Michael Wilkinson) να μετατρέψουν τους κενούς πλευρικούς τοίχους, που χαρακτηρίζουν τα πολυώροφα κτίρια του '60 και '70, σε «πινακοθήκη» δημόσιων τοιχογραφιών.

Ταυτόχρονα με την εξέλιξη του σχεδίου ανάπλασης, η OLIAROS τα τελευταία 7 χρόνια (από το 2007) διοργανώνει ανά διετία το ReMap. Το ReMap είναι μια διεθνής διοργάνωση σύγχρονης τέχνης που γίνεται κάθε δύο χρόνια στην Αθήνα. Λειτουργεί ως πλατφόρμα συνύπαρξης και ανάδειξης, νέων αλλά και καταξιωμένων, καλλιτεχνών, επιμελητών, φορέων και γκαλερί από την Ελλάδα και το εξωτερικό και έχει ως στόχο τη συστηματική συμβολή στη διαμόρφωση της σύγχρονης πολιτιστικής ταυτότητας της Αθήνας, αλλά και της Ελλάδας. Έχοντας καθιερωθεί για τον καινοτόμο τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει τη σύγχρονη τέχνη εντός του αστικού ιστού, στο ReMap έχει μέχρι σήμερα παρουσιαστεί η δουλειά περισσότερων από 700 καλλιτεχνών από όλο τον κόσμο με καταξιωμένες γκαλερί και καλλιτέχνες να συνυπάρχουν με «πρωτοεμφανιζόμενους» που στην πορεία έχουν αναδυθεί σε παγκόσμιο επίπεδο στο πλαίσιο διεθνών διοργανώσεων και θεσμών.⁵⁷

Σύμφωνα με τα σχέδια ανάπλασης της OLIAROS η οδός Ιάσωνος προβλέπεται να μετατραπεί σε μία υπαίθρια αγορά, αφού οποιαδήποτε άλλη χρήση, κυρίως κατοίκησης, ήταν σχεδόν αδύνατη, όπως υποστηρίζει ο ιδρυτής της OLIAROS, Ιάσων Τσάκωνας. Η λειτουργία των κτιρίων, ως οίκοι ανοχής αλλά και το μέγεθός τους, παλιά νεοκλασικά που προορίζονταν για κατοικίες της αστικής τάξης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα - αρχές 20^{ου}, είναι οι λόγοι που αποφασίστηκε η Ιάσωνος να εξελιχθεί σε υπαίθρια αγορά. Σε ομιλία του με θέμα «Το πείραμα του Κεραμει-

57. www.remapkm.org/4/el/

Από αριστερά προς τα δεξιά: Ιάσωνος 4-6-8, Ιάσωνος 21, Ιάσωνος 18, πηγή : oliaros.com/kerameikos-metaxourgeio/

Από αριστερά προς τα δεξιά: Ιάσωνος 18, Ιάσωνος 3-13 & Αγησιλάου 32-34, Μαραθώνος 33-35-37, πηγή : oliaros.com/kerameikos-metaxourgeio/

Από αριστερά προς τα δεξιά: Ιάσωνος 4-6-8_VOIS Architects, Ιάσωνος 18_VOIS Architects, Ιάσωνος 3-13 & Αγησιλάου 32-34_Boyd Cody Architects, πηγή : oliaros.com/kerameikos-metaxourgeio/

κού» στο Ίδρυμα Άγγελου και Λητώς Κατακουζηνού το Φεβρουάριο του 2014, ο Τσάκωνας υποστηρίζει ότι άλλος ένας λόγος που η Ιάσωνος μετατρέπεται σε υπαίθρια αγορά είναι για να διατηρηθεί ως μέρος της ιστορίας της η ύπαρξη των πορνείων, αφού και η πορνεία αποτελεί ένα είδος αγοραπωλησίας. Στην υπαίθρια αυτή αγορά η OLIAROS ενδιαφέρεται να προσελκύσει νέους εμπόρους, atelier ρούχων, νέες τεχνολογίες, αρχιτεκτονικά γραφεία κτλ. Πρόκειται για τον σχεδιασμό κτιρίων που προβάλουν ένα νεοεισαχθέν πρόγραμμα λειτουργίας των καταστημάτων.

Ορισμένα από τα κτίρια τα οποία σχεδιάζονται, στη βάση του να αποκτήσει η Ιάσωνος εκτός από τοπικό και υπερτοπικό χαρακτήρα ως *street market*, αποτελούν συνδυαστικούς χώρους κατοίκησης και εμπορίου. Αυτό βασίζεται στη λογική ότι «μία εταιρία μπορεί να θέλει να έρθει να μείνει στην Ελλάδα για ένα μήνα, και εμείς οφείλουμε να τους παρέχουμε κατοικία κοντά στο χώρο εργασίας», υποστηρίζει ο κ. Τσάκωνας.⁵⁸

3.5. Αστική Ποικιλότητα στο Μεταξουργείο

Σήμερα το Μεταξουργείο παρουσιάζει μία εικόνα «μωσαϊκού» χρήσεων και χρηστών. Στο Δυτικό όριο της περιοχής, κοντά στην οδό Πλατεών εμφανίζεται μία κοινότητα Αθίγγανων με χαρακτηριστικό στοιχείο τον τρόπο που διαχειρίζονται τον δημόσιο χώρο, σαν να μην υπάρχουν όρια μεταξύ της κατοικίας τους και αυτού. Κατά μήκος της κεντρικής οδού Μ. Αλεξάνδρου υπάρχουν ακόμα απομεινάρια μικρών βιοτεχνιών, καθώς και καθ' όλο το μήκος των ορίων της περιοχής του Μεταξουργείου. Στην περιοχή γύρω από την οδό Αγησιλάου, κάνει έντονη την εμφάνισή της από το 2000 η Κινεζική κοινότητα. Το πλήθος των κινεζικών επιχειρήσεων στην περιοχή έχουν καταστήσει την γειτονιά της οδού Αγησιλάου συνώνυμη της «κινέζικης γειτονιάς, αφού πάνω από το 1/3 του συνόλου των κινεζικών επιχειρήσεων της Αθήνας έχουν έδρα στο Μεταξουργείο⁵⁹. Μάλιστα, η κινεζική κοινότητα συνυπάρχει με τις τάσεις αναβάθμισης που εξελίσσονται στο Μεταξουργείο. Οι κινέζοι έμποροι και κάτοικοι δεν εκτοπίζονται λόγω των διαδικασιών αστικής αναβάθμισης που

58. Τσάκωνας Ι., *Το πείραμα του Κεραμεικού, Διαλέξεις για την αρχιτεκτονική και την πόλη*, 12 Φεβρουαρίου 2014, CFCOMPANY, Αθήνα

59. Πολύζου Ι., *Μεταναστευτικές διαδρομές και χωροκοινωνικές μεταλλαγές στην Αθήνα. Η περίπτωση των Κινέζων εμπόρων στο Μεταξουργείο*, Επιθεώρηση Κοινωνικών ερευνών, Ε.Κ.Κ.Ε., 2014

υπάρχουν στην περιοχή, αντίθετα εν μέρει συμβάλλουν στην αναβάθμισή της.⁶⁰ Στην οδό Ιάσωνος, μεταξύ της λεωφόρου Αχιλλέως και της οδού Μεγάλου Αλεξάνδρου, μαζί με άλλους δύο οίκους ανοχής, βρίσκεται η gallery Breeder. Στον ίδιο δρόμο βλέπουμε να κυκλοφορούν και πολλοί μετανάστες. Η πλατεία Αυδή, απέναντι από το παλιό εργοστάσιο μεταξουργίας, αποτελεί σημείο συνάντησης των κατοίκων της περιοχής.

Η ποικιλότητα όμως της περιοχής, δεν εστιάζεται μόνο στις εθνικές διαφορές μεταξύ των κατοίκων της. Τα τελευταία χρόνια το Μεταξουργείο προετοιμάζεται να δεχτεί πληθυσμό από υψηλότερα στρώματα, με τη δημιουργία του κτιριακού συγκροτήματος πολυτελών κατοικιών της εταιρείας ΓΕΚ/ΤΕΡΝΑ, με μέση τιμή πώλησης τα 3.500-4.000 ευρώ το τετραγωνικό μέτρο. Ήδη κάποιες οικογένειες, έχουν αρχίσει να μετακινούνται από τα προάστια της πόλης στην περιοχή, αφού «μια περιοχή μπορεί να αναβαθμιστεί, ενώ ένα διαμέρισμα δεν μπορεί να ξεχειλώσει, ώστε να χωρά και αυλή»⁶¹.

Η πρόταση αστικής ανάπλασης της εταιρίας OLIAROS προτείνει μία ποικιλότητα η οποία θα απευθύνεται κυρίως σε άτομα του καλλιτεχνικού χώρου και εμπόρους, οι οποίοι ανήκουν και αυτοί, όπως και οι κάτοικοι του παραπάνω συγκροτήματος, στην υψηλή τάξη. Φοιτητικές κατοικίες, γραφεία, co-working χώροι, atelier συνθέτουν ένα έντονο πολιτισμικό και εκπαιδευτικό σκηνικό, του οποίου οι πρωταγωνιστές είναι κατά κύριο λόγο, καλλιτέχνες, έμποροι, φοιτητές και οικογένειες με το ίδιο προφίλ με αυτό του Τσάκωνα. Κάτοικοι των προαστίων που μετακινούνται στο κέντρο της πόλης ψάχνοντας έναν τρόπο να ενταχθούν στην πόλη και να αποκτήσουν ενεργό ρόλο. Ο σχεδιασμός απευθύνεται στους «εκτοπισμένους κατοίκους του κέντρου της πόλης»⁶². Άλλωστε, η πρόταση αυτή σχεδιάζεται με, κατά βάση, οικονομικούς όρους αφού όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Τσάκωνας στις συνεντεύξεις του «Ο παράγοντας «ανάπτυξη» πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη, αφού η πόλη συνδέεται άμεσα με την οικονομία.»⁶³

Έτσι συντίθεται ένα σκηνικό, με κατά βάση άτομα του καλλιτεχνικού κύκλου ανωτέρων στρωμάτων, όπου οι

60. Πολύζου Ι., Ό.π.

61. Καλού Κ., Σπίτι-γκαλερί ή Γκαλερί-σπίτι, ΒΗΜαγαζινο, Νο. 678, 13 Οκτωβρίου 2013, σελ. 44

62. Μανδηλαρά Τ., Ο επενδυτής που θέλει να μεταμορφώσει τον Κεραμεικό, πρώτο ΘΕΜΑ, Νο. 469, 16 Φεβρουαρίου 2014, σελ. 40

63. Ζευκιλή Δ., Συνέντευξη: Ιάσωνας Τσάκωνας, Re-Maping the city, Αθηνόγραμμα, Νο. 592, 08 Σεπτεμβρίου 2011, σ. 13

ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ

ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ
ΓΕΚ/ΤΕΡΝΑ

ΚΙΝΕΖΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

ΜΙΚΡΕΣ ΒΙΟΤΕΧΝΙΕΣ

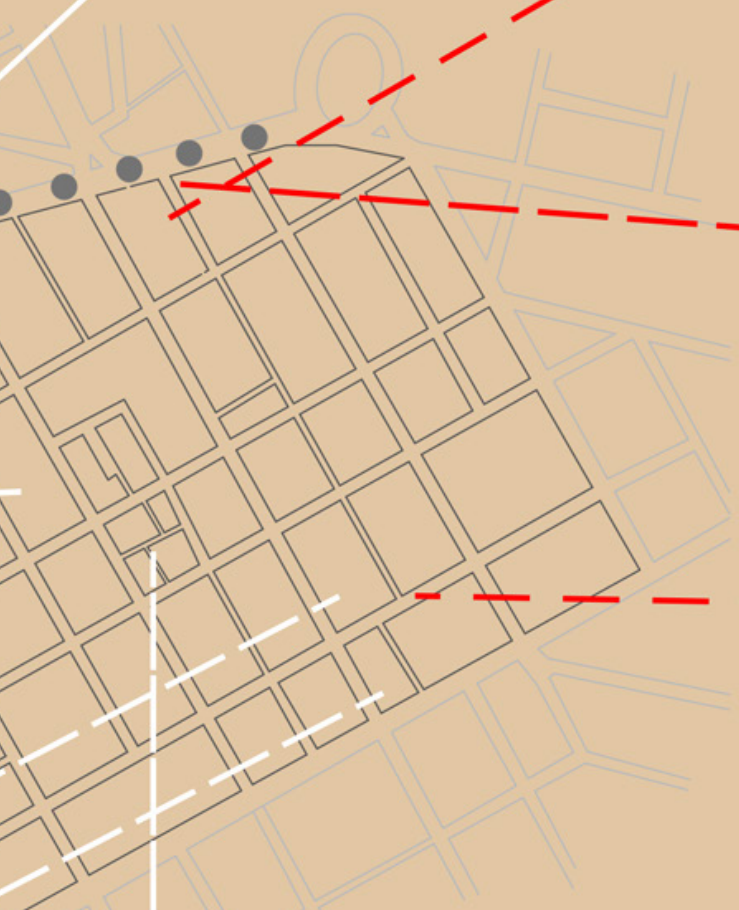
BREEDER GALLERY

ΟΙΚΟΙ ΑΝΟΧΗΣ_ΙΑΣΩΝΟΣ

ΚΑΤΟΙΚΟΙ_ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΥΔΗ

μετανάστες φαίνεται να μην έχουν θέση. Η αύξηση του κόστους γης, που επιφέρει η προταθείσα αστική ανάπλαση, θα αναγκάσει σε φυγή τους πληθυσμούς που διαμένουν μέχρι σήμερα στην περιοχή, δηλαδή Έλληνες και μετανάστες της μεσαίας τάξης, για τους οποίους δεν έχει προβλεφθεί κάποιος χώρος μετακίνησης, σύμφωνα με τα στοιχεία που έχει δημοσιεύσει ως τώρα η εταιρία. Η πρόταση παρουσιάζει, μέχρι σήμερα, μία κοινωνική ομοιογένεια ενώ η πολιτισμική ετερογένεια φαίνεται να συντίθεται βάση οικονομικών όρων, αφού βασίζεται κυρίως στις επιχειρήσεις που θα έρχονται στην περιοχή με σκοπό την ενοικίαση κάποιου χώρου για μικρό χρονικό διάστημα. Η ποικιλομορφία του πληθυσμού σχετίζεται κατά βάση με την ηλικία των κατοίκων, την ιδιότητά τους και την οικογενειακή τους κατάσταση και όχι τόσο με τις πολιτισμικές τους διαφορές.

Σήμερα, η περιοχή αποτελεί μία μίξη γειτονιών Ελλήνων, μουσουλμάνων, Κινέζων και Αθίγγανων, ενώ υπάρχουν και περιοχές που μπορεί να συναντήσει κανείς και τους τρεις πληθυσμούς. Οι διαφορές των κατοίκων δεν εστιάζονται όμως μόνο σε χαρακτηριστικά εθνικά και θρησκευτικά αλλά και κοινωνικά. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως στην περιοχή άρχισαν να συγκεντρώνονται κάτοικοι των υψηλών τάξεων, που αποτελούν τους νέους κατοίκους της περιοχής βάση των προτάσεων αστικής ανάπλασης που υπάρχουν για αυτή, οι οποίοι μετακινούνται από τα προάστια της Αθήνας στο κέντρο της πόλης για να αναλάβουν ενεργότερη δράση σε αυτήν. Στο Μεταξουργείο αυτή τη στιγμή συνυπάρχουν οι παλαιότεροι κάτοικοι της περιοχής, δηλαδή άτομα που ανήκουν στην εργατική τάξη, Έλληνες και μετανάστες, οι οποίοι σε ένα βαθμό έχουν εκτοπιστεί αλλά ακόμα κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην περιοχή, με τους νέους κατοίκους της υψηλής τάξης που επιστρέφουν στο κέντρο της πόλης από τα προάστια. Επίσης, οι γειτονιές των Αθίγγανων όπως και η Κινεζική κοινότητα κάνει έντονη την παρουσία της, μέχρι σήμερα στην περιοχή. Τέλος, συνεχίζονται ακόμα οι παράνομες δραστηριότητες στην συνοικία, όπως το trafficking, η εμπορία ναρκωτικών και οι οίκοι ανοχής. Η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής, σήμερα, χαρακτηρίζεται από απλή ποικιλότητα και super-ποικιλότητα, αφού οι νόμιμοι μετανάστες της περιοχής δεν ακολουθούν τον ίδιο τρόπο ζωής με το γηγενή πληθυσμό και δεν αναμειγνύονται με αυτόν.

3.6. Ετεροτοπικά χαρακτηριστικά της οδού Ιάσωνος

Στην οδό Ιάσωνος, η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής φαίνεται να χαρακτηρίζεται κυρίως από μετανάστες και Έλληνες κατοίκους, ενώ ταυτόχρονα η περιοχή φαίνεται να έχει έντονα ετεροτοπικά χαρακτηριστικά, τόσο σε σχέση με το υπόλοιπο Μεταξουργείο όσο και περιοδικά.

Με τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα των προηγούμενων κεφαλαίων, η οδός Ιάσωνος φαίνεται να αποτελεί την γειτονιά των οίκων ανοχής στην περιοχή του Μεταξουργείου. Είναι μία περιοχή η οποία υπάρχει στον πραγματικό τόπο αλλά ταυτόχρονα αποκλείεται από αυτόν, καθώς οι υπηρεσίες που προσφέρει έχουν σαν απαραίτητη προϋπόθεση την οικιοθελή παρουσία του ανθρώπου στην περιοχή. Αποτελεί ένα χώρο ψευδαισθήσεων, όπου τα «κοινωνικά» πρέπει αλλάζουν, και ό,τι στον πραγματικό κόσμο θεωρείται ανάρμοστο, εδώ πραγματοποιείται. Η προσφυγή στην περιοχή ατόμων με σκοπό την παροχή των συγκεκριμένων υπηρεσιών, ενισχύεται και από την παρατήρηση που έγινε στην επί τόπια έρευνα, η οποία αφορούσε τους κατοίκους που μένουν στις πολυκατοικίες επί της οδού, οι οποίοι επιστρέφουν στα σπίτια τους από τους κοντινότερους κάθετους δρόμους. Η οδός Ιάσωνος, λοιπόν πληρεί ένα από τα χαρακτηριστικά που έχει θέσει ο Φουκώ, προκειμένου ένας τόπος να χαρακτηριστεί ως ετεροτοπία. Την ψευδαισθήση που δημιουργεί η περιοχή σε σχέση με τον υπόλοιπο πραγματικό τόπο, έτσι όπως περιγράφηκε προηγουμένως. Η οδός εντάσσεται στον αστικό ιστό αλλά δεν είναι επισκέψιμη για κάποιο άλλο σκοπό.

Στην περιοχή όμως, δημιουργούνται και ετεροτοπίες οι οποίες όμως έχουν έναν πιο εφήμερο χαρακτήρα, λόγω της παραμέτρου του χρόνου. Σύμφωνα με το Φουκώ, οι ετεροτοπίες συνδέονται συχνά με τμήματα χρόνου, είτε προσπαθώντας να τον συσσωρεύσουν στο εσωτερικό τους, όπως τα μουσεία και οι βιβλιοθήκες, είτε συνδέονται με το χρόνο με μια πιο εφήμερη μορφή, όπως στις γιορτές και τα πανηγύρι.⁶⁴ Τέτοιες ετεροτοπίες, για την οδό Ιάσωνος είναι το καρναβάλι και η έκθεση του ReMap.

Το τοπικό καρναβάλι που ξεκίνησε στο Μεταξουργείο το 2010 από μια παρέα καλλιτεχνών, αποτελεί παράδειγμα συλλογικής καλλιτεχνικής προσπάθειας. Πολύ σύντομα, το καρναβάλι απέκτησε μεγάλη φήμη και από τα 50-100

64. Foucault M., *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*, Architecture, Mouvement, Continuité, n°5, Οκτώβριος 1984, σ. 46-49

πηγή : protagon.gr

άτομα της πρώτης χρονιάς έφθασε, το 2013, να έχει μερικές χιλιάδες καρναβαλιστών. Η εφημερίδα Lifo περιγράφοντας το ύφος του καρναβαλιού επισημαίνει: «ένα άρμα φτιαγμένο από κάδο σκουπιδιών, ένας δράκος αλά κινέζικη Πρωτοχρονιά, η ομάδα κρουστών Βαταλα, μια φοβερή κομπανία τσιγγάνων με χάλκινα, στολές και μασκαρέματα εμπνευσμένα από τις ντουλάπες του σπιτιού (και όχι από βεστιάρια), μπίρες στο χέρι, ένα event που στήθηκε συλλογικά και μέσω του μπλογκ metaxourgeio.wordpress.com, χωρίς λεφτά από τον Δήμο ή σπώνσορες. Η παρέλαση πέρασε απ' όλους τους δρόμους γύρω από την πλατεία Αυδή, μετανάστες έβγαιναν στα μπαλκόνια τους, που ασφυκτιούσαν από τις κυριακάτικες μπουγάδες, και μοίραζαν χαμόγελα, οι πόρνες από τους οίκους ανοχής έβγαιναν στον δρόμο με τα μπουρνούζια και τραβούσαν φωτογραφίες με τα κινητά, οι Κινέζοι άφηναν τα chorsticks στο τραπέζι κι έβγαιναν, εισχωρώντας για λίγο στο αλαλάζων πλήθος, κάπου εμφανίστηκε και ο Didí με τη φλογέρα του, ο «Άλλος Άνθρωπος» (ένας τύπος που πηγαίνει στις πλατείες της Αθήνας και μαγειρεύει φαγητό επιτόπου με δικά του έξοδα για να το μοιράσει σε όποιον έχει ανάγκη) είχε βάλει ένα τεράστιο τσακάλι κι έφτιαχνε χορτόσουπα και όλο το πράγμα κατέληξε σε ένα διονυσιακό κάψιμο του Καρνάβαλου, δίπλα από ένα γαιτανάκι γύρω από το οποίο στριφογύριζαν σαν δερβίσηδες οι καρναβαλιστές του Μεταξουργείου».⁶⁵

Αθίγγανοι, πηγή : Βαλλάτος Φ., *Το αληθινό καρναβάλι του Μεταξουργείου, χωρίς λεφτά και σπώνσορες, πόρνες Κινέζοι, χίπστερς αγκαλιά*, Lifo, No. 331, 13 Μαρτίου 2013, σ. 42

Σημειώνεται, ότι στο συγκεκριμένο καρναβάλι δεν συμμετείχαν οι νέοι κάτοικοι της περιοχής που ανήκουν στην υψηλή τάξη, αλλά οι παλαιότεροι που ανήκουν στην μεσαία τάξη, Έλληνες και μετανάστες. Η περίπτωση του καρναβαλιού αποτελεί μία εφήμερη ετεροτοπία σε σχέση με την καθημερινότητα που ζουν οι κάτοικοι της περιοχής, παλιοί και νέοι. Η ειδυλλιακή αυτή κατάσταση διαρκεί 3 ημέρες το χρόνο, ενώ στις υπόλοιπες οι οργανωμένοι κάτοικοι του Μεταξουργείου μέσω της ΚΜ Πρότυπης Γειτονιάς, που αποτελείται κυρίως από κατοίκους, επιχειρηματίες και εργαζόμενους που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, προσπαθούν να απομακρύνουν τις παράνομες δραστηριότητες, όπως το *trafficking*, την πορνεία κλπ.

Μία άλλη εφήμερη ετεροτοπία της περιοχής αποτελεί η έκθεση ReMap που λαμβάνει χώρα κάθε δύο χρόνια στην περιοχή του Μεταξουργείου-Κεραμεικού, με εκθέματα διασκορπισμένα σε όλη την έκταση της περιοχής που έχει αγοραστεί από την εταιρία OLIAROS, η οποία είναι και η

πηγή : metaxourgeio.wordpress.com

65. Βαλλάτος Φ., *Το αληθινό καρναβάλι του Μεταξουργείου, χωρίς λεφτά και σπώνσορες, πόρνες Κινέζοι, χίπστερς αγκαλιά*, Lifo, No. 331, 13 Μαρτίου 2013, σ. 42

πηγή : athenvoice.gr

πηγή : metaxourgeio.wordpress.com

Κεραμεικού 32, *Independent Projects*, by BUS Projects,
πηγή : drosbandt.wordpress.com

διοργανώτρια. Το ReMap είναι μία έκθεση που «γκαλερί, επιμελητές και καλλιτέχνες από την διεθνή καλλιτεχνική σκηνή καλούνται να δημιουργήσουν σε ετερόκλητους αθηναϊκούς χώρους, από υπόγεια μέχρι νεοκλασικά και διαμερίσματα του '60»⁶⁶. Την περίοδο της έκθεσης, η περιοχή καθαρίζεται, η αστυνόμευση πολλαπλασιάζεται και ο πληθυσμός που κυριαρχεί στην περιοχή αφορά κυρίως ανήσυχα καλλιτεχνικά πνεύματα από όλον τον κόσμο. Η αρνητική όψη του νομίσματος, είναι αυτή που περιγράφεται σε ορισμένα έντυπα φύλλα ενημέρωσης, τα οποία κατηγορούν το ReMap για εξώσεις μεταναστών και ενοίκων από σπίτια και διαμερίσματα, τα οποία χρησιμοποιούνται για τις ανάγκες της έκθεσης, σαν αυτοσχέδιες γκαλερί. Το 2007 η αρχιτέκτων Ελένη Τζιρτζιλάκη έχει ήδη εκφράσει δημοσίως τις αντιρρήσεις της για το σχέδιο του Τσάκωνα λέγοντας: «Κάποιος καλλιτέχνης μας είπε ότι όταν πήγε πρώτη φορά στον χώρο που του έδωσαν, μέσα ήταν κάποιοι μετανάστες, όταν ξαναπήγε είχαν φύγει. Κάποιοι άλλοι είπαν ότι για να φύγουν αυτοί που έμεναν μέσα, τους έκοψαν το ρεύμα...». Ο Τσάκωνας απάντησε σχετικά με την κατηγορία αυτή, με μία επιστολή προς την εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* όπου λέει μεταξύ άλλων: «Όντως, σε κάποια από αυτά τα σπίτια υπήρχαν άνθρωποι που είχαν καταλάβει τον χώρο και έμεναν σε άθλιες συνθήκες. Σε αυτούς είχα δώσει, χωρίς να νομιμοποιούμαι να το κάνω, δυο ετών ενοίκια για να φύγουν και να βρουν αλλού ένα κατάλυμα. Η κυρία Τζιρτζιλάκη αναφέρεται σε ένα μεμονωμένο γεγονός. Ήταν ένας μετανάστης που εξέδιδε γυναίκες, ο οποίος είχε καταλάβει ένα κτίριο κι έκλεβε νερό και ρεύμα από τον τυπογράφο του ισογείου. Μετά από ειδοποιήσεις έξι μηνών, μια μέρα βάλουμε ρολά στον χώρο για να μην μπορέσει να επιστρέψει.»⁶⁷ Αλλά η Τζιρτζιλάκη δεν είναι η μόνη που κατηγορήσε τον Τσάκωνα για τον εκτοπισμό των μεταναστών την περίοδο της έκθεσης ReMap. Το 2009 η εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* έρχεται και αυτή με τη σειρά της να μιλήσει για τον διωγμό μεταναστών από τις κατοικίες τους, με σκοπό την χρήση των χώρων αυτών ως εναλλακτικές πλατφόρμες σύγχρονης τέχνης.⁶⁸

66. Τριβόλη Δ., *ReMap 4: Το μεγάλο διεθνές εικαστικό γεγονός επιστρέφει σε Κεραμεικό-Μεταξουργείο Οι εκθέσεις, οι καλλιτέχνες, οι γκαλερί*, Lifo, No.352, 04 Σεπτεμβρίου 2013, σ. 17-19

67. Βαλλάτος Φ., *206' με τον Τσάκωνα*, Lifo, No.232, 19 Ιανουαρίου 2011, σ. 6

68. Μαραγκού Μ., *Η σκούπα της «σύγχρονης» τέχνης*, *Ελευθεροτυπία*, No. 9517, 19 Ιουνίου 2009, σ. 18

Ιάσωνος 26, GALERIE UTOPIA ATHENS / BERLIN, by Tjorg Douglas Beer, πηγή : daily-lazy.blogspot.gr/

Ιάσωνος 52, My crap is bigger than yours, by Eleni Bagaki, πηγή : daily-lazy.blogspot.gr/

Μισογκρεμισμένο νεοκλασικό επί της οδού Ιάσωνος

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περιοχή του Μεταξουργείου αποτελεί μία περιοχή με έντονα ετεροτοπικά χαρακτηριστικά και έντονη ποικιλιομορφία τόσο ανθρωπογεωγραφική όσο και κτιριακή. Οι διαφορετικοί πληθυσμοί που κατοικούν στην περιοχή, Έλληνες, Κινέζοι, Αθίγγανοι, και λοιποί μετανάστες, καθώς και οι διαφορετικές χρήσεις της περιοχής σε διαφορετικές γειτονιές συνθέτουν ένα τοπίο-μωσαϊκό, στο οποίο σε άλλα κομμάτια του οι πληθυσμοί αυτοί συνυπάρχουν και σε άλλα αποκόπτονται μεταξύ τους. Από όλη την περιοχή του Μεταξουργείου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η οδός Ιάσωνος, ένας πεζόδρομος κοντά στο μετρό του Μεταξουργείου. Στον πεζόδρομο αυτό συρρικνώνεται η νεώτερη και μέλλουσα πολεοδομική ιστορία της Ελλάδος. Με νεοκλασικά του 1830, και αργότερα με πολυκατοικίες του '50 και του '70 καθώς και με τα νέα κτίρια που προτείνονται από τα σχέδια αστικής ανάπλασης της περιοχής, η οδός Ιάσωνος παρουσιάζει έντονο πολεοδομικό ενδιαφέρον. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής, η οποία φαίνεται να μεταλλάσσεται σε αντιστοιχία με την εξέλιξη της πολεοδομικής ιστορίας της οδού, και να εμφανίζει έντονα ετεροτοπικά χαρακτηριστικά, τόσο σε σχέση με το υπόλοιπο Μεταξουργείο όσο σε σχέση με τον ίδιο της τον εαυτό σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα.

Στην αρχή της εργασίας, μελετήθηκαν οι έννοιες της ποικιλότητας και των διαφορετικών εκδοχών της, Super-ποικιλότητα και Υπέρ-ποικιλότητα. Ύστερα η έννοια της ετεροτοπίας, έτσι όπως παρουσιάστηκε από τον Γάλλο φιλόσοφο Μισέλ Φουκώ και οι έννοιες του διαπρογραμματισμού και του γεγονότος από τον Bernard Tschumi. Τέλος, διερευνήθηκε η έννοια του εξευγενισμού και των διαφορετικών φάσεων από τις οποίες περνάει μια περιοχή μέχρις ότου ολοκληρωθεί η διαδικασία.

Στη συνέχεια, μελετήθηκαν έργα αστικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, τα οποία επιλέχθηκαν με βάση την εννοιολογική διερεύνηση που έγινε στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας. Τα έργα αυτά, έχουν ως κεντρική ιδέα την ανάδειξη και διατήρηση της ποικιλότητας. Μέσα από αυτή τη μελέτη προέκυψε ότι τα αρχιτεκτονικά εργαλεία τα οποία επηρεάζουν την ποικιλότητα είναι η προγραμματική ετερογένεια και τα όρια, τα όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, οι προσβάσεις κλπ.

Μελετώντας την ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη της πε-

ριοχής του Μεταξουργείου, παρατηρείται μία εναλλαγή στην κοινωνική τάξη που διέμενε στην περιοχή. Στην αρχή, δημιουργήθηκαν κατοικίες οι οποίες θα φιλοξενούσαν την αστική τάξη, λόγω της εγγύτητας με τα ανάκτορα που προγραμματιζόνταν να οικοδομηθούν στην περιοχή. Η αλλαγή όμως της θέσης των ανακτόρων, οδήγησε σε μετακίνηση της αστικής τάξης, με αποτέλεσμα οι κατοικίες που χτίστηκαν να μην κατοικηθούν ποτέ και ορισμένες να αποπερατωθούν. Στην συνέχεια, με το άνοιγμα του εργοστασίου του Μεταξουργείου, η περιοχή απέκτησε ένα πιο βιομηχανικό χαρακτήρα και έγινε περιοχή κατοίκησης της εργατικής τάξης, ενώ από τη στιγμή που οι βιομηχανίες και οι βιοτεχνίες της περιοχής έκλεισαν, η περιοχή προσελκύει κατά κύριο λόγο μετανάστες. Τα τελευταία χρόνια, όμως άνθρωποι του καλλιτεχνικού χώρου, άρχισαν να εισρέουν στην περιοχή, ενώ ταυτόχρονα και αστοί των προαστίων επιστρέφουν στο κέντρο της πόλης.

Στην οδό Ιάσωνος, από τις αναλύσεις που έγιναν, προέκυψε ότι ένα μεγάλο ποσοστό παράνομων δραστηριοτήτων, όπως η πορνεία, τα ναρκωτικά, το trafficking κλπ. πραγματοποιούνται στην περιοχή. Η συγκέντρωση όλων αυτών των δραστηριοτήτων, ξεκίνησε από το 1990 και μετά, αφού η οδός πεζοδρομήθηκε. Η περιοχή πλέον είναι ευκολότερα προσβάσιμη από τους πεζούς, το οποίο σε συνδυασμό με το πλήθος των εγκαταλελειμμένων οικοδομημάτων ευνοεί την ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων. Επιπλέον, το κόστος των ενοικίων και των ακινήτων είναι πολύ χαμηλό λόγω της πρόσφατης ιστορίας της περιοχής, ως παραγωγική ζώνη και της εγκατάλειψής της αργότερα. Για το λόγο αυτό οι ιδιοκτήτες των νεοκλασικών επιλέγουν να παραχωρήσουν το ακίνητό τους για τη λειτουργία μίας παράνομης δραστηριότητας, όπως είναι ο οίκος ανοχής, αφού θα επωμίζονται μεγαλύτερο ποσό από το ενοίκιο σε σχέση με αυτό που θα έπαιρναν εάν το νοίκιαζαν για μία έννομη χρήση. Η «οδός των οίκων ανοχής», έτσι όπως είναι γνωστή η Ιάσωνος, αποτελεί μία ετεροτοπία για την περιοχή του Μεταξουργείου, αφού αποτελεί ένα χώρο ψευδαισθήσεων όπου δραστηριότητες που απαγορεύονται στον πραγματικό τόπο εκεί πραγματοποιούνται. Επίσης, η περιοχή υιοθετεί και εφήμερα ετεροτοπικά χαρακτηριστικά σε σχέση με την καθημερινότητά της, όπως είναι αυτά της έκθεσης ReMap και του καρναβαλιού, όπου η σύσταση του πληθυσμού και οι κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων αλλάζουν.

Η πιο σημαντική πρόταση αστικής ανανέωσης που

υπάρχει για την συνοικία του Μεταξουργείου είναι αυτή της κατασκευαστικής εταιρίας OLIAROS. Στην περιοχή, μέχρι στιγμής, έχουν πραγματοποιηθεί σημειακές παρεμβάσεις από μέρους του κράτους, των δημοτικών αρχών και κάποιων επενδυτών. Η εταιρία OLIAROS, με τον Ιάσονα Τσάκωνα προτείνει ένα γενικό σχέδιο ανάπλασης της περιοχής το οποίο βρίσκεται ακόμα υπό εξέλιξη.

Το ενδιαφέρον της πρότασης αυτής είναι η αλλαγή που προτείνεται στην ποικιλότητα της περιοχής. Σήμερα η περιοχή χαρακτηρίζεται από απλή ποικιλότητα και super-ποικιλότητα, με ένα μωσαϊκό κατοίκων και χρήσεων σε όλη την συνοικία του Μεταξουργείου. Αθίγγανοι, Έλληνες της μεσαιάς τάξης, Κινέζοι και λοιποί μετανάστες, συνθέτουν την ανθρωπογεωγραφία της περιοχής. Την τελευταία δεκαετία εμφανίστηκαν και κάποιοι κάτοικοι των προαστίων, οι οποίοι επιστρέφουν στο κέντρο της πόλης με σκοπό να δραστηριοποιηθούν και να κατοικήσουν εκεί. Η πρόταση της OLIAROS στοχεύει σε αυτούς, δηλαδή σε κατοίκους των προαστίων των υψηλών τάξεων, οι οποίοι επιθυμούν να επιστρέψουν στο κέντρο της πόλης. Η δημοσιευμένη, μέχρι στιγμής, πρόταση, περιλαμβάνει atelier, co-working χώρους κτλ. τα οποία απευθύνονται σε κατοίκους υψηλής τάξης. Η πολιτισμική ετερογένεια, δεν αποτελεί στόχο του σχεδιασμού της περιοχής, αλλά συνέπεια κάποιων προγραμμάτων, όπως αυτού της Ιάσωνος. Η ποικιλότητα που προτείνεται αφορά, στην ηλικία, την ιδιότητα και την οικογενειακή κατάσταση των κατοίκων και δεν λαμβάνεται υπ' όψιν ο παράγοντας της κοινωνικής τάξης. Ο σχεδιασμός γίνεται, κατά κύριο λόγο, με όρους οικονομικούς και περιβαντολλογικούς και όχι τόσο κοινωνικούς, κάτι το οποίο είναι εύλογο αφού ο επενδυτής είναι ιδιώτης και όχι το κράτος.

Το Μεταξουργείο φαίνεται μέχρι στιγμής να ακολουθεί την πορεία των σταδίων του εξευγενισμού, έτσι όπως αυτά περιγράφηκαν κατά το στάδιο της εννοιολογικής διερεύνησης. Στη δεκαετία του '90 στην περιοχή μετακομίζουν καλλιτέχνες της μεσαιάς τάξης, οι οποίοι έλκονται από την underground κουλτούρα της περιοχής και τα χαμηλά ενοίκια, ενώ δεν παρατηρείται έντονα το φαινόμενο του εκτοπισμού των παλιότερων κατοίκων της εργατικής τάξης. Την ίδια δεκαετία ανοίγουν 6 θεατρικές επιχειρήσεις και ο αριθμός των καλλιτεχνών που κατοικούν στην περιοχή αυξάνεται. Από τις αρχές του 2000 η περιοχή αρχίζει να απασχολεί τα Μ.Μ.Ε. Ξεκινούν τα πρώτα έργα υποδομών από την πλευρά του κράτους και των δημοτικών

αρχών, όπως το metro του Μεταξουργείου και οι πεζοδρομήσεις μικρών οδών. Το 2006 εμφανίζεται η πρώτη μεγάλη επένδυση στην περιοχή με ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αστικής αναβάθμισης από την κατασκευαστική εταιρία OLIAROS. Δεν λείπουν όμως και μικρότερες επενδυτικές εταιρίες, όπως η ΓΕΚ/ΤΕΡΝΑ, και ιδιώτες, που αγοράζουν εγκαταλελειμμένα οικόπεδα ή ανακαινίζουν παλαιά κτίρια με σκοπό την μεταπώληση ή την ιδιόχρηση. Ενώ φαίνεται ο πληθυσμός της περιοχής να αλλάζει με τον καιρό, το φαινόμενο του εκτοπισμού δεν είναι, ακόμα, ιδιαίτερα έντονο. Φυσικά, η μεγαλύτερη επενδυτική εταιρία που δραστηριοποιείται αυτή τη στιγμή στην περιοχή, η OLIAROS, δεν έχει ακόμα προβεί σε καμία οικοδόμηση ή ανακαίνιση κάποιου από τα κτίρια τα οποία έχει αγοράσει, εκτός από αυτό του γραφείου της στη γωνία των οδών Μυλλέρου και Κεραμεικού και το βιοκλιματικό βρεφονηπιακό σταθμό, ο οποίος αναμένεται να ολοκληρωθεί μέχρι το τέλος του 2014. Παρ'όλα αυτά, φαίνεται με τις σημειακές επεμβάσεις της, μέσω της ΚΜ Πρότυπης Γειτονιάς, και τις εφήμερες εκδηλώσεις που διοργανώνει, όπως η έκθεση ReMap, να εκτοπίζεται ο υπάρχων πληθυσμός της περιοχής και να διακόπτονται οποιεσδήποτε παράνομες δραστηριότητες. Η κατάσταση αυτή όμως διαρκεί για μικρό χρονικό διάστημα, αφού μετά από λίγο καιρό επανέρχονται στην περιοχή οι προηγούμενες λειτουργίες της.

Το Πανεπιστήμιο της Λωζάννης, σε μία έρευνα που είχε κάνει μαζί με το τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, για την Αθήνα, προτείνει την δημιουργία χώρων, που θα εξασφαλίζουν την ομαλή ένταξη των μεταναστών με το γηγενή πληθυσμό. Τέτοια κτίρια είναι κατοικίες μεταναστών, κέντρα εξυπηρέτησης των μεταναστών, χώροι λατρείας διαφορετικών θρησκευμάτων κλπ. Τα νέα αυτά προγράμματα, που εντάσσονται στην περιοχή, έχουν ως στόχο την ανάμειξη των μεταναστών με το γηγενή πληθυσμό αλλά και την ταυτόχρονη ανάπτυξη της πόλης.

Τα προγράμματα ανάπλασης που υπάρχουν σήμερα για την περιοχή του Μεταξουργείου προσπαθούν να διατηρήσουν την έννοια της ποικιλομορφίας αλλά από πολιτισμική και κοινωνική, να της δώσουν όρους οικονομικούς, με διαφορετικούς χώρους εργασίας και κατοίκησης, οι οποίοι όμως απευθύνονται σε μία συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, την υψηλή. Το γεγονός αυτό θα οδηγήσει στον εκτοπισμό των υπαρχόντων κατοίκων της περιοχής, οι οποίοι δεν θα μπορούν να ανταπεξέλθουν στις

νέες οικονομικές απαιτήσεις που θα επιφέρει το νέο πρόγραμμα. Όμως, η πολιτισμική ετερογένεια της περιοχής είναι, ένα από τα χαρακτηριστικά, που την καθιστούν ενδιαφέρουσα. Για το λόγο αυτό θα πρέπει στο σχέδιο της αστικής ανάπλασης να συμπεριλαμβάνονται και χώροι που απευθύνονται σε χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις και άλλους πολιτισμούς, με σκοπό την ομαλή ένταξη των μεταναστών στο γηγενή πληθυσμό και όχι την μετακίνησή τους. Δημιουργώντας χώρους που απευθύνονται σε όλη την γειτονιά, όπως αυτοί που προτείνει το πανεπιστήμιο της Λωζάννης και δημιουργώντας προγράμματα αλληλεπίδρασης των κατοίκων μεταξύ τους, έτσι ώστε ο ένας να έρθει σε επαφή με τον πολιτισμό του άλλου, θα μπορέσει να επιτευχθεί η ομαλή ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία και η ταυτόχρονη ανάπτυξη της περιοχής. Άλλωστε, όπως υποστηρίζει και ο Tschumi, το «σοκ» οφείλεται για τη ζωτικότητα του αστικού πολιτισμού, άρα η διαφορετικότητα και η ποικιλομορφία θα πρέπει να αναζητούνται και όχι να εξομαλύνονται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αγριαντώνη Χ. – Χατζηιωάννου Μ. Χ., *Το Μεταξουργείο της Αθήνας*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 1995

Αύδικος Β., *Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα*, Αθήνα : Επίκεντρο, 2014

Δραγώνας Π. , Σκιαδά Α., *Made in Athens, 13^η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής, La Biennale di Venezia, Ministry of Environment*, 2012

Λεοντίδου Λ., *Πόλεις της σιωπής, εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940*, ΕΤΒΑ Αθήνα, 1989

Μαλούτας Θ., *Χωρικές και κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης στην Αθήνα, Από τις ρυθμίσεις του πελατειακού κράτους στην κρίση των ελλειμμάτων*, Ε.Κ.Ε, 2011

Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*, Δεύτερη Έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2008

Μπίρης Κ. Η., *Αι τοπωνυμίες της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών*, Γενική Διεύθυνση αρχαιοτήτων και αναστηλώσεως, Αθήνα, 2005, α' έκδοση 1971

Μπίρης Μ. , *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925*, Αθήνα :Μέλισσα, σελ. 150

Πετρόπουλος Η., *Το μπουρδέλο*, Γράμματα, 1980

Πολύζου Ι., *Μεταναστευτικές διαδρομές και χωροκοινωνικές μεταλλαγές στην Αθήνα. Η περίπτωση των Κινέζων εμπόρων στο Μεταξουργείο*, Επιθεώρηση Κοινωνικών ερευνών, Ε.Κ.Κ.Ε., 2014

Σαρηγιάννης Γ. Μ., *Αθήνα 1830 – 2000. Εξέλιξη – Πολεοδομία – Μεταφορές*, Αθήνα: Συμμετρία, 2000

Χατζιώτης Κ., *Γειτονίες της παλιάς Αθήνας. Το Μεταξουργείο Κολωνός Ακαδημία Πλάτωνος*, Δήμος Αθηναίων: πολιτισμικός οργανισμός, Αθήνα, 1999

Ξένη Βιβλιογραφία

Athens Lessons, Teaching and Research in Architecture, Laboratoire de la production d'architecture (lapa), Institut d'architecture, EPFL, 2011

Borden I. - Ruedi Ray K., *The Dissertation : an architecture student's handbook*, Elsevier, Architectural Press, Oxford, 2006

Foucault M., *The archaeology of knowledge*, France: Gallimard, 1969

Foucault M., *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*, Architecture, Mouvement, Continuité, n°5, Οκτώβριος 1984

Imrie R., Raco M., *Urban Renaissance?: New Labour, Community and Urban Policy*, London: Policy Press, Ιανουάριος 2003

Kasimis C., Papadopoulos G. A., Zacoboulou E., *Migrants in Rural Greece*, Blackwell Publishing, April 2003, USA

Kempen R, Marcuse P., *Of states and city: The partitioning of urban space*, Oxford Geographical and Environmental Studies Series, 2002

Kempen R., Raco M., Tasan-Kok T. , Bolt G., *Towards Hyper-Diversified European Cities : A critical literature review*, Divercities, governing urban diversity, 2014

Lamartine M., *Souvenirs, impressions, pensees et paysages, pendant un voyage en Orient, 1832-1833 ou Notes d' un voyageur*, Tome VIII, H. Fournier, Paris, 1845

Leontidou L., *The Mediterranean city in transition : Social city and urban development* , New York City : Cambridge University Press, 1990

Maloutas T., *Segregation, Social Polarization and Immigration in Athens the 1990s : Theoretical Expectations and Contextual Difference*, International Journal of

Urban and Regional Research, December 2007

Raco M. and Tuney E., *Visibilities and Invisibilities in Urban Development: Small Business Communities and the London Olympics 2012*, Urban Studies, July 2009

Talen E., *Design for Diversity: Exploring Social Mixed Neighborhoods*, Oxford: Architectural Press, 2008

Talen E., *Design That Enables Diversity: The Complications of a Planning Ideal*, Journal of Planning Literature

Tschumi B., *Η απόλαυση της αρχιτεκτονικής*, Architectural Design 47, no.3 (1977)

Vaiou N., *Milestones in the urban history of Athens*, *Treballs de la Societa Catalana de Geografia*, 53-54, Ισπανία: Institut d' Estudis Catalans, 1984

Vertovec S., *New complexities of cohesion in Britain : super-diversity, transnationalism and civil integration*, Commission of Integration and Cohesion, United Kingdom, June 2007

Άρθρα

Αίσωπος Γ., *Κάποιες αστικές έννοιες, μετάφραση του κειμένου «Some Urban Concepts» του Bernard Tschumi*, Μετάπολις, αρ. 1 (Οκτώβριος 1997), Αθήνα

Αλεξανδρή Γ., *The Breeder Feeder: Tracing gentrification in Athens City Center*, *Proceeds of the Conference The struggle to belong, Dealing with diversity in 21st century urban settings*, 7-9 Ιουλίου 2011, Research Committee 21, Amsterdam, Ολλανδία.

Αστραπέλλου Μ., *Φαντασιώσεις στο Μεταξουργείο*, ΒΗmagazino, No. 727, 21 Σεπτεμβρίου 2013

Βαλλάτος Φ., *206' με τον Τσάκωνα*, Lifo, No. 232, 19 Ιανουαρίου 2011

Βαλλάτος Φ., *Το αληθινό καρναβάλι του Μεταξουργείου, χωρίς λεφτά και σπόνσορες, πόρνες Κινέζοι, χίπστερς αγκαλιά*, Lifo, No. 331, 13 Μαρτίου 2013

Βατόπουλος Ν., *Από τη Νεάπολη στο Μεταξουργείο*, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, No. 28340, 09 Αυγούστου 2009

Δουμάνης Θ., *Ο χάρτης της πορνείας στην Αθήνα*, Lifo, No. 309 , 27 Σεπτεμβρίου 2012

Δραγώνας Π., *[Public] Space 3: Γκάζι : ο εκλαϊκευμένος εξευγενισμός*, Public Space, www.greekarchitects.gr, 31 Δεκεμβρίου 2009 [πρόσβαση 21/10/2014]

Ζευκίλη Δ., *Συνέντευξη: Ιάσωνας Τσάκωνας, Re-Mapping the city*, Αθηνόραμα, No. 592, 08-14 Σεπτεμβρίου 2011

Ζευκίλη Δ., *ReMap 4 : Αθηναϊκό art walking*, Αθηνόραμα, No. 695, 05-11 Σεπτεμβρίου 2013

Καλού Κ., *Σπίτι-γκαλερί ή Γκαλερί-σπίτι*, Βήμαmagazino, No.678, 13 Οκτωβρίου 2013

Μανδηλαρά Τ., *Ο επενδυτής που θέλει να μεταμορφώσει τον Κεραμεικό*, πρώτο ΘΕΜΑ, No. 469, 16 Φεβρουαρίου 2014

Μαραγκού Μ., *Η σκούπα της «σύγχρονης» τέχνης*, Ελευθεροτυπία, No. 9517 , 19 Ιουνίου 2009

Παλαιολόγου Γ., *Μεταξουργείο, η περιοχή των αντιφάσεων*, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, No. 28447 , 07 Σεπτεμβρίου 2013

Τράτσα Μ., *Η Chinatown της Αθήνας... ετοιμάζει βαλίτσες*, ΤΟ ΒΗΜΑ, 26 Φεβρουαρίου 2012

Τριβόλη Δ., *ReMap 4: Το μεγάλο διεθνές εικαστικό γεγονός επιστρέφει σε Κεραμεικό-Μεταξουργείο Οι εκθέσεις, οι καλλιτέχνες, οι γκαλερί*, Lifo, No.352, 04 Σεπτεμβρίου 2013

Φεσσά- Εμμανουήλ Ε., *Η Αθήνα στο δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, Πολεοδομική μεταμόρφωση και αρχιτεκτονική δημιουργία*, Αρχιτεκτονικές ματιές, www.greekarchitects.gr, 08 Ιανουαρίου 2010 [πρόσβαση 21/10/2014]

Χατζηαντωνίου Ν., *Μια βραδιά στο.. «Μεταξουργείο»*, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, No.9432, 08 Μαρτίου 2008

Αλλάζουν πρόσωπο Κεραμεικός και Μεταξουργείο Συμφωνία Δήμου και της εταιρείας Oliaros, Lifo, No. 336, 17 Απριλίου 2013

Μεταξουργείο- Κεραμεικός: Οι υπεραξίες συμβιώνουν με την εγκληματικότητα, www.realestatenews.gr, 03 Απριλίου 2010 [πρόσβαση 21/10/2014]

Νέα πνοή δίνει σε Μεταξουργείο-Κεραμεικό η OLIAROS, *Metropolis by RE+D* , 15 Δεκεμβρίου 2013

Πλατεία Λέοντος Αυδή, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Νο. 7780, 03 Οκτωβρίου 2003

ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΑ

Τσάκωνας Ι., *Το πείραμα του Κεραμεικού, Διαλέξεις για την αρχιτεκτονική και την πόλη*, 12 Φεβρουαρίου 2014, CFCOMPANY, Αθήνα

ΛΕΞΕΙΣ & ΣΚΕΨΕΙΣ «Η διαχείριση της ποικιλότητας στις σύγχρονες μητροπόλεις», κύκλος: Re-think Athens, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, <http://www.sgt.gr/players/Ins/20140114/gr/> , 14 Ιανουαρίου 2014

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://metaxourgeio.wordpress.com/>

<http://www.oliaros.com/>

<http://www.andro.gr/business/o-iason-tsakonas-theleina-gelasei-teleutaios/>

<http://www.archisearch.gr/article/31/o-iaswn-tsakwnas-idrytis-kai-diefthynwn-symboylos-tis-etairias-oliaros-milaston-dimitri-rigopoylo-k.htm>

<http://akaeak.wordpress.com>

http://kolindrosfire.blogspot.gr/2012/05/blog-post_5397.html

<http://www.thebest.gr/news/index/viewStory/124592>

<http://kompreser.espivblogs.net/2011/04/02/enantias-tilithi-metaksourgeio/>

<http://kmprotypigeitonia.org/>

<http://derveniotis.wordpress.com/2011/01/27/>

<http://www.ekke.gr/>

http://kpe-kastor.kas.sch.gr/biodiversity_site/b/cultural_biod.htm

<http://www.urbandivercities.eu/>

<http://uli.org/programs/awards-competitions/hines-student-design-competition/>

<http://nomadikiarxitektoniki.net/>

<http://www.snfcc.org>

<http://www.rpbw.com/project/83/stavros-niarchos-foundation-cultural-center/>

<http://www.mvrdv.nl/projects/SILODAM>

<https://www.youtube.com/watch?v=oBIUMth9Vxw>

